

TURAN
UNIVERSITY

**Ministry of Science and Higher Education
of the Republic of Kazakhstan**

EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Scientific journal

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЗАҢ ЖУРНАЛЫ

Ғылыми журнал

ЕВРАЗИЙСКИЙ НАУЧНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

Научный журнал

**No. 1(6)
2024
Almaty**

Certificate KZ81VPY00058517 dated 07.11.2022
Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan
Committee for Information

Owner: Establishment
Turan University

Released in December 2022.
once in quarter

EDITORIAL BOARD

Chief Editor

Akimzhanov Talgat Kurmanovich – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 4)

Responsible Editor

Aldabergenova Nonna Aldabergenovna – PhD in Law, Associate Professor, Turan University (H-index 1)

Editor

Zhappar Karlygash Zinilabidinovna – c.ph.s., PhD, Associate Professor, Turan University

Website Editor

Skuratova Irina Mihajlovna

Members of the editorial board

- 1 Edward Yukhnevich – Doctor of Law, Professor, University of Gdansk, Poland (H-index 2)
- 2 Bukalerovalyudmila Alexandrovna – Doctor of Law, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russian Federation (H-index 3)
- 3 Zhanuzakova Leila Telmanovna – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 1)
- 4 Suleymanov Akif Firudinovich – Doctor of Law, Professor, Turan University (H-index 3)
- 5 Alayeva Gulnaz Tursunovna – Candidate of Law, Professor, University Turan (H-index 1)
- 6 Koshkinbayeva Aliya Serzhanovna – PhD, Associate Professor, Turan University (H-index 2)
- 7 Kasymbek Aliya Orynbasarkyzy – PhD, Associate Professor, Turan University (H-index 3)
- 8 Karagusov Farkhad Sergeevich – Doctor of Law, Professor, Caspian University (H-index 3)
- 9 Baymakhanova Dina Muratovna – Doctor of Law, Professor, KazNU named after al-Farabi (H-index 3)
- 10 Bizhanova Aigul Rabkhanovna – Doctor of Law, Associate Professor, KazNPU named after Abaya (H-index 3)
- 11 Khanov Talgat Akhmatzievich – Doctor of Law, Professor, Research Institute of Economic and Legal Research at Kazpotreboysuz University (H-index 5)
- 12 Dilbarkhanova Zhanat Rahimzhanovna – Doctor of Law, Professor, M. Yesbulatov Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan (H-index 2)
- 13 Akimbekova Saida Aminovna – Doctor of Law, Professor, Caspian University (H-index 5)
- 14 Lapshin Valery Fedorovich – Doctor of Law, Professor, Yugorsky State University, Russian Federation (H-index 2)
- 15 Seliverstov Vyacheslav Ivanovich – Doctor of Law, Professor, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation (H-index 3)

Turan University owns the exclusive rights to reprint
certain materials, publish and use the journal commercially

© Turan University, 2024

Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық даму министірлігі
Ақпарат комитетінің
07.11.2022 ж. KZ81VPY00058517 куәлігі

**Меншіктенуші: «Туран»
Университеті» мекемесі**

**2022 ж. Желтоқсаннан бастап
тоқсанына бір рет шығады**

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редактор

Акимжанов Талгат Курманович – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 4)

Жауапты редактор

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – з.ғ.к., қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – ф.ғ.к., PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті

Сайт редакторы

Скуратова Ирина Михайловна

Редакциялық алқа мүшелері

- 1 Юхневич Эдвард – з.ғ.д., профессор, Гданьск университеті, Польша (H-index 2)
- 2 Букалерева Людмила Александровна – з.ғ.д., профессор, Ресей халықтар достығы университеті, РФ (H-index 3)
- 3 Жанузакова Лейла Тельмановна – з.ғ.д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)
- 4 Сулейманов Акиф Фирудинович – з.ғ. д., профессор, «Тұран» университеті (H-index 3)
- 5 Алаева Гульназ Турсуновна – з.ғ.к., профессор, «Тұран» университеті (H-index 1)
- 6 Кошкинбаева Алия Сержановна – PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 2)
- 7 Қасымбек Әлия Орынбасарқызы – PhD, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (H-index 3)
- 8 Карагусов Фархад Сергеевич – з.ғ.д., профессор, Caspian University (H-index 3)
- 9 Баймаханова Дина Муратовна – з.ғ.д., профессор, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (H-index 3)
- 10 Бижанова Айгуль Рабхановна – з.ғ.д., қауымдастырылған профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ (H-index 3)
- 11 Ханов Талгат Ахматиевич – з.ғ.д., профессор, Қазтұтынуодағы университеті экономикалық және құқықтық зерттеулер ҒЗИ директоры (H-index 5)
- 12 Дильбарханова Жанат Рахимжановна – з.ғ.д., профессор, М. Есболатов атындағы ҚР ИМ Академиясы (H-index 2)
- 13 Акимбекова Саида Аминовна – з.ғ.д., профессор, Caspian University (H-index 5)
- 14 Лапшин Валерий Федорович – з.ғ.д., профессор, Югор мемлекеттік университеті, РФ (H-index 2)
- 15 Селиверстов Вячеслав Иванович – з.ғ.д., профессор, М.В. Ломоносов атындағы ММУ, РФ (H-index 3)

«Тұран» университетінің жеке материалдарды қайта басуға, журналды басып шығаруға
және коммерциялық пайдалануға айрықша құқығы бар

© «Тұран» университеті, 2024

Свидетельство № KZ81VPY00058517 от 07.11.2022 г.
Министерство информации и общественного развития Республики Казахстан
Комитет информации

Собственник: учреждение
«Университет «Туран»

Выходит с декабря 2022 г.
один раз в квартал

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Главный редактор

Акимжанов Талгат Курманович – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 4)

Ответственный редактор

Алдабергенова Нонна Алдабергеновна – к.ю.н., ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 1)

Редактор

Жаппар Карлыгаш Зинилабидиновна – к.ф.н., PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран»

Редактор сайта

Скуратова Ирина Михайловна

Члены редакционной коллегии

- 1 Юхневич Эдвард – д.ю.н., профессор, Гданьский университет, Польша (H-index 2)
- 2 Букалерева Людмила Александровна – д.ю.н., профессор, Российский университет дружбы народов, РФ (H-index 3)
- 3 Жанузакова Лейла Тельмановна – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 1)
- 4 Сулейманов Акиф Фирудинович – д.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 3)
- 5 Алаева Гульназ Турсуновна – к.ю.н., профессор, университет «Туран» (H-index 1)
- 6 Кошкинбаева Алия Сержановна – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 2)
- 7 Қасымбек Алия Орынбасарқызы – PhD, ассоциированный профессор, университет «Туран» (H-index 3)
- 8 Карагусов Фархад Сергеевич – д.ю.н., профессор, Caspian University (H-index 3)
- 9 Баймаханова Дина Муратовна – д.ю.н., профессор, КазНУ им. аль-Фараби (H-index 3)
- 10 Бижанова Айгуль Рабхановна – д.ю.н., ассоциированный профессор, КазНПУ им. Абая (H-index 3)
- 11 Ханов Талгат Ахматзиевич – д.ю.н., профессор, НИИ экономических и правовых исследований университета Казпотребсоюз (H-index 5)
- 12 Дильбарханова Жанат Рахимжановна – д.ю.н., профессор, Академия МВД РК имени М. Есбулатова (H-index 2)
- 13 Акимбекова Саида Аминовна – д.ю.н., профессор, Caspian University (H-index 5)
- 14 Лапшин Валерий Федорович – д.ю.н., профессор, Югорский государственный университет, РФ (H-index 2)
- 15 Селиверстов Вячеслав Иванович – д.ю.н., профессор, МГУ им. М.В. Ломоносова, РФ (H-index 3)

Университету «Туран» принадлежат исключительные права на перепечатку отдельных материалов, издание и коммерческое использование журнала

© Университет «Туран», 2024

IN THE ISSUE

1 STATE LAW AND MANAGEMENT

<i>Rakhmetova T.A., Aldabergenova N.A., Kuanaliyeva G.A., Juchnevicius E.</i> Improving tax legislation in the context of digitalization	7
<i>Zhanuzakova L.T.</i> On the hierarchy of normative legal acts	15

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

<i>Kalmyrza G.M., Alaeva G.T.</i> Issues of legal protection of intellectual property rights	23
<i>Turysbek R.B., Zhanibekov A.K.</i> Peculiarities of investigating the basis and significance of evidence in legal proceedings	29

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS

<i>Zhursimbayev S.K., Kemali E.S.</i> About the importance of the adoption of the law in relation to private detectives	36
<i>Tulebayeva A.S., Bukalerova L.A.</i> Theoretical problem of delinquent behavior of minor and adult constituency	44
<i>Bekbauova A.A.</i> Legal regulation of parole and early release in the Republic of Kazakhstan: status, problems, prospects	49
<i>Tursynbekova S.P.</i> A reliable barrier to criminal manifestations	58

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW

<i>Torgautova B.A., Osmonaliyev K.M.</i> On the issue of criminal liability for acts committed with the use of artificial intelligence for criminal purposes	67
<i>Dayetova A.A., Seraliyeva A.M.</i> Historical essay on the formation of legal norms in the field of air traffic safety or operation of air transport	74

НӨМІРДЕ. В НОМЕРЕ

1 МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

Rakhmetova T.A., Aldabergenova N.A., Kuanaliyeva G.A., Juchnevicius E.

Improving tax legislation in the context of digitalization 7

Zhanuzakova L.T.

On the hierarchy of normative legal acts 15

2 АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

Қалмырза F.M., Алаева G.T.

Зияткерлік меншік құқығын құқықтық қорғау мәселелері 23

Тұрысбек Р.Б., Жанибеков А.К.

Сот ісін жүргізу аясында дәлелдемелердің негіздері
мен маңыздылығын зерттеудің ерекшеліктері 29

3 ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

Журсимбаев С.К., Кемали Е.С.

О важности принятия закона в отношении частных детективов 36

Тулебаева А.С., Букалорова Л.А.

Қылмысқа барған жасөспірімдердің делинквентті
мінез-құлықтарының теориялық мәселелері 44

Векбауова А.А.

Legal regulation of parole and early
release in the Republic of Kazakhstan: status, problems, prospects 49

Тұрсынбекова С.П.

Преступным проявлениям – надежный заслон 58

4 ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

Торгаутова Б.А., Османалиев К.М.

К вопросу об уголовной ответственности за деяния, совершенные
с использованием искусственного интеллекта в преступных целях 67

Dayetova A.A., Seraliyeva A.M.

Historical essay on the formation of legal norms in the field
of air traffic safety or operation of air transport 74

1 STATE LAW AND MANAGEMENT

МЕМЛЕКЕТТІК ҚҰҚЫҚ ЖӘНЕ БАСҚАРУ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ПРАВО И УПРАВЛЕНИЕ

UDC 347.73
IRSTI 10.21.63
JEL K34

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-7-14>

RAKHMETOVAT.A.,*¹

m.l.s., PhD student.

*e-mail: 22230465@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9913-2331

ALDABERGENOVA N.A.,¹

c.l.s., associate professor.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0002-61-77-4301

KUANALIYEVA G.A.,²

d.l.s., professor.

e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-4634-8363

JUCHNEVICIUS E.,³

PhD, professor.

e-mail: e.juchnevicius@prawo.ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-7390-4885

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

³Gdansk University,

Gdansk, Poland

IMPROVING TAX LEGISLATION IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Abstract

This article discusses aspects of the transformation of tax legislation in the context of digitalization. The experience of foreign countries, the main forms of tax incentives are studied, the possibilities of their impact are demonstrated, and at the same time the need to create new areas of the tax mechanism is determined. The effectiveness of the functioning of the state's tax system is determined by its ability to ensure full and continuous receipt of tax payments to the budget system in order to finance public expenditures. Taxes are one of the most important conditions for the economic stability of any state, since the tax system of any country is one of the most important tools for managing not only the socio-economic functions of the state, but also the system of economic regulation as a whole. Taxation has always been and remains a necessary condition for the existence of the state, the most important instrument of economic policy, contributes to improving economic competitiveness and ensures the exercise of fiscal sovereignty. Tax legislation is a dynamically developing branch of law. This is true, because the tax legislation reflects the country's policy on taxation and, accordingly, reflects the priorities of society in this area, which vary depending on the stage of development of society. Thus, in accordance with the changes taking place in the world, a set of measures aimed at improving tax legislation in the context of digitalization will be considered.

Key words: tax, taxation, tax policy, digitalization, tax legislation, budget, tax control.

Introduction

The primary operational objective of any tax system involves the establishment of revenue streams for the national budget, with the aim of supporting and fulfilling the core responsibilities of the state. Economic cycles' external influences introduce fresh challenges to the tax systems of nations, necessitating substantial reconfiguration. Internal adjustments concerning prices and income must duly consider the tax element. The consistent practice of aggressive price undercutting and unfair competition is a leading factor behind the monopolization of sales markets by multinational corporations, particularly evident in the digital technology and software sectors. There is a noticeable transition in dynamic efficiency from a quantitative to a qualitative approach, and a shift in the epicenters that generate added value. The absence of robust protective measures like import restrictions, tariffs, and other non-tariff regulatory methods in the realm of digital products and technologies exacerbates this situation. Given the circumstances outlined above, one of the primary challenges associated with globalization is the blurring of tax bases across jurisdictions and the accurate determination of the actual point of sale for goods. This issue holds particular significance in the context of digital economy products, necessitating a well-considered effort to harmonize tax structures.

Materials and methods

During the course of this scientific research, various scientific methodologies were employed, including:

1. The conceptual method was used to analyze the provisions of tax legislation.
2. Statistical and comparative legal methods were applied to identify and compare environmental policies.
3. The historical and legal method was utilized to provide a historical context.
4. The method of analysis and synthesis was employed to combine and analyze information.
5. The "big data" method was utilized to process extensive digitalized information. The digitalization of various aspects of citizens' lives has generated substantial volumes of data, while global networks are redefining conventional concepts of space and boundaries.

As the research methodology, a comparative analysis was chosen to assess the impact of digital challenges, focusing not on the tax components themselves, such as tax objects, bases, or rates, but on the fundamental principles of taxation. A key premise was proposed: maintaining these fundamental principles ensures the stability of the tax system, while revising them necessitates modernization.

Furthermore, it is crucial to address the ongoing processes of reallocating tax rights (claims for tax payments), and this regulation, especially in the context of extensive discussion and agreement formation, should be based on a shared approach articulated in fundamental principles to facilitate consensus among most participants in tax-related interactions.

Contemporary scientific and theoretical understanding of tax legislation regulation is primarily the domain of experts in tax and financial law. Tax law has transcended its sectoral boundaries, and addressing its issues now necessitates an integrated approach. The research was underpinned by the contributions of Kazakhstani, Russian, and international scholars and specialists in the domains of legal theory and tax law.

Literature review

Among the recent scientific works devoted to the issues of transformation of tax legislation are the works of Kazakh scientists S.T. Alibekov, A.D. Zhusupov, A.A. Chernyakov. Also, some theoretical developments on the tax system have found their development and continuation in the scientific works of Sartaev S.S., Naimanbaev S.S., Naimanbaev S.M., Sabikenova Z.S., Tusupova L.K., Shaukenov A.T.

To the study of the issues of improving the financial and tax policy of the state can be attributed the following lawyers and economists who devoted their works and thus made a significant contribution to jurisprudence and economic sciences: A. Smith, A. Trivus, A. Sokolov, K.A. Attapkhonov, K.K. Ilyasov, G. Karagusova, A.Sh. G. Pepelyaev, M.T. Ospanov, N.B. Mukhitdinov, V.D. Melnikov, A. Gerun,

E. Kalyuzhanova, B.B. Shermukhametov, F.S. Seidakhmetova, Z. Atygaeva, G.K. Zhakupova, O. Timofeeva, B.J. Lesekbaeva, G.A. Lesbekov, S.S. Satubaldin, V.G. Fursov, K.A. Sergeantov, G.M. Brodsky, D.G. Chernik, A.B. Zeynelgabdin, S.M. Musin, E.V. Porokhov, M.B. Kenzheguzin and many other scientists have contributed to the domestic legal science. The named scientists have considered and studied individual theoretical issues of taxation – economic, political and legal aspects that emerged in accordance with each historical stage of the development of the state.

Main provisions

The phenomenon of digitalization, which was once a groundbreaking innovation, is now permeating virtually every facet of modern society. Ensuring greater predictability in tax matters for virtual businesses is becoming an ever more crucial requirement in the contemporary world. The transition of transactions into digital realms, the growing prevalence of intangible assets in overall consumption, and the worldwide potential for collaboration and logistics represent hallmarks of the transformation of tax legislation.

In 2019, about 30 countries of the world introduced forms for digital tax reporting and tax collection [10].

Considering that tax policy is intricately intertwined with political processes and state governance, it is imperative to acknowledge that the dynamic expansion of digital platforms is fundamentally reshaping democratic processes and political relationships [1]. Over the past three years, issues associated with digital platforms have escalated significantly. Misinformation, fake news, widespread privacy breaches, and data leaks have come to characterize social networks, all while the question of who should assume responsibility for upholding societal values on these platforms remains unanswered. The political influence of digital platforms has far-reaching effects on shaping public opinion concerning tax collection, often resulting in public advocacy for the interests of global corporations.

The relevance of fair taxation and income distribution is underscored by the widely accepted thesis that digitalization and globalization jointly limit governments' capacity to collect taxes. However, this oversimplification fails to capture the complex reality. Many governments actively capitalize on opportunities for generating additional revenue through "tax competition," leveraging their jurisdiction's appeal [2]. Yet, large corporations simultaneously employ opportunistic strategies to optimize tax payments and exploit WTO negotiations to evade taxes in the regions where they conduct business [3], all within the context of a discourse about the global economic landscape [4]. Tax incentives for cross-border trade are also frequently employed as bargaining chips. Notably, the established practices and techniques used by large companies in offshore settings are now being actively adapted to the digital realm, leading to even more effective tax planning.

Nonetheless, the principal tax challenge emerges quite unequivocally from the profound transformation of the state-business interaction within the physical presence of international companies due to digital formats. This challenge revolves around the erosion of the tax base resulting from a reduction in profit volumes, which progressively diminish in the financial records of regions where multinational corporations operate (commonly referred to as "profit erosion" and the efforts to combat it). The decrease in profits necessitates the establishment of more rigorous regulations for income derived from cross-border digital activities. Value-added tax is presently less of a concern, following the adoption of fundamental principles in transfer pricing and the development of the MOSS (Mini One-Stop Shop) mechanism, along with recommendations for applying the arm's length principle in transfer pricing.

A direct consequence of digitalization is the heightened tax risks associated with tax evasion. This issue can manifest both objectively within the digital landscape and subjectively, as companies consciously exploit imperfect tax mechanisms to evade taxes. This problem poses a tangible threat to state budget revenues, given the potential for businesses to operate without formal registration or physical presence within a country while still generating added value and profit. One critical challenge lies in the inherent lack of transparency and difficulty in controlling digital economic activities.

Results and discussion

In the realm of taxation, numerous concepts and technologies related to digitization are actively implemented and widely used. These include electronic taxpayers, electronic government systems, payment gateways, digital documents, electronic signatures, electronic tax reporting forms, electronic legal acts of tax authorities, digital channels for information delivery, processing, and storage, electronic mail, electronic document management, digital invoices, electronic accompanying invoices for goods, digital payments, electronic databases on taxpayers and their classifications, tax objects, and taxpayer transaction data, as well as electronic risk management systems and electronic taxpayer offices.

In general, according to the existence and legislative consolidation and definition of the above concepts, it can be unequivocally concluded that the law of Kazakhstan has a positive attitude to digital technologies and to the process of digitalization in the field of taxation. Not only documents and methods of their signing, authentication, transfer, identification and storage, but also entire tax procedures and services are transferred to digital format. Registration, filing of tax reports, payment of taxes in electronic form, receipt of forms of tax control is already a virtual reality in taxation and tax administration.

The time is not far off when artificial intelligence will do for people the cumbersome work that periodically arises for them to perform standard operations and even entire types of activities. It is possible that all taxation will eventually be transferred to an electronic format, and the taxpayer will not need to take any positive actions aimed at fulfilling his tax obligations. Tax accounting of its taxable activities, registration and declaration of taxable objects, calculation and implementation of tax payments, preparation and submission of tax reports will be automated, with the knowledge, but without the active participation of the taxpayer, under the constant supervision of tax authorities, with prior warning of planned transactions and notification of completed procedures. The taxpayer will only be informed about the progress of the fulfillment of his tax obligations and, in case of disagreement with him, object to certain transactions in the electronic format established for this purpose. His objections, claims, complaints and lawsuits may also be considered and resolved using artificial intelligence in electronic format with notification of the results of the resolution of his complaints and lawsuits. All tax procedures will also take place in electronic format – from registration and accounting of a taxpayer, his objects of taxation and tax obligations to their provision and enforcement. Technically, based on the level and pace of development of digital technologies and artificial intelligence, it's all real now. It is only a matter of time and setting tasks by authorized persons [5].

As for the human factor in digitalization, the human factor in the era of universal digitalization of all processes and phenomena does not fade into the background, as it may seem at first, but acquires a qualitatively new meaning when the interests of a person, his will and its expression are put at the forefront, taken into account in each specific important case for a person and when the further dynamics of the relationship depends on them. The human factor begins to manifest itself precisely when it is objectively really important and necessary for a person.

Using concrete examples of particular cases of problems with electronic document management arising in the practice of law enforcement, it is already possible today to identify with confidence certain groups of these problems that require their study and timely solution.

Firstly, digital technologies are still being slowly and inexorably introduced in the field of taxation.

Secondly, the appearance of an electronic «double» of the taxpayer and other participants in tax relations, digital duplication of their signatures, documents and activities, as well as their autonomous existence from real persons (their owners) pose a threat of their personality splitting, the appearance and subsequent identification of cases of inconsistency between the results of real and virtual reality in their activities.

Thirdly, operations with the creation, dispatch, delivery to the taxpayer of electronic forms of individual legal acts (notices, notifications, decisions, orders) or with the reflection in the personal account of electronic forms of tax reporting received from the taxpayer, with all their apparent automation, can be carried out in manual control mode when the taxpayer learns of their existence

much later than the designated they contain the dates of their creation, dispatch or receipt (the problem of the «time machine»).

Fourth, even in our age of artificial intelligence and digital technologies, no one is immune from mistakes: neither a person, nor a robot, nor its creator, operator or ordinary user. Mistakes are also possible in the work of programmers, operators, their offspring and users.

Digital transformation is one of the main factors of global economic growth. Measuring the effectiveness of the digital economy quantitatively is quite difficult due to the lack of a unified approach and the use of various methods for calculating key indicators [6].

The following factors have the greatest impact on the tax system of the state in the digital economy [7]:

- ♦ the introduction and provision of digital public services in the field of taxation;
- ♦ creation of favorable tax conditions for stimulating investments in digital technologies; automation of the tax control system;
- ♦ identification and development of a mechanism for taxation of new products, transactions arising from the use of digital technologies.

The digital economy stimulates business activity by reducing transaction costs and information asymmetry observed in some areas, for example, in financial markets. Therefore, the digital revolution is too significant for any country to neglect. In the study “Harnessing the digital economy for developing countries” [8] (The use of the digital economy by developing countries), OECD experts emphasize that the size of the economy matters, but is not decisive, and therefore developing countries, using strategic planning, should find and occupy their niche in the global digital economy.

In connection with the processes of digitalization taking place in the modern world, many states conclude agreements among themselves on the automatic exchange of financial information for tax purposes, and in 2017. The OECD has issued a standard for automatic exchange of tax information «Going to Digital» [9], which is advisory in nature.

Among the challenges faced by the tax system in the digital economy, one significant issue is the escalation of tax risks linked to tax evasion. This concern has gained prominence in response to the proliferation of contemporary business models that operate without formal registration and a physical presence within a particular country. The digital economy is typified by the expansion of online businesses and the establishment of information and financial centers that engage in value creation and profit generation. However, a key predicament lies in the often limited transparency of digital economic activities, making them challenging to regulate [6]. Structural changes in taxation are also evident, as the influence of the digital landscape is progressively altering the mechanism for shaping mandatory tax components in the future.

Conclusion

Profound changes, primarily within tax administration, must be implemented to align with the demands of the digital economy. This necessitates the adoption of innovative tax administration techniques tailored to the digital age. Incorporating contemporary information technologies into tax administration stands as a primary objective in the reformation of the tax system in the digital era. The integration of digital technologies in tax administration is poised to enhance tax transparency and ensure the obligatory fulfillment of tax obligations.

The key directions of the long-term development of the economy of the Republic of Kazakhstan in terms of digitalization are: the need to form a system of normative legal acts, mechanisms and instruments of the legislative framework regulating relations within the digital economy; the use of cloud technologies in taxation, the creation of digital infrastructure (personal electronic services, electronic document management and reporting) in the implementation of the conditions of information and economic security of the state and business, protection of personal data, as well as privacy in the digital space. The introduction of digital technologies in the economy will be facilitated by the development of a mobile application that has a state status, including information about the updated database of legislation, including tax.

REFERENCES

- 1 Dijck J. Governing digital societies: Private platforms, public values. *Computer Law & Security Review* // *The International Journal of Technology Law and Practice*. 2020. No. 36. Article 105377. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.105377>
- 2 Neumann R., Holman J., Almb J. Globalization and tax policy // *North American Journal of Economics and Finance*. 2009. No. 20(2). P. 193–211. URL: <https://doi.org/10.1016/j.najef.2009.02.001>
- 3 Cheng W., Brandi C. Governing digital trade – a new role for the WTO // *Briefing Paper*. 2019. No. 6 Bonn: Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE). URL: <https://doi.org/10.23661/bp6.2019>
- 4 James D. Anti-development impacts of tax-related provisions in proposed rules on digital trade in the WTO // *Development*. 2019. No. 62. P. 58–65. URL: <https://doi.org/10.1057/s41301-019-00205-4>
- 5 Порохов Е.В. Цифровизация и налоговое право // *Вестник Института законодательства и правовой информации РК*. – 2020. – № 1(59). – С. 311–316.
- 6 Кирова Е.А. и др. Трансформация налоговой системы России в условиях становления цифровой экономики // *Вестник университета*. – 2019. – № 7. – С. 118–124.
- 7 Гулькова Е.Л. и др. Налоговые вызовы цифровой экономики // *Вестник ГГУ*. – 2019. – № 4. – С. 89–95.
- 8 Harnessing the digital economy for developing countries. URL: https://www.oecdilibrary.org/development/harnessing-the-digital-economy-for-developing-countries_4adffb24-en
- 9 OECD library / Tax challenges arising from digitalisation – interim report 2018: inclusive framework on beps. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264293083-en>
- 10 Forbes Insights: Global Taxation is Going Digital: Here's How to Prepare. URL: <https://www.forbes.com/sites/insights-sovos/2019/04/18/global-taxation-is-going-digital-hereshow-to-prepare>

REFERENCES

- 1 Dijck J. (2020) Governing digital societies: Private platforms, public values. *Computer Law & Security Review* // *The International Journal of Technology Law and Practice*. No. 36. Article 105377. URL: <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.105377>. (In English).
- 2 Neumann R., Holman J., Almb J. (2009) Globalization and tax policy // *North American Journal of Economics and Finance*. No. 20(2). P. 193–211. URL: <https://doi.org/10.1016/j.najef.2009.02.001>. (In English).
- 3 Cheng W., Brandi C. (2019) Governing digital trade – a new role for the WTO // *Briefing Paper*. No. 6 Bonn: Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE). URL: <https://doi.org/10.23661/bp6.2019>. (In English).
- 4 James D. (2019) Anti-development impacts of tax-related provisions in proposed rules on digital trade in the WTO // *Development*. No. 62. P. 58–65. URL: <https://doi.org/10.1057/s41301-019-00205-4>. (In English).
- 5 Porohov E.V. (2020) Цифровизация и налоговое право // *Вестник Института законодательства и правовой информации РК*. No. 1(59). P. 311–316. (In Russian).
- 6 Kirova E.A. i dr. (2019) Transformacija nalogovoj sistemy Rossii v uslovijah stanovlenija cifrovoj jekonomiki // *Vestnik universiteta*. No. 7. P. 118–124. (In Russian).
- 7 Gul'kova E.L. i dr. (2019) Nalogovye vyzovy cifrovoj jekonomiki // *Vestnik GUU*. No. 4. P. 89–95. (In Russian).
- 8 Harnessing the digital economy for developing countries. URL: https://www.oecdilibrary.org/development/harnessing-the-digital-economy-for-developing-countries_4adffb24-en. (In English).
- 9 OECD library / Tax challenges arising from digitalisation – interim report 2018: inclusive framework on beps. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264293083-en>. (In English).
- 10 Forbes Insights: Global Taxation is Going Digital: Here's How to Prepare. URL: <https://www.forbes.com/sites/insights-sovos/2019/04/18/global-taxation-is-going-digital-hereshow-to-prepare>. (In English).

РАХМЕТОВА Т.А.,*¹

З.Ф.М., докторант.

*e-mail: 22230465@turanaedu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9913-2331

АЛДАБЕРГЕНОВА Н.А.,²

З.Ф.К., қауымдастырылған профессор.

e-mail: n.aldabergenova@turanaedu.kz

ORCID ID: 0009-0002-61-77-4301

КУАНАЛИЕВА Г.А.,²

З.Ф.Д., профессор.

e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-4634-8363

ЮХНЕВИЧ Э.,³

PhD, профессор.

e-mail: e.juchnevicius@prawo.ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-7390-4885

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²әл-Фараби атындағы

Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

³Гданьск университеті,

Гданьск қ., Польша

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА САЛЫҚ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ

Андатпа

Бұл мақалада цифрландыру жағдайында салық заңнамасын трансформациялау аспектілері қарастырылады. Шет елдердің тәжірибесі, салықтық ынталандырудың негізгі нысандары зерделенеді, олардың әсер ету мүмкіндіктері көрсетіледі және бұл ретте салық тетігінің жаңа бағыттарын құру қажеттілігі айқындалады. Мемлекеттің салық жүйесінің жұмыс істеу тиімділігі оның мемлекеттік шығыстарды қаржыландыру мақсатында бюджеттік жүйеге салық төлемдерінің толық және үздіксіз түсуін қамтамасыз ету қабілетімен айқындалады. Салықтар кез-келген мемлекеттің экономикалық тұрақтылығының маңызды шарттарының бірі болып табылады, өйткені кез-келген елдің салық жүйесі мемлекеттің әлеуметтік – экономикалық функцияларын ғана емес, сонымен бірге жалпы экономикалық реттеу жүйесін басқарудың маңызды құралдарының бірі болып табылады. Салық салу әрқашан мемлекеттің өмір сүруінің қажетті шарты, экономикалық саясатының маңызды құралы болды және болып қала береді, экономикалық бәсекеге қабілеттілікті арттыруға ықпал етеді және фискалдық егемендікті жүзеге асыруды қамтамасыз етеді. Салық заңнамасы құқықтың қарқынды дамып келе жатқан саласы болып табылады. Бұл таңқаларлық емес, себебі салық заңнамасы салық салу мәселелерінде елдің саясатын көрсетеді және сәйкесінше қоғамның даму кезеңіне байланысты өзгеретін аталған саладағы қоғамның басымдықтарын көрсетеді. Осылайша, әлемде болып жатқан өзгерістерге сәйкес, салық заңнамасын цифрландыру жағдайында жетілдіруге бағытталған шаралар кешені қарастырылады.

Тірек сөздер: салық, салық салу, салық саясаты, цифрландыру, салық заңнамасы, бюджет, салықтық бақылау.

РАХМЕТОВА Т.А.,*¹

м.ю.н., докторант.

*e-mail: 22230465@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-9913-2331

АЛДАБЕРГЕНОВА Н.А.,¹

к.ю.н., ассоциированный профессор.

e-mail: n.aldabergenova@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0002-61-77-4301

КУАНАЛИЕВА Г.А.,²

д.ю.н., профессор.

e-mail: kuanalieva.guldanakz@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-4634-8363

ЮХНЕВИЧ Э.,³

PhD, профессор.

e-mail: e.juchnevicius@prawo.ug.edu.pl

ORCID ID: 0000-0001-7390-4885

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный университет

им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

³Университет Гданьск,

г. Гданьск, Польша

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЛОГОВОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аннотация

В данной статье рассматриваются аспекты трансформации налогового законодательства в условиях цифровизации. Изучаются опыт зарубежных стран, основные формы налогового стимулирования, демонстрируются возможности их воздействия, определяется необходимость создания новых направлений налогового механизма. Эффективность функционирования налоговой системы государства определяется его способностью обеспечивать полное и непрерывное поступление налоговых платежей в бюджетную систему с целью финансирования государственных расходов. Налоги являются одним из важнейших условий экономической стабильности любого государства, поскольку налоговая система любой страны является одним из важнейших инструментов управления не только социально-экономическими функциями государства, но и системой экономического регулирования в целом. Налогообложение всегда было и остается необходимым условием существования государства, важнейшим инструментом экономической политики, способствует повышению экономической конкурентоспособности и обеспечивает осуществление фискального суверенитета. Налоговое законодательство является динамично развивающейся отраслью права. Это действительно так, ведь налоговое законодательство отражает политику страны в вопросах налогообложения и, соответственно, отражает приоритеты общества в данной сфере, которые меняются в зависимости от стадии развития общества. Таким образом, в соответствии с происходящими в мире изменениями будет рассмотрен комплекс мер, направленных на совершенствование налогового законодательства в условиях цифровизации.

Ключевые слова: налог, налогообложение, налоговая политика, цифровизация, налоговое законодательство, бюджет, налоговый контроль.

IRSTI 10.07.61
UDC 340. 13/.14; 342.4
JEL K49

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-15-22>

ZHANUZAKOVA L.T.,*¹

d.l.s., professor.

*e-mail: l.zhanuzakova.turan-edu-kz

ORCID ID: 0000-0002-9551-8306

¹The science research Institute
of public law of Caspian University,
Almaty, Kazakhstan

ON THE HIERARCHY OF NORMATIVE LEGAL ACTS

Abstract

The article is devoted to one of the key problems of the modern theory of law - the hierarchy of normative legal acts. The points of view that exist in the legal literature on the concept of hierarchy in positive law are studied. The author comes to the conclusion that it represents the ratio of normative legal acts, which are arranged in a certain vertical sequence, as their legal force decreases, and implies the correspondence of acts of each lower level to acts of higher levels. A critical analysis of the Constitution of the Republic of Kazakhstan and the Law "On legal acts" was carried out. It has been established that this Law, fixing the hierarchy of normative legal acts, in its separate provisions contains norms that are controversial and contrary to the Constitution. On the basis of the analysis carried out, proposals were developed to improve the Law "On Legal Acts".

Key words: law, hierarchy, Constitution, normative legal act, resolution, decree, legal force.

Introduction

Hierarchical issues of regulatory legal acts are one of the traditional topics in legal theory. Its essence lies in clarifying the relationship of legal force among acts containing legal norms, primarily laws and bylaws. Determining the hierarchy of regulatory legal acts is necessary to avoid contradictions between them and the resulting incorrect interpretation and application of legislation.

The aim of this article is to examine the system of regulatory legal acts of the Republic of Kazakhstan and determine their correct relationship from the perspective of legal force, based on the general principles of constructing the legal system.

The scientific value and theoretical significance of the conducted research consist of identifying existing inaccuracies and contradictions in the foundation of the hierarchy of regulatory legal acts in the Republic of Kazakhstan and developing recommendations for overcoming them. The article will be useful for researchers dealing not only with the problems of legal theory and constitutional law but also with other legal sciences.

The practical significance of the article lies in the possibility of using its conclusions and suggestions in improving national legislation.

Materials and methods

The main materials for preparing this article were the provisions of the Constitution of the Republic of Kazakhstan (hereinafter - RK) of August 30, 1995, the Law of the RK of April 6, 2016, "On Legal Acts," and other laws, as well as studies by Russian and Kazakhstani legal scholars on the relevant issues.

In the process of working on this article, the author used general philosophical and specific methods of scientific cognition: dialectical, analysis and synthesis, structural-functional, formal-legal, comparative-legal, and others.

Literature review

This issue has received sufficient coverage in contemporary legal literature, primarily in Russian. Works by Russian scholars such as Kuznetsova M.A., Vlasenko N.A., Shevchenko S.N., Kozhokar I.P., Karnaukhova E.V., and others are dedicated to the hierarchy of regulatory legal acts, factors influencing it, legislation systematization, the relationship between acts of different legal force, and collisions of legal norms [1, pp. 190–195; 2–5].

A monograph by Petrov A.A. and Shafirov V.M. “Subject Hierarchy of Regulatory Legal Acts” has been published on this issue [6].

Kazakhstani scholars have addressed this problem in the works of Yelubaev Zh.S. [7], Taukibaeva Zh.Sh. [8], as well as in the works of civil law scholars such as Suleimenov M.K., Moroz S.P., and others. The study of the legal nature of normative resolutions of the Supreme Court and their role in the legislative system was discussed at the international scientific-practical conference “Legal Nature of Normative Resolutions of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan and Their Role in the Efficiency of Justice Delivery,” held at the Almaty City Court of the RK on May 12, 2009 [9].

This scientific work is based on the author’s article published in Russian in the journal “Bulletin of the Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan” in 2022 [10]. However, due to the relevance of the research topic and the constitutional reform conducted in 2022, we consider it appropriate to revisit this issue and present an English version of the article taking into account the changes and additions made to the legislation.

Main provisions

The concept of “hierarchy” in relation to law is defined as “the most important organizational principle of systemic objects, the arrangement of their elements (parts) in ascending order from highest to lowest, subordination” [2, p. 154], “determined by specific factors in the construction of norms contained in legal acts of different legal force, whereby they are in subordination and consistency” [3, p. 15], “the order of relations between different-level elements of law, based on the inequality of lower and higher levels in the context of the generality (abstractness) of law description, layers of decision-making in law, or organization of law as a system” [6, p. 39].

It should be noted that we are discussing hierarchy in positive law, i.e., law as a system of legal norms. In this understanding, legal hierarchy represents the relationship of regulatory legal acts arranged in a specific vertical sequence depending on their legal force, implying that acts of each lower level correspond to all acts of higher levels.

The hierarchy of regulatory legal acts is also conditioned by the system of state bodies, many of which are hierarchically (vertically) subordinate to each other. On this basis, the system of executive power is constructed: Government - central executive bodies (ministries, agencies) – their internal divisions (departments) – local executive bodies (akimats, akims). At the top of this pyramid is the President, who, although not leading the executive branch, nevertheless shapes it, to which it is organizationally subordinate and accountable. Accordingly, acts issued by all these subjects are also arranged vertically – from acts of higher legal force to subordinate acts.

The fundamental principles of legal hierarchy are enshrined in Article 4 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan. They establish the conformity of the norms of the Constitution to laws, other regulatory legal acts, international treaty obligations of the Republic, as well as normative resolutions of the Constitutional Court and Supreme Court of the RK, giving the Constitution higher legal force, and priority of norms of international law (ratified international treaties) over national laws [11].

Results and discussion

However, other provisions regarding the legal force of regulatory legal acts of various state bodies and their place in the legal hierarchy are also contained in the main regulatory document of the country. They concern the decrees of the President of the RK (Clause 1 of Article 45), laws and resolutions of the Parliament of the RK and its chambers (Clause 7 of Article 62), resolutions of the Government of the RK (Clause 3 of Article 69), legal consequences of decisions of the Constitutional Court of the RK

(Article 74), activities of courts in connection with the application of unconstitutional acts (Article 78), acts of local representative and executive bodies (Article 88), amendments to the Constitution of the Republic of Kazakhstan (Clauses 2,3 of Article 91).

The Law of the RK dated April 6, 2016, "On Legal Acts" does not provide definitions for the terms "legal hierarchy" or "hierarchy of regulatory legal acts," but it does define the related concepts "level of regulatory legal act" (Subclause 28 of Article 1) and "legal force of regulatory legal act" (Subclause 29 of Article 1) [12].

The law establishes the legislative system of the Republic, ensuring its integrity (Article 4), the legal force and place of normative resolutions of the Constitutional Court and Supreme Court of the RK in the legislative system (Article 5), as well as the priority of international treaties of the RK over its laws (Article 6).

Article 10 establishes the hierarchy of regulatory legal acts. This hierarchy is generally based on the provisions of the Constitution outlined above. This article of the Law prohibits contradictions between acts of lower levels and acts of higher levels, and also determines the place of a derivative regulatory legal act depending on the level of the main type of act.

At the same time, some questions arise regarding this hierarchy.

For example, codes occupy a higher position compared to consolidated and ordinary laws, as they are fundamental regulatory legal acts in the relevant branch or sub-branch of law and are adopted through a more complex procedure. The procedure for adopting codes and amendments thereto is essentially identical to that for ordinary laws (by sequential consideration in separate sessions of the Chambers by a simple majority vote). However, they must undergo no fewer than two readings. Although it should be noted that the majority of laws are adopted in two readings as well. Nevertheless, changes and amendments to codes can also be made and adopted under special procedures established by the respective codes (Subclauses 1 and 1-1 of Clause 2 of Article 34) [12].

For example, amendments to the Tax Code are made by a law that does not provide for amendments to other legislative acts of the RK, except for the Law on the Entry into Force of this Code (Clause 4 of Article 3) [13].

However, in most codified acts, changes are made by ordinary laws, when amendments to codes are allowed simultaneously with amendments to other laws. For example, changes and amendments to the Budget, Administrative Procedural, and Procedural Codes, and the Law "On the Supreme Judicial Council of the Republic of Kazakhstan" were introduced by the Law of the RK dated December 20, 2021 [14].

And the issue is not that the order of mandatory readings might not be followed here. Precisely in this regard, the procedure is usually adhered to. The concern is about laws of different legal force. It turns out that amendments are made to ordinary laws, both to acts of equal force and to acts of higher legal force. A contradiction arises, relating to the so-called "vertical collisions," associated with the different levels of the legislative structure [4, p. 18].

In our view, this is unacceptable. Amendments made to a normative legal act should be made by an act equivalent in its legal force. Thus, changes to constitutional laws, which are hierarchically higher than codes in the hierarchy of normative legal acts, can only be made in the form of constitutional laws.

The next provision of Article 10 of the Law "On Legal Acts," where the normative resolutions of the Parliament and its Chambers are above the normative legal decrees of the President, is also very questionable.

According to Article 45, Clause 1 of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, "The President of the Republic of Kazakhstan, on the basis and in accordance with the Constitution and laws, issues decrees and orders that have binding force throughout the territory of the Republic." Clause 7 of Article 62 does not allow contradictions between the resolutions of the Parliament and its Chambers and the laws [11].

Despite the different presentation of these norms, they indicate the place of normative resolutions of the Parliament and its Chambers and normative legal decrees of the President in the hierarchy of normative legal acts. In both cases, the Constitution and laws are superior to them. So why are they at different levels in the hierarchy?

This was caused by the introduction into the Constitution of the Republic of Kazakhstan (Clause 1 of Article 62) and the Law “On Legal Acts” (Clause 7 of Article 1) of the term “legislative act,” which covers different types of laws, resolutions of the Parliament, resolutions of the Senate and the Majilis. At the same time, the Constitution contains a general formulation “law,” and the Law “On Legal Acts” elaborates on it in terms of types of laws. However, it is not specified that it specifically refers to normative legal resolutions of the legislative body and its chambers. After all, such acts may not contain legal norms. For example, a resolution may concern the establishment of a joint commission of the Chambers of Parliament with the determination of its composition.

It is understandable that the developer of this norm sought to combine all types of acts adopted by the legislative authority under one term. And since the institution of the President is more associated with the executive power, although according to our Constitution it does not belong to any of the branches of power and is equidistant from them, in the system of separation of powers, the legislative power is somewhat higher than the executive power, despite their organizational independence and non-interference in each other’s affairs. At least, their acts are at different hierarchical levels.

In this case, we are talking specifically about laws and subordinate acts. Moreover, the Parliament itself also adopts subordinate acts, in particular, resolutions. It has already been mentioned that their contradiction to the Constitution and laws is unacceptable.

However, the consolidation of acts of different legal force under one term has led to a legal “trap” into which both the legislature and law enforcement agencies fall. What does this entail? The fact that when regulating, for example, the powers of a particular state body or any other issues, the corresponding article often makes a blanket reference to “other legislative acts” or “legislation” as a whole, although by the meaning of the norm, other laws are meant, but by no means resolutions of the Parliament or its Chambers, let alone subordinate normative legal acts.

Much of this was due to the transition from the Soviet legal system, where laws and resolutions of the highest representative body (Supreme Soviet) were often enacted in one bundle: laws were often brought into force by resolutions. At present, the rules on the entry into force of a law in general or its individual provisions are usually contained in the final articles of the law itself, or a separate law is adopted on this matter. If no specific term is indicated, the procedure for putting the law into effect is determined by Article 42 of the Law “On Legal Acts.”

In this regard, if the term “legislative act” claims to be further preserved, it can only encompass various types of laws, but not include subordinate acts, namely resolutions of the Parliament and its Chambers.

As for the lower position of normative legal decrees of the President compared to the normative resolutions of the Parliament and its Chambers, they undoubtedly should be on the same level in the hierarchy of normative legal acts, since they legally formalize the independent powers of each of these subjects, requiring legal regulation. The Parliament and the President are not organizationally subordinate to each other and are not accountable to each other.

For comparison, one can refer to the provisions of the Law of the Republic of Belarus (hereinafter - RB) “On Normative Legal Acts,” in which the resolutions of the House of Representatives and the Council of the Republic of the National Assembly of the RB are positioned below not only decrees and orders of the President but also resolutions of the Council of Ministers (Clause 2 of Article 3) [15]. This is hardly acceptable, as this norm is based on the supremacy of the presidential and executive power over the legislative power, which contradicts the principle of separation of powers.

Criticism arises regarding the exclusion from the hierarchy of acts of the Chairman of the Security Council of the Republic of Kazakhstan (Clause 5 of Article 10 of the Law “On Legal Acts”). Firstly, the Law “On the Security Council” itself was initially adopted and oriented towards the status of the First President, who was a lifelong chairman of this body. Although in 2022 it was headed by the acting President and corresponding changes were made to the Law, the form of acts of the Chairman of the Security Council remained undefined by the Law. However, since the Chairman of the Security Council is the head of state, what other acts besides decrees and orders can they issue? Only these. But normative legal decrees of the President are included in the hierarchy of normative legal acts and have a subordinate nature. The form of acts of the head of state is prescribed by the Constitution and the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan of December 26, 1995, “On the President of the Republic of Kazakhstan.”

Thus, there is an obvious contradiction in Clause 5 of Article 10 of the Law “On Legal Acts” to acts of higher legal force, which needs resolution through exclusion.

The commented norm also places normative resolutions of the Constitutional Council and the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan outside the hierarchy.

Again, comparing with the aforementioned Law of the Republic of Belarus, it should be noted that in it, normative legal acts of the Supreme Court of the Republic of Belarus are placed in the hierarchy and are positioned on the same line as normative legal acts of both Chambers of the National Assembly, the Prosecutor General’s Office, and normative legislative bodies subordinate (accountable) to the President of the Republic of Belarus.

This approach of the legislator raises doubts for the reasons mentioned above.

For several years now, it has been argued that it is erroneous to consider normative resolutions of the Constitutional Council (Court) and the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan as part of normative legal acts, considering their special legal nature. They are acts of normative interpretation and, as such, serve as legal sources of current law. Therefore, they cannot be part of the hierarchy of normative legal acts. In fact, this norm becomes meaningless.

The conducted study allows us to formulate the following conclusions and suggestions.

In the hierarchy of normative legal acts, as established by Article 10 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Legal Acts,” normative legal acts are arranged in a vertical sequence in descending order of legal force. However, certain provisions of the Law, including those concerning the hierarchy, contradict constitutional norms and therefore need to be reviewed.

In order to maintain the principle of equal legal force of a code and the normative legal act that amends it, it is necessary to supplement Subclause 3) of Clause 2 of Article 10 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Legal Acts” after the word “code” with the words “laws amending and supplementing codes.”

To clarify the concept of “legislative act,” it is necessary to leave in its content only various types of laws, excluding resolutions of the Parliament and its Chambers. This is necessary to prevent the incorrect use of this term in the presence of blanket norms in one or another law.

In order to bring the Law “On Legal Acts” in line with the norms of the Constitution, it is advisable to make amendments to Article 10 by combining Subclause 5) and Subclause 6) of Clause 2, providing for different legal force of normative legal decrees of the President and normative resolutions of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and its Chambers.

Considering that the Security Council is currently chaired by the President, who issues subordinate normative legal acts (decrees), and also considering the legal nature of normative resolutions of the Constitutional Council and the Supreme Court as acts of normative interpretation, we believe it is appropriate to exclude Subclause 2-1 and Subclause 5 from Clause 2 of Article 7 and Clause 5 from Article 10 of the Law of the Republic of Kazakhstan “On Legal Acts.”

Conclusion

Thus, the hierarchy of normative legal acts should be structured in accordance with the principles and norms of the Constitution of the Republic of Kazakhstan, be logically consistent, non-contradictory, and complete.

The Law of the Republic of Kazakhstan “On Legal Acts” is to a large extent a framework law that establishes the basic requirements for normative legal acts, the procedures for their development and adoption. The hierarchy of normative legal acts established in it needs rethinking and revision.

According to Z.S. Yelyubaev, “it is time to ... start revising the entire legal framework to identify contradictions in normative legal acts of different levels” [7].

The improvement of legislation should be carried out in accordance with the principles of reasonable, transparent, evidence-based, and effective regulation, protecting the fundamental rights, freedoms, and legitimate interests of individuals and organizations, as required by the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030 [16].

REFERENCES

- 1 Теория государства и права: учебник для студентов вузов, обучающихся по юридическим специальностям / Под ред. Бастрыкина А.И., Рассолова М.М. 3-е изд., перераб и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2016. – 384 с.
- 2 Кузнецова М.А. Об иерархической системе правовых норм и смежных правовых явлениях // Вестник Удмуртского университета. – 2014. – Вып. 2. – С. 153–158.
- 3 Карнаухова Е.В. Систематизация локальных нормативных правовых актов в Российской Федерации: общая характеристика и виды: дис.канд.юрид. наук. – Тюмень, 2011. – 225 с.
- 4 Кожокар И.П. Коллизии правовых норм как изъян системы российского права // Юридическая наука. – 2019. – № 4. – С. 15–22.
- 5 Власенко Н.А. Коллизионное право России: состояние и перспективы // Журнал российского права. – 2017. – № 6. – С. 5–18.
- 6 Петров А.А., Шафиров В.М. Предметная иерархия нормативных правовых актов: монография. – М.: Проспект, 2014. – 208 с.
- 7 Елюбаев Ж.С. Об иерархии правовых актов или ещё раз о всеисилии ведомственных инструкций. URL: online.zakon.kz/Document/?doc_id=31509254.
- 8 Таукибаева Ш.Ж. К вопросу о систематизации конституционного законодательства Республики Казахстан // Вестник Института законодательства РК. – 2012. – № 2. – С. 37–39.
- 9 Юридическая природа нормативных постановлений Верховного Суда Республики Казахстан и их роль в эффективности отправления правосудия / Сборник мат. Межд. научно-практ. конф., прошедшей в Алматинском городском суде РК. г. Алматы, 12 мая 2009 г. – Астана, 2009. – 300 с.
- 10 Жанузакова Л.Т. Об иерархии нормативных правовых актов // Вестник Института законодательства и правовой информации РК. – 2022. – № 2. – С. 32–39.
- 11 Конституция Республики Казахстан. Принята 30 августа 1995 г. на республиканском референдуме (с изм. и доп., по состоянию на 17 сентября 2022 г.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>
- 12 Закон РК от 6 апреля 2016 г. «О правовых актах» (с изм. и доп.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>
- 13 Кодекс РК от 25 декабря 2017 г. «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изм. и доп.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>
- 14 Закон РК от 20 декабря 2021 г. «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам судебной системы». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000083>
- 15 Закон РБ от 17 июля 2018 г. «О нормативных правовых актах». URL: https://kodeksy-by.com/zakon_rbo_normativnyh_pravovyh_aktah.htm
- 16 Указ Президента РК от 15 октября 2021 г. № 674 «Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>

REFERENCES

- 1 Teorija gosudarstva i prava: uchebnik dlja studentov vuzov, obuchajushhihsja po juridicheskim special'nostjam / Pod red. Bastrykina A.I., Rassolova M.M. 3-e izd., pererab i dop. – M.: JuNITI-DANA: Zakon i pravo, 2016. 384 p. (In Russian).
- 2 Kuznecova M.A. (2014) Ob ierarhicheskoj sisteme pravovyh norm i smezhnyh pravovyh javlenijah // Vestnik Udmurtskogo universiteta. Vyp. 2. P. 153–158. (In Russian).
- 3 Karnauhova E.V. (2011) Sistematizacija lokal'nyh normativnyh pravovyh aktov v Rossijskoj Federacii: obshhaja harakteristika i vidy: dis.kand.jurid. nauk. Tjumen', 22 p. (In Russian).
- 4 Kozhokar' I.P. (2019) Kollizii pravovyh norm kak iz#jan sistemy rossijskogo prava // Juridicheskaja nauka. No. 4. P. 15–22. (In Russian).
- 5 Vlasenko N.A. (2017) Kollizionnoe pravo Rossii: sostojanie i perspektivy // Zhurnal rossijskogo prava. No. 6. P. 5–18. (In Russian).
- 6 Petrov A.A., Shafirov V.M. (2014) Predmetnaja ierarhija normativnyh pravovyh aktov: monografija. M.: Prospekt, 208 p. (In Russian).

7 Eljubaev Zh.S. Ob ierarhii pravovyh aktov ili eshho raz o vsesilii vedomstvennyh instrukcij. URL: online.zakon.kz/Document/?doc_id=31509254. (In Russian).

8 Taukibaeva Sh.Zh. (2012) K voprosu o sistematizacii konstitucionnogo zakonodatel'stva Respubliki Kazakhstan // Vestnik Instituta zakonodatel'stva RK. No. 2. P. 37–39. (In Russian).

9 Juridicheskaja priroda normativnyh postanovlenij Verhovnogo Suda Respubliki Kazakhstan i ih rol' v jeffektivnosti otpravljenija pravosudija / Sbornik mat. Mezhd. nauchno-prakt. konf., proshedshej v Almatinskom gorodskom sude RK. g. Almaty, 12 maja 2009 g. Astana, 2009. 300 p. (In Russian).

10 Zhanuzakova L.T. (2022) Ob ierarhii normativnyh pravovyh aktov // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii RK. No. 2. P. 32–39. (In Russian).

11 Konstitucija Respubliki Kazakhstan. Prinjata 30 avgusta 1995 g. na respublikanskom referendume (s izm. i dop., po sostojaniju na 17 sentjabrja 2022 g.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000>. (In Russian).

12 Zakon RK ot 6 aprelja 2016 g. «O pravovyh aktah» (s izm. i dop.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000480>. (In Russian).

13 Kodeks RK ot 25 dekabrja 2017 g. «O nalogah i drugih objazatel'nyh platezhah v bjudzhet (Nalogovyj kodeks)» (s izm. i dop.). URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1700000120>. (In Russian).

14 Zakon RK ot 20 dekabrja 2021 g. «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam sudebnoj sistemy». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2100000083>. (In Russian).

15 Zakon RB ot 17 ijulja 2018 g. «O normativnyh pravovyh aktah». URL: https://kodeksy-by.com/zakon_rbo_normativnyh_pravovyh_aktah.htm. (In Russian).

16 Ukaz Prezidenta RK ot 15 oktjabrja 2021 g. No. 674 «Ob utverzhdenii Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazakhstan do 2030 goda». URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>. (In Russian).

ЖАНҰЗАҚОВА Л.Т.,*¹

з.ғ.д., профессор.

*e-mail: l.zhanuzakova.turan-edu-kz

ORCID ID: 0000-0002-9551-8306

¹Каспий университетінің

қоғамдық құқық ҒЗИ,

Алматы қ., Қазақстан

НОРМАТИВТІК ҚҰҚЫҚТЫҚ АКТІЛЕРДІҢ ИЕРАРХИЯСЫ ТУРАЛЫ

Андатпа

Мақала нормативтік құқықтық актілердің иерархиясының қазіргі теориясының негізгі мәселелерінің біріне арналған. Позитивтік құқықтағы иерархия ұғымы туралы заң әдебиеттерінде бар көзқарастар зерттеледі. Автор заңды күшінің төмендеуіне қарай белгілі бір тік реттілікпен орналасатын нормативтік актілердің арақатынасы деген қорытындыға келеді. Бұл әрбір төменгі деңгейдегі актілердің жоғары деңгейдегі актілерге сәйкес келуін болжайды. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен «Құқықтық актілер туралы» Заңына сыни талдау жасалды. Нормативтік актілердің иерархиясын белгілей отырып, осы Заңның жеке ережелерінде даулы және Конституцияға қайшы келетін нормалар бар екені белгілі. Талдау негізінде «Құқықтық актілер туралы» Заңды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірленді.

Тірек сөздер: заң, иерархия, Конституция, нормативтік құқықтық акт, қаулы, жарлық, заңды күш.

ЖАНУЗАКОВА Л.Т.,*¹

д.ю.н., профессор.

*e-mail: l.zhanuzakova.turan-edu-kz

ORCID ID: 0000-0002-9551-8306

¹НИИ публичного права

Каспийского университета,

г. Алматы, Казахстан

ОБ ИЕРАРХИИ НОРМАТИВНЫХ ПРАВОВЫХ АКТОВ

Аннотация

Статья посвящена одной из ключевых проблем современной теории права – иерархии нормативных правовых актов. Изучены точки зрения, существующие в юридической литературе, о понятии иерархии в позитивном праве. Автор приходит к выводу, что она представляет собой соотношение нормативных правовых актов, которые располагаются в определенной вертикальной последовательности по мере убывания их юридической силы и предполагают соответствие актов каждого нижестоящего уровня актам вышестоящих уровней. Проведен критический анализ Конституции Республики Казахстан и Закона «О правовых актах». Установлено, что данный Закон, закрепляя иерархию нормативных правовых актов, в отдельных своих положениях содержит спорные и противоречащие Конституции нормы. На основе проведенного анализа разработаны предложения по совершенствованию Закона «О правовых актах».

Ключевые слова: закон, иерархия, Конституция, нормативный правовой акт, постановление, указ, юридическая сила.

2 CIVIL LAW, CIVIL PROCESS

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ, АЗАМАТТЫҚ ҮРДІС

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО, ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

FTAXP 10.27.01

ЭОЖ 347.13

JEL K15

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-23-28>

ҚАЛМЫРЗА Ғ.М.,*¹

з.ғ.м., докторант.

*e-mail: g.kalmyrza@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-5154-6180

АЛАЕВА Ғ.Т.,¹

з.ғ.к., профессор.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК ҚҰҚЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Зияткерлік меншік құқығын бұзумен күресудің тиімді құқықтық қорғау жүйелерін әзірлеу және енгізу қазіргі заманның өзекті мәселесі. Бұл зияткерлік меншік құқығы иелеріне құқықтарының бұзылуын тоқтатуға және келтірілген шығындарды өтеуге мүмкіндік береді. Бұл мақаланың басты мақсаты тиімді экономикалық айналым үшін экономикалық қызметке қатысушыларды дараландыру құралдарының қажеттілігі мен маңыздылығын түсіндіру. Демек мемлекетіміз әлемдік нарықтың белсенді қатысушысына айналып, мемлекетаралық сауда қатынастары қарқынды дамып, оларды реттейтін құқықтық нормалар бір жүйеге келтіріліп жатқан қазіргі кезеңде кәсіпкерлік субъектілерін дараландыру құралдарын жан-жақты зерттеудің объективті қажеттілігі туындады. Тақырыпты зерттеу барысында жалпы ғылыми, жеке ғылыми әдістер қолданылды. Мақаланың тәжірибелік құндылығын зерттеу төңірегінде жасалған тұжырымдар зияткерлік меншік құқығы саласындағы бірқатар заң нормаларына өзгерістер мен толықтырулар енгізуге ұсыныстар тұжырымдау.

Тірек сөздер: зияткерлік меншік құқығы, дараландыру құралдары, фирмалық атаулар, тауар белгілері, контрафактілік тауарлар, қарақшылық өнімдер, патент.

Кіріспе

Бүкіл посткеңестік кеңістіктегі сияқты Қазақстанда да ұлттық зияткерлік меншік жүйесі тәуелсіздік алғаннан кейін қалыптаса бастады. Осылайша 1992 ж. Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің қаулысына сәйкес Бүкілодақтық авторлық құқық агенттігінің Қазақстандық бөлімшесінің негізінде Авторлық құқық және сабақтас құқықтар жөніндегі мемлекеттік агенттік (ГААСП) құрылды. 1996 ж. ГААСП әзірлеген «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заң қабылданды, ТМД елдері сарапшыларының пікірінше, авторлық құқық объектілерін пайдалану кезінде туындайтын қатынастарды реттеу саласындағы үлгі ретінде қарастыруға болады. 1996 ж. 10 маусымда ҚР Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы заң қабылданғаннан кейін 1997 ж. Қазақстандық авторлар қауымдастығы құрылды.

Аталған ұйым еліміздегі авторлардың құқықтарымен заңды мүдделерін қорғауды жүзеге асырады. [1, 125 б.] Елімізде зияткерлік меншік болашақта халқымыздың әл-ауқатының деңгейін анықтайтын құнды және жаңартылатын ресурс ретінде өзінің шынайы мәніне біртіндеп ие болуда.

Материалдар мен әдістер

Тақырыпты зерттеу барысында жалпы ғылыми және жеке ғылыми әдістер қолданылды. Нақтырақ айтсақ, азаматтық құқық ғылымында жеке құқықтық әдіс ретінде құқықтанудың салыстырмалы анализ жасау, кешенді талдау, статистикалық саралап бағалау (оның ішінде құжаттарды зерттеу, контент талдау) жатады.

Әдебиетке шолу

Зияткерлік меншік құқығы объектілерін құқықтық қорғау өзектілігін жоғалтқан емес. Аталған тақырыппен байланысты ғылыми зерттеулерді отандық ғалымдардың М.К. Сулейменов, С.П. Мороз, Т.Е. Каудыров, А.А. Амангельды еңбектерінен және шетелдік Е.Г. Афанасьева, Г.В. Усов, М.Б. Ковалев, М.Г. Долгих, Sousa e Silva N. сияқты ғалымдардың еңбектерінен көрініс табады.

Нәтижелер мен талқылау

Зияткерлік меншік құқығы құқықтық қорғалуды қажет ететін ауқымы кең құқық саласы. Зияткерлік меншік объектілерінің бір бірінен елеулі ерекшеліктерінің болуына қарамастан, олардың барлығы «зияткерлік меншік» ұғымын құрайды. Бұлардың ішінде мынаны атап өткен жөн: 1) олардың барлығы ақыл-ой қызметінің нәтижесі немесе көрінісі; 2) олар құнды, сондықтан коммерцияландыру процесіне қатысуға және тауар айналымына қосуға болады; 3) белгілі бір ақпаратты тасымалдаушылар болып табылады; 4) субъектіні, өнімді дараландырады; 5) азаматтық құқықтың тұтынылатын объектілеріне жатпайды; 6) бір мезгілде адамдардың шектеусіз саны пайдалана алады; 7) осы объектілерге құқықтардың қолданылу мерзімі белгілі бір мерзіммен шектеледі, өйткені нарықтық қатынастардың зияткерлік өнімдерін жасау, беру және пайдалану зияткерлік қызмет экономикасын дамытудың стратегиясы мен шарты болып табылады [2, 98 б.].

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 961-бабына сәйкес зияткерлік меншік құқығының объектілері интеллектуалдық шығармашылық қызметтің нәтижелері және азаматтық айналымға қатысушыларды, тауарларды, жұмыстарды немесе қызмет көрсетулерді дараландыру құралдары болып бөлінеді [3]. Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін алғаннан кейін нарықтық қатынастарға қадам басқаннан кейін экономикалық қызмет субъектілерінің даралау құралдары жарнаманың және жосықсыз бәсекеден қорғаудың негізгі тәсілі, ажырамас атрибуты. Сондай-ақ дараландыру құралдары экономикалық қызмет субъектілерінің өзіндік ерекшелігін, бірегейлігін көрсетеді. Яғни ұқсас өнімдер немесе ұқсас қызмет ұсынатын бәсекелестік жағдайында өнімді, жұмысты немесе қызметті белгілі бір тауар белгісімен немесе қызмет көрсету белгісімен белгілеу және қандай да бір атаумен атаудың маңызы өте зор [4, 85 б.].

Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексінің 961-бабының үшінші тармағына сәйкес дараландыру құралдарына фирмалық атаулар, тауарлық белгілер (қызмет көрсету белгілері), тауарлар шығарылған жердің атаулары жатады. Бүгінгі таңда елімізде терең әлеуметтік-экономикалық қайта құрулар жүріп жатқан кезде экономикалық айналымға қатысушыларды дараландыру құралдарын құқықтық реттеу мәселелеріне заңгер ғалымдардың назары артып отыр. Тауар белгілері, фирмалық атаулар және тауардың шығарылған жерінің атаулары нарықтық экономикада маңызды рөл атқарады. Осылайша, заңды табиғаты бойынша кәсіпкерлік қызметке қатысушыларды дараландырудың тікелей құралы болып табылатын фирмалық атау кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыратын тұлғаның және оның істерінің экономикалық негізін бейнелейді.

Тауар белгілері өндіруші мен тұтынушы арасындағы байланыстырушы рөл атқарады. Тауар белгілерінің арқасында өндіруші тұтынушылардың назарын өз өнімдеріне аудару мүмкіндігіне ие болады, бұл сәйкесінше экономикадағы сұраныс пен ұсыныстың арақатынасына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Қазіргі уақытта әрбір компания өз тауарын ерекшелеу үшін оған тауар белгісін қояды, яғни ол ең алдымен өндірушіні анықтауға арналған белгі.

Тауар шығарылған жердің атауы дараландыру құралдарының үшінші түрі болып табылады және белгілі бір тауарға тән табиғи жағдайлармен айқындалатын тауарларды белгілеу үшін пайдаланылатын елдің немесе елді мекеннің географиялық нысанның атауы болып табылады. Өкінішке орай, ұзақ уақыт бойы бұл интеллектуалдық меншік объектісіне назар аударылмады. Бұл, нәтижесінде тауар шығарылған жердің атауларын пайдалануда көптеген олқылықтардың болуына, тұтынушылардың жаппай шатасуына әкелді. Соның салдарынан соңғы кездері соттар тауар шығарылған жерлердің атауларын заңсыз пайдалану туралы талап-арыздармен қаптап кетті.

Ұлыбританияда интеллектуалдық меншік объектілерін қорғаудың қауіпсіздік стандарттары бекітілген формулада «көшіруге тұрарлық нәрсе қорғауға тұрарлық» деп түсініледі. Ағылшын құқығы тіпті адамның араласуынсыз компьютер жасаған жұмыстардың қорғалуын мойындайды [5, 1342 б.].

Қазіргі уақытта авторлық құқықты қамтамасыз ету бойынша негізгі функциялар 2001 ж. құрылған Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің Зияткерлік меншік құқығы комитетіне жүктелген. Бұл органның негізгі міндеттерінің бірі авторлардың құқықтарын сақтауға байланысты қатынастарды мемлекеттік реттеу, заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізу, пайдаланушылардың құқықтық сауаттылығын арттыру, сондай-ақ зияткерлік меншік объектілерін пайдаланушы тұлғаларды бақылау болды [6, 176 б.]. Сонымен бірге патент беру жүйесі де реформаланды. Бүгінгі таңда Қазақстан патенттік ведомствосының сараптамалық ұйымының рөлін Ұлттық зияткерлік меншік институты (ҰЗМИ) атқарады. Өнеркәсіптік меншік объектілеріне өтінімдерді, оның ішінде өнертабыстарды, пайдалы модельдерді, тауар белгілерін, тауар шығарылған жерлердің атауларын, өнеркәсіптік үлгілерді, селекциялық жетістіктерді зерттейді. NIS сараптамасының нәтижелері бойынша зияткерлік меншік құқығы комитеті қорғау құжаттарын патенттер мен куәліктер береді. Осылайша, елімізде зияткерлік меншік құқығын қорғауды қамтамасыз ететін мемлекеттік жүйе құрылды. Дегенмен, менің ойымша, оның тиімді жұмыс істеуі үшін мемлекеттік органдар мен барлық мүдделі ұйымдардың өзара іс-қимылын күшейту қажет.

Ғылым, әдебиет және өнер туындыларын коммерциялық негізде пайдаланатын тұлғалардың құқықтық санасының деңгейін көтеру әлі де негізгі міндеттердің бірі болып қала береді. Авторлық құқық пен сабақтас құқықтарды қорғаудың өзекті мәселелерін шешу жолындағы кедергілерді анықтау да маңызды мақсат болып табылады. Зияткерлік меншік құқықтарының негізгі жақтаушылары АҚШ, ЕО және Жапония болып табылады, олардың үлесіне бүгінде әлемде берілген барлық өнертабыс патенттерінің 2/3 бөлігі тиесілі [7, 93 б.]. Осылайша АҚШ-та 1 миллион азаматқа жыл сайын шамамен 500 патент беріледі, ал Жапонияда бұл көрсеткіш екі есе жоғары. Қазақстанға келетін болсақ, тіркелген патенттер саны бойынша (1 миллион тұрғынға шаққанда 100-ге жуық) біз Ресей және Украинамен бірге ТМД елдері арасында көшбасшы үштіктің біріміз.

Орталық Азияның басқа республикаларында өнертабыстарға патенттер айтарлықтай азырақ беріледі. Осыған байланысты, сарапшылар атап өткендей, Қазақстан ғылыми жетістіктер мен іргелі жаңа технологияларды жасау бойынша өңірлік көшбасшы бола алады. Олар біздің еліміздің ДСҰ-ға кіру перспективасын озық технологияларды табысты енгізудің қосымша мүмкіндігімен байланыстырады және сонымен бірге өздерінің білімді қажет ететін және жоғары технологиялық өнімдерін сыртқы нарықта ілгерілетуде.

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, кез келген мемлекеттің міндеті зияткерлік меншік құқығын бұзумен күресудің тиімді құқық қорғау жүйелерін әзірлеу және енгізу болып табылады. Бұл зияткерлік меншік құқығы иелеріне құқықтарының бұзылуын тоқтатуға және келтірілген шығындарды өтеуге мүмкіндік береді. Сонымен бірге, әкімшілік және сот органдары ерекше құқық иелерінің заңды талаптарын қолдауға кез келген сәтте дайын болуы керек.

Қорытынды

Зерттеу жұмысында зияткерлік меншік құқығын қорғау біздің елімізде ғана емес, дамыған шетелдерде де өте өзекті мәселелердің бірі. Қазақстанда зияткерлік меншік құқығын қорғау ҚР-ның Азаматтық Кодексімен, «Авторлық құқық және сабақтас құқық туралы» заңымен, «Тауар белгілері, қызмет көрсету белгілері және тауар шығарылған жердің атаулары туралы», «Селекциялық жетістіктерді қорғау туралы», «Интегралды микросхемалардың топологиясын құқықтық қорғау туралы», сондай-ақ «Патент туралы» заңмен реттеледі. Сонымен бірге өнеркәсіптік меншік объектілерін қорғаумен байланысты бірқатар нормативтік актілер қабылданды. Ең маңызды кезең зияткерлік меншік құқығымен байланысты құқықбұзушылықтар және қылмыстар үшін жауапкершілікті қарастыратын «Әкімшілік құқықбұзушылық туралы» Кодекстің және Қылмыстық Кодекстің қабылданған кезеңі болды. Қылмыстық және әкімшілік құқықбұзушылық кодекстердің нормалары зияткерлік меншік саласындағы құқық бұзушылықпен тиімді күресуге мүмкіндік бермеді. Мысалы, қарақшылық бейнетаспаларды сатқаны үшін құқық бұзушы үш АЕК айыппұл төлеген. Мұндай жаза қарақшылықпен күресте тежеу бола алмасы анық. Сондықтан зияткерлік меншік құқықтарын бұзғаны үшін жауапкершілікті күшейтетін аталған заңнамаларға бірқатар түзетулер енгізілді. Жаңа заң айыппұлдың ең жоғары сомасын 500 АЕК-ке дейін арттыруды қарастырады. Сонымен қатар, заң авторлық құқық иелерінің келтірілген моральдық зиянды өтеу үшін сотқа жүгіну құқығын өзіне қалдырады. Сондай-ақ, енді қылмыстық істер тұтынушыларды алдау үшін емес, авторлық құқықты бұзғаны үшін қозғалатыны да маңызды. Еліміздің құқық қорғау органдары жыл сайын өткізетін жыл сайынғы «Барлау» жедел-профилактикалық іс-шарасы да Қазақстан аумағындағы қарақшылық деңгейін төмендетуге және отандық және шетелдік авторлық құқық иелерінің интеллектуалдық құқықтарын қорғауды тиімдірек қамтамасыз етуге ықпал етеді. Бұл Қазақстанның 1999 жылдан бері «301-деген қара тізімнен» шығарылуымен танылды. АҚШ-тың Сауда өкілінің баяндамасында жыл сайын жарияланатын бұл тізімге интеллектуалдық меншік құқығын қорғауға жеткіліксіз көңіл бөлінетін мемлекеттер кіреді. 2006 ж. 301 деген қара тізімінде зияткерлік меншік құқықтарын бұзу деңгейі бойынша ең жоғары орынды Қытай мемлекеті алды. Сондай-ақ, құжатқа сәйкес, зияткерлік меншік құқықтарының ең өрескел бұзылуы қарақшылық пен контрафактілік тауарларды өндіру жөнінен Ресейде алдыңғы орын алады [8, 1319 б.].

Ұлттық заңнаманы Дүниежүзілік Сауда Ұйымының стандарттарына толық сәйкес келтіру үшін 2005 ж. «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңына туындылардың кері күшін қорғауды енгізу бөлігінде түзетулер енгізілді, атап айтқанда авторлық құқықты қорғау мерзімі 2005 жылдан бастап 50-ден 70 жылға дейін ұзартылды. Сонымен қатар, республикада авторлар үшін тиісті жағдай жасауға арналған «Қазақстан Республикасының ұлттық инновациялық жүйесін қалыптастыру мен дамытудың 2020 жылдарға арналған бағдарламасы» қабылданды.

Зияткерлік меншікті заңсыз пайдаланудан бағдарламалық өнімдерді шығаратын әлемге әйгілі компаниялар, музыка және кино өнеркәсібі ұйымдары ең көп зардап шегеді [9, 79–80 б.]. Сәнді заттар, спорт тауарлары, парфюмерия, ойыншықтар, автокөлік бөлшектері және фармацевтика өнімдері жиі көшіріледі [10, 60 б.]. Ғаламторда авторлардың, орындаушылардың және фонограмма жасаушылардың құқықтарын қамтамасыз ету мақсатында Қазақстан дүниежүзілік зияткерлік меншік ұйымының авторлық құқық, орындаушылық және фонограммалар туралы шарттарына қосылды. Ол сондай-ақ IFPI (Халықаралық фонограмма өнеркәсібі қауымдастығы), BSA (Software Industry Alliance) және т.б. сияқты халықаралық ұйымдармен белсенді әрекеттеседі.

ҚР-ның Азаматтық Кодексінде, Авторлық құқық және сабақтас құқығы және зияткерлік меншік құқығын реттейтін басқа да заң актілерінде зияткерлік меншік объектілерін құқықтық қорғау механизмі анық айтылған. Зияткерлік меншік құқығының бұзылуына жол бермес үшін осы саладағы заңнамаларды жетілдіріп, тағайындалатын жауапкершілікті күшейту керек, сондай-ақ халықтың құқықтық сана сезімін, құқықтық мәдениетін көтеру керек деген пікірдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Амангельды А.А. Проблемы права интеллектуальной собственности Республики Казахстан на современном этапе. Монография. – Алматы: Интерлигал, 2015. – 404 с.
- 2 Гальперин Л.Б., Михайлова Л.А. Интеллектуальная собственность: сущность и правовая природа // Право промышленной и интеллектуальной собственности / Сборник научных трудов. – Новосибирск: «Наука», 1992.
- 3 Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жыл 27 желтоқсан № 268-ХІІІ. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_
- 4 Новоселова Л.А. Право интеллектуальной собственности. Т. 1. Общие положения. Учебник. – М.: Статут, 2017. URL: https://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/pravo_intellektualnoj_sobstvennosti_t_1_obshchie_polozeniya
- 5 Sousa e Silva N. Uma Introdução ao direito de autor Europeu // Revista da Ordem dos advogados. Lisboa, 2013. A. 73. Vol. 4. No. 3. P. 1331–1387. URL: <http://www.oa.pt/upl/%7Bdca5e510-7e6b-403c-9e2cfd091a1cb5dc%7D.pdf>
- 6 Баймолдина З.Х., Каудыров Т.Е. Право интеллектуальной собственности Республики Казахстан. Учебное пособие. – Астана: ГУ «Институт законодательства Республики Казахстан», 2013. – 264 с.
- 7 Мороз С.П. Предпринимательское (хозяйственное) право. Учебник. – Алматы: Издательство «Бастау», 2010.
- 8 Кудинов М.А. Теоретические аспекты структуры и содержания понятия «интеллектуальные права» // Новый юридический вестник. – 2022. – № 3(36). – С. 13–19. URL: <https://moluch.ru/th/9/archive/224/7399/> (дата обращения: 10.10.2023)
- 9 Моргунова Е.А. Право интеллектуальной собственности: актуальные проблемы. Монография. – Москва: Инфра-М., 2017. URL: <https://znanium.com/read?id=92245>
- 10 Воротынцева Т.М., Сумин А.П. Совершенствование механизмов регулирования внешней торговли в сфере интеллектуальной собственности: монография. – Санкт-Петербург, 2019.

REFERENCES

- 1 Amangel'dy A.A. (2015) Problemy prava intellektual'noj sobstvennosti Respubliki Kazahstan na sovremennom jetape. Monografija. Almaty: Interligal, 404 p. (In Russian).
- 2 Gal'perin L.B., Mihajlova L.A. (1992) Intellektual'naja sobstvennost': sushhnost' i pravovaja priroda // Pravo promyshlennoj i intellektual'noj sobstvennosti / Sbornik nauchnyh trudov. Novosibirsk: «Nauka». (In Russian).
- 3 Qazaqstan Respublikasynyñ Azamattyq Kodeksı 1994 jyl 27 jeltoqsan № 268-HIII. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K940001000_. (In Kazakh).
- 4 Novoselova L.A. (2017) Pravo intellektual'noj sobstvennosti. T. 1. Obshhie polozhenija. Uchebnik. M.: Statut. URL: https://www.consultant.ru/edu/student/download_books/book/pravo_intellektualnoj_sobstvennosti_t_1_obshchie_polozeniya. (In Russian).
- 5 Sousa e Silva N. (2013) Uma Introdução ao direito de autor Europeu // Revista da Ordem dos advogados. Lisboa. A. 73. Vol. 4. No. 3. P. 1331–1387. URL: <http://www.oa.pt/upl/%7Bdca5e510-7e6b-403c-9e2cfd091a1cb5dc%7D.pdf>. (In English).
- 6 Bajmoldina Z.H., Kaudyrov T.E. (2013) Pravo intellektual'noj sobstvennosti Respubliki Kazahstan. Uchebnoe posobie. Astana: GU «Institut zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan», 264 p. (In Russian).
- 7 Moroz S.P. Predprinimatel'skoe (hozjajstvennoe) pravo. Uchebnik. Almaty: Izdatel'stvo «Bastau», 2010. (In Russian).
- 8 Kudinov M.A. (2022) Teoreticheskie aspekty struktury i sodержaniya ponjatija «intellektual'nye prava» // Novyj juridicheskij vestnik. No. 3(36). P. 13–19. URL: <https://moluch.ru/th/9/archive/224/7399/> (data obrashhenija: 10.10.2023). (In Russian).
- 9 Morgunova E.A. (2017) Pravo intellektual'noj sobstvennosti: aktual'nye problemy. Monografija. – Moskva: Infra-M. URL: <https://znanium.com/read?id=92245>. (In Russian).
- 10 Vorotynceva T.M., Sumin A.P. (2019) Sovershenstvovanie mehanizmov regulirovaniya vneshnej trgovli v sfere intellektual'noj sobstvennosti: monografija. Sankt-Peterburg. (In Russian).

КАЛМЫРЗА Г.М.,*¹

М.Ю.Н., докторант.

*e-mail: g.kalmyrza@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-5154-6180

АЛАЕВА Г.Т.,¹

К.Ю.Н., профессор.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

ВОПРОСЫ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Аннотация

Разработка и внедрение эффективных систем правовой защиты для борьбы с нарушением прав интеллектуальной собственности является актуальной проблемой современности. Это позволяет владельцам прав интеллектуальной собственности прекратить ущемление их прав и компенсировать понесенные убытки. Основная цель данной статьи – объяснить необходимость и значение средств индивидуализации участников экономической деятельности для эффективного экономического оборота. Поэтому в современный период, когда наше государство стало активным участником мирового рынка, быстро развиваются межгосударственные торговые отношения, а регулирующие их правовые нормы приводятся в одну систему, возникает объективная необходимость всестороннего изучения средств индивидуализации хозяйствующих субъектов. При исследовании темы использовались общенаучные и индивидуально-научные методы. Сделаны выводы в результате изучения практической ценности статьи, формулировки предложений по изменению и дополнению ряда правовых норм в сфере права интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: права интеллектуальной собственности, средства индивидуализации, торговые марки, товарные знаки, контрафактная продукция, пиратская продукция, патент.

KALMYRZA G.M.,*¹

M.I.S., PhD student.

*e-mail: g.kalmyrza@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-5154-6180

ALAEVA G.T.,¹

C.I.S., professor.

e-mail: g.alayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-1644-3709

Turan University,

Almaty, Kazakhstan

ISSUES OF LEGAL PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Abstract

The development and implementation of effective legal protection systems to combat violation of intellectual property rights is an urgent problem of our time. This allows owners of intellectual property rights to stop the infringement of their rights and compensate for the losses incurred. The main goal of this article is to explain the need and importance of means of individualization of participants in economic activity for effective economic turnover. Therefore, in the modern period, when our state has become an active participant in the world market, interstate trade relations are rapidly developing, and the legal norms governing them are being brought into one system, there is an objective need for a comprehensive study of the means of individualization of business entities. When researching the topic, general scientific and individual scientific methods were used. Conclusions are drawn as a result of studying the practical value of the article, the formulation of proposals for amending and supplementing a number of legal norms in the field of intellectual property law.

Key words: intellectual property rights, means of individualization, trademarks, trademarks, counterfeit products, pirated products, patent.

FTAXP 10.79.35
 ЭОЖ 343.140.02

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-29-35>

ТУРЫСБЕК Р.Б.,*¹

докторант.

*e-mail: Rysbek.turysbek@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0001-9321-6668

ЖАНИБЕКОВ А.К.,¹

PhD, қауымдастырылған профессо р.

e-mail: zhan.akin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1116-2123

¹әл-Фараби атындағы ҚазҰУ,

Алматы қ., Қазақстан

СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ АЯСЫНДА ДӘЛЕЛДЕМЕЛЕРДІҢ НЕГІЗДЕРІ МЕН МАҢЫЗДЫЛЫҒЫН ЗЕРТТЕУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада сот ісін жүргізу шеңберіндегі дәлелдемелердің негіздері мен маңыздылығын зерттеудің ерекшеліктері қарастырылады. Сот процестерінде дәлелдемелерді жинаудың, бағалаудың және пайдаланудың тұжырымдамалық және практикалық аспектілерін талдауға баса назар аударылады. Дәлелдеу механизмдері мен дәлелдемелерді бағалау критерийлеріне, сондай-ақ осы факторлардың сот процестерінің әділдігі мен тиімділігіне әсеріне мән беріледі. Дәлелдемелердің әртүрлі түрлері, соның ішінде жазбаша, ауызша және материалдық түрлері және олардың сот төрелігін қамтамасыз етудегі рөлі қарастырылады. Құқықтық жүйені ақпараттық технологиялар мен цифрландырудағы өзгерістерге бейімдеудің маңыздылығына баса назар аударып, дәлелдемелердің дәстүрлі және заманауи тәсілдері талданады. Мақалада іс жүргізу кепілдіктерін сақтау және дәлелдеу контекстінде сот талқылауына қатысушылардың құқықтарын қорғау маңыздылығына баса назар аударылады. Мақалада әртүрлі құқықтық жүйелердің әртүрлі дәлелдемелерді анықтауға және пайдалануға қалай жақындайтынын талқылай отырып, дәлелдемелердің құқықтық табиғаты мен жіктелу мәселелері егжей-тегжейлі баяндалады. Сот ісін жүргізуде тиісті іс жүргізу тәсілі мен шындықты анықтау мәселелеріне, сондай-ақ сот дәлелдемесі контекстіндегі кінәсіздік презумпциясының рөлі мен маңыздылығына ерекше назар аударылады.

Тірек сөздер: сот ісін жүргізу, дәлелдеу, дәлелдемелерді бағалау, сот талқылауы, сот төрелігі, дәлелдеу механизмдері.

Кіріспе

Қазіргі заң практикасында сот ісін жүргізудегі дәлелдемелерге қатысты мәселелер шешуші орын алады және сот төрелігінің күрделі және жан-жақты аспектісін білдіреді. Сот ісін жүргізудің тиімділігі мен әділдігі көбінесе дәлелдемелердің қалай жиналуына, бағалануына және қолданылуына байланысты. Бұл мақала сот ісін жүргізу шеңберіндегі дәлелдемелердің негіздері мен маңыздылығын жан-жақты қарастыруға, сондай-ақ дәлелдеу механизмдері мен дәлелдемелерді бағалау принциптерін зерттеуге тырысады.

Бұл тақырыптың маңыздылығы оның құқықтық маңыздылығымен ғана емес, сонымен бірге құқықтық ортаның үнемі дамып келе жатқан сипатымен, әсіресе цифрландыру және технологиялық инновациялар контекстіне байланысты. Заманауи технологиялар дәлелдемелерді жинау мен талдаудың жаңа мүмкіндіктерін ұсынады, сонымен бірге құпиялылыққа, деректерді қорғауға және ақпараттың сенімділігіне байланысты жаңа қиындықтар туғызады. Бұл құқықтық жүйеден икемділік пен бейімделуді, сондай-ақ дәлелдеудің дәстүрлі тәсілдерін қайта қарастыруды талап етеді. Мақаланың мақсаты дәлелдемелерді жинау мен бағалаудың қолданыстағы тәсілдерін талдау ғана емес, сонымен қатар өзгертін технологиялық ортаның құқықтық тәжірибеге қалай әсер ететінін зерттеу. Біз дәлелдемелердің әртүрлі түрлеріне, соның ішінде жазбаша, ауызша және материалдық түрлерге назар аударамыз және олардың әділ және тиімді сот ісін жүргізуді қамтамасыз ету контекстіндегі рөлін қарастырамыз. Мақалада соны-

мен қатар сот процесіне қатысушылардың құқықтарын қорғау, процедуралық кепілдіктерді қамтамасыз ету және сот төрелігінің жоғары стандарттарын сақтау мәселелері көтеріледі.

Материалдар мен әдістер

Зерттеудің әдістемелік негізін қоғамдық, әлеуметтік, құқықтық құбылыстарды зерттеудегі қалыптасқан ғылыми ұстанымдар мен таным категориялары құрайды. Зерттеудің әдістемелік негізін зерттелуі жинақтау, талдау, сараптау, сипаттамалық зерттеу, логикалық, қорыту, жүйелеу әдістерімен жүзеге асырылды.

Әдебиетке шолу

Бұл мәселенің шешімдерін табу іске тікелей немесе жанама қатысы бар мүмкіндігінше көп жұмысты пайдалануды талап етті. Атап айтатын болсақ И.О. Бентам, И.Л. Бедняков, Л.Е. Владимиров, М.К. Треушников, Н.М. Коркунов., А.В. Победкин еңбектері талданды.

Негізгі ережелер

Дәлелдеу ілімі немесе дәлелдеу теориясы бүкіл процессуалдық ғылымның негізгі элементі. Бұл ілім істің әділ қаралуын қамтамасыз ету үшін дәлелдемелерді қалай жинау, бағалау және сотта ұсыну керектігін анықтайтын принциптер мен әдістерді зерттейді. Дәлелдеу теориясы құқықтық нормаларға сүйеніп қана қоймайды, сонымен қатар логика, психология және этика элементтерін қамтиды, бұл оны әртүрлі құқықтық жүйелерде пәнаралық және өзекті етеді. Ол сот төрелігі мен айыпталушылардың да, жәбірленушілердің де құқықтарын қорғау принциптерін қолдай отырып, сот процесінің заңдылығы мен объективтілігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады.

Бұл ілім дәлелдемелердің жіктелуі мен иерархиясына, сондай-ақ олардың жарамдылығы мен сенімділігінің критерийлерін әзірлеуге ерекше назар аударады. Дәлелдеу теориясы дәлелдеу процесін динамикалық процедура ретінде зерттеумен айналысады, оның барысында сот ұсынылған дәлелдемелерді олардың өзектілігі, сенімділігі және сенімділігі тұрғысынан бағалайды. Бұл теория сонымен қатар кінәсіздік презумпциясы доктринасымен және айыптаушы тараптың сотталушының кінәсін дәлелдеу міндетімен тығыз байланысты, бұл көптеген құқықтық жүйелердегі негізгі қағида.

Ағылшын ғалымы И. Бентам «...судьяның міндеті – екі жақтан дәлелдемелерді ең жақсы түрде қабылдап, салыстырып, олардың ықтимал күшіне қарай шешім қабылдау» [1, 281 б.] деп пікір білдірген болатын. Осы тұрғыда, Бентам дәлелдемелердің маңыздылығын ғана емес, оларды сотта ұсыну тәсілін де атап көрсетеді. Дәлелдемелерді тиімді ұсыну соттың оларды қабылдауы мен бағалауына айтарлықтай әсер етуі мүмкін. Сондықтан тараптардың іс жүргізу жұмысының сапасы, олардың дәлелдерін логикалық және анық жеткізе білуі әділ сот шешіміне қол жеткізу үшін маңызды болады. Әрі қарай, дәлелдемелердің ықтимал күші туралы идея сот шешімі көбінесе абсолютті сенімділікке емес, ықтималдықтардың салмағына негізделгенін көрсетеді. Бұл судья белгісіздік жағдайында жұмыс істеуі керек және тараптардың қайсысы өз талаптарын қолдау үшін неғұрлым сенімді дәлелдер келтіргенін бағалауы керек дегенді білдіреді. Шынында да, дәлелді қызмет шеңберінен тыс, сот төрелігін жүзеге асыру процесін жүзеге асыру, дәлірек айтсақ, құқықтық қатынастарға қатысушылар арасындағы жанжалды жағдайларды соттың қарауы және шешуі мүмкін емес. Осылайша, ғалымның пікірі сот ісін жүргізуде әділеттілікке жету үшін талдау, сыни ойлау және объективтілік дағдыларының маңыздылығына назар аудара отырып, сот процесі мен судьяның рөлі туралы терең түсінікті көрсетеді.

Дәлелдеу ұғымының мазмұны өзінің философиялық негізі – танымсыз өмір сүре алмайды. Логикалық ережелерді қатаң сақтау шартымен танымның бірыңғай заңдарын қолдану процесі нақты жағдайлардың дұрыс анықталуына ықпал ететіні күмән тудырмайды. Мысалы, әртүрлі жас топтарының өкілдерінде, әртүрлі кәсіптердегі адамдарда, белгілі бір дінді ұстанушыларда және т.б. мұндай мінез-құлықты талдамай, тұлғааралық қақтығыс жағдайында адамдардың

мінез-құлқын объективті түрде зерттеу мүмкін емес. Салыстырмалы әдісті қолдана отырып алынған нәтижелер жіктеуіштің негізін құра алады, ол өз кезегінде қарастырылып отырған мәселе туралы идеялар жүйесін қалыптастырады. Объективті шындықты танудың қолданыстағы әдістерінің алуан түрлілігіне қарамастан, формальды логикада логикалық дәлелдеудің ерекше құрылымы, оның ішінде тезис, дәлелдер және демонстрация тұжырымдалған [2, 88 б.]. Логикалық дәлелдеудің мәнін неғұрлым объективті зерттеу үшін оның элементтері туралы түсініктердің мазмұнын ашу қажет. Бұл құрылымдағы Тезис дәлелдеуді қажет ететін мәлімдеме немесе болжам. Дәлелдер оны қолдауға қажетті негіздер немесе дәлелдер келтіре отырып, осы мәлімдемені күшейту қызметін атқарады.

Нәтижелер мен талқылау

Нақты және негізделген тезис болмаса, дәлел өзінің бағыты мен мақсатын жоғалтады. Дәлелдер негізінде жасалған тұжырымның логикалық тұрғыдан негізделген және ұсынылған дәлелдерден туындауын қамтамасыз ету үшін демонстрация логикалық ережелерге сәйкес жүргізілуі керек.

Бұл логикалық дәлелдеу құрылымы философия мен логикада ғана емес, сонымен қатар ғылым, математика және заң практикасы сияқты көптеген басқа салаларда шешуші рөл атқарады. Дәлелдің тиімді құрылымын түсіну және қолдану зерттелетін құбылыстарды тереңірек және дәлірек түсінуге ықпал етеді, бұл білімді дамытуға және негізделген шешімдер қабылдауға негіз болады. С.И. Поварнин: «Дәлелдеудегі тезис шахмат ойынындағы патшаға ұқсайды. Жақсы шахматшы қандай жүрісті жоспарласа да, әрқашан патшаны назарында ұстауы керек. Сол сияқты жақсы дәлелдеуші де дауласса да, даусыз да: дәлелде не туралы айтса да, әрқашан, сайып келгенде, бір басты мақсат – тезис, оны негіздеу немесе теріске шығару» [3]. Бұл салыстыру аргумент процесінде тезистің орталық мағынасын көрсетеді. Шахматта ойыншылар патшаның қорғанысы мен стратегиясына назар аудара отырып, өз стратегияларын құратыны сияқты, логикалық дәлелдеуде де бүкіл дәлелдеу процесі тезисті растауға немесе жоққа шығаруға бағытталған. Сонымен қатар, Поварниннің сөздері дәлелдеу процесінде дәлелдер келтіру ғана емес, сонымен қатар негізгі идеяға назар аудару маңызды екенін атап өтеді. Бұл кішігірім аспектілерге алаңдамау және қарсыласты немесе жағдайларды талқылауды негізгі тақырыптан бұрып жіберуіне жол бермеуді талап етеді. Осылайша, сәтті дәлелдеу дәлелдің логикалық құрылысының ғана емес, сонымен қатар стратегиялық ойлаудың және басты мақсатқа назар аудару қабілетінің нәтижесі.

Сот дәлелдемесі, «жалпы дәлелдеудің ерекше жағдайы ретінде», дәлелдеудің барлық басқа түрлерінен ерекшеленеді, өйткені ол тек логикалық емес, сонымен қатар процедуралық ережелер негізінде құрылуы керек [4]. Бұл сот процесінде дәлелдемелер тек логикалық тұрғыдан сенімді ғана емес, сонымен қатар белгілі бір заңды стандарттар мен процедураларға сәйкес келуі керек дегенді білдіреді. Іс жүргізу ережелері дәлелдемелердің қандай түрлеріне рұқсат етілетінін, оларды қалай жинау, ұсыну және бағалау керектігін анықтайды [5]. Сот дәлелдемелерінің маңызды аспектісі дәлелдемелерді жинаудың заңдылығы принципі, ол дәлелдемелердің адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын сақтай отырып жиналуын және пайдаланылуын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар дәлелдеудің объективтілігі мен толықтығы қағидаттары соттан тараптар ұсынған барлық дәлелдемелерді қарауды және істің барлық мән-жайларын объективті бағалау негізінде шешім қабылдауды талап етеді. Сот дәлелдемелері сонымен қатар дәлелдемелерге жол беру және олардың дұрыстығын бағалау принциптерін қамтиды. Бұл логикалық тұрғыдан маңызды болуы мүмкін барлық дәлелдер, егер олар белгіленген процедуралық нормаларға сәйкес келмесе, сот процесінде қабылданбайды дегенді білдіреді.

Сот дәлелдемесінің табиғаты туралы мәселені қарастырғаннан кейін (процесс ретінде) сот дәлелдемесінің мәні туралы мәселені қарастыру қажет. Сот дәлелдемесі – күрделі логикалық-процессуалдық құрал, оның мәні әлі күнге дейін процессуалдық қызмет теоретиктері арасында көптеген қайшылықтарды тудырады [6]. Ғылыми әдебиеттерде сот дәлелдерінің құқықтық сипатына қатысты екі көзқарас бар. Бірінші көзқарас, дәлел объективті шындық фактісін білдіреді. Ұқсас бұл тәсіл оның дұрыстығына күмән тудырады, оны «объективті факт», «ғылыми факт» және «заңды факт» ұғымдарының анықтамаларына жүгіну арқылы растауға болады.

Объективті факт адам санасынан тыс және оған тәуелсіз болатын оқиғаны немесе жағдайды білдіреді, бұл оны әмбебап және мызғымас етеді. Ғылыми факт, өз кезегінде, ғылыми зерттеу әдісінің бөлігі ретінде танылған және расталған құбылыс. Алайда заңды факт заңды маңызы бар және құқықтық жүйе шеңберінде танылатын оқиғаны немесе жағдайды білдіреді.

Мәселе мынада, заң саласында дәлел әрқашан толық объективті немесе ғылыми дәлелденбеуі мүмкін. Сот ісін жүргізу контекстінде дәлелдемелер көбінесе субъективті болуы мүмкін дәлелдерге, болжамдарға және түсіндірулерге негізделеді. Заңды дәлелдеу объективті шындықты көрсетуді емес, құқықтық жүйе шеңберінде белгілі бір мәлімдемені растау немесе жоққа шығару үшін сенімділік пен жеткіліктілікті көрсетуді талап етеді. Осылайша, дәлелдеу сот ісін жүргізуде және объективті шындықты көрсетуге ұмтылғанымен, оның табиғаты көбінесе құқықтық жүйе шеңберіндегі іс жүргізу нормалары мен дәлелдеу талаптарымен анықталады. Бұл дәлелдемелерді бағалау мен түсіндіруде ерекше динамиканы тудырады, мұнда судья немесе алқабилер істің нақты жағын ғана емес, сонымен қатар дәлелдеудің құқықтық нормалары мен стандарттарының ерекшеліктерін де ескеруі керек.

«Факт» ұғымының келесі мағыналары бар:

- 1) шындықтың белгілі бір бөлігі, объективті шындыққа немесе сана мен таным саласына қатысты;
- 2) дұрыстығы дәлелденген қандай да бір оқиға туралы білім;
- 3) байқаулар мен эксперименттер барысында алынған эмпирикалық білімді бекітетін мәлімдеме.

Заң әдебиетінде «заңды факт» ұғымының әртүрлі анықтамалары берілген. Н.М. Коркунов «...егер мұндай оқиғалар мен әрекеттер құқықтық нормалардың талаптарына қайшы келмейтін және оларды жасау ниетіне қарамастан, жаңа құқықтар мен міндеттерді белгілеуден немесе бұрыннан барларын өзгерту мен тоқтатудан тұратын белгілі бір заңды мәнге ие болса заңды факт» деп анықтама берген болатын [7, 380 б.]. Бұл анықтама құқық контекстіндегі заңды факт заңдық қатынастарға және құқық субъектілерінің мәртебесіне тікелей әсер ететін белгілі бір мағынаға ие бола отырып, жай оқиғадан немесе әрекеттен асып түсетінін көрсетеді. Әрбір оқиға немесе әрекет заңды мәнге ие бола бермейді дегенді білдіреді. Заңның белгілі бір критерийлері мен нормаларына сәйкес келетіндер ғана заңды фактілер ретінде қарастырылады, сондықтан заңды салдары болуы мүмкін. Заңды фактілерді түсіну сот ісін жүргізу үшін өте маңызды, өйткені істі қарау барысында сот ұсынылған оқиғалар мен әрекеттердің қайсысы заңды мәнге ие екенін және бұл мән тараптардың құқықтық қатынастарына қалай әсер ететінін анықтайды. Осылайша, заңды фактілер істі бағалау мен сот шешімінің негізгі элементтеріне айналады.

Заңды факт – бұл «заң бойынша белгілі бір құқықтық салдарға әкеп соқтыратын кез келген мән-жай... Заңды фактілер адамдардың еркінен туындайды, олардың еркін білдіру» [8, 192 б.]. Бұл тұжырымдама заңды фактілердің екі негізгі көзін көрсетеді: ерікті әрекеттер және адамның еркіне қарамастан болатын оқиғалар. Келісімшартқа қол қою немесе өсиет жасау сияқты заңды әрекеттер белгілі бір заңды әсерлерге қол жеткізгісі келетін адамдардың саналы және мақсатты әрекеттерінің нәтижесі. Бұл әрекеттер заңды фактілерді құрудағы субъектілердің белсенді рөлін көрсететін ниет пен саналы таңдауға негізделген.

Екінші жағынан, адамның өлімі немесе табиғи апат сияқты заңды оқиғалар адамның еркіне қарамастан пайда болады. Олар заң субъектілері тарапынан бақыланбайды немесе әдейі шақырылмайды, бірақ соған қарамастан мүлікті мұрагерлікке алу немесе залалды өтеу міндетінің туындауы сияқты белгілі бір заңды салдарға әкеледі. Құқықтық іс-әрекеттер мен оқиғаларға мұндай бөлу құқықтық реттеу механизмін түсіну және құқық нормаларын қолдану үшін маңызды. Бұл қандай жағдайлар мен әрекеттердің заңды маңызы бар екенін және олардың субъектілердің құқықтық қатынастарына, құқықтары мен міндеттеріне қалай әсер ететінін дәлірек анықтауға мүмкіндік береді.

Екінші көзқарас дәлелдемелердің екі жақты сипатына негізделген. сәйкес Д.М. Чечоттың айтуынша, «сот дәлелдемелері – бұл барлық нақты деректер (фактілер туралы мәліметтер), сондай-ақ заңда көзделген іс жүргізу нысандарында мән-жайларды жан-жақты, толық зерттеу және заңды шешім қабылдау үшін сотта қолданылатын дәлелдеу құралдары» [9]. Сот дәлелдемелерінің мазмұны куәгерлердің айғақтарын, құжаттарды, сараптамалық қорытындыларды, материалдық объектілерді және т.б. қоса алғанда, нақты деректердің кең ауқымын қамтиды. Олар талданатын істің мәні туралы сот пікірін қалыптастыруға негіз болады.

Сот дәлелдемелерінің іс жүргізу нысаны деректердің заңда белгіленген ережелер мен рәсімдерге сәйкес ұсынылуы және қаралуы керек екенін білдіреді. Бұл сот дәлелдеу процесінің тараптардың әділдігі, заңдылығы және теңдігі қағидаттарын сақтай отырып, белгіленген тәртіп шеңберінде өтуін қамтамасыз етеді. Осылайша, кез-келген ақпаратты сот дәлелі ретінде қабылдауға болмайды; ол үшін ол белгілі бір жарамдылық пен маңыздылық критерийлеріне сәйкес келуі керек.

М.К. Треушников дәлелдемелерді соттың істі қарау үшін маңызы бар нақты жағдайлар туралы объективті білім алу құралы ретінде қарастырады. Бұл көзқарас сот дәлелдемелерінің мақсаты жай ғана ақпарат беру емес, қарастырылып отырған істің негізінде жатқан оқиғалар мен жағдайлар туралы сенімді және объективті білімді қамтамасыз ету екенін көрсетеді [10, 164 б.]. М.К. Треушников үшін сот дәлелдемелері істің толық және нақты көрінісін қалыптастыруға ықпал етуі маңызды, бұл заңды және әділ сот шешімін шығарудың кілті. Бұл тәсіл дәлелдемелер процедуралық нормалар тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар істің барлық аспектілерін дұрыс түсінуді қамтамасыз ету үшін жеткілікті, сәйкес және сенімді болуы керек дегенді білдіреді. Сот дәлелдемелерді олардың өзара байланысы мен істің жалпы көрінісіне әсерін ескере отырып, кешенді түрде бағалауы керек. Треушников сонымен қатар дәлелдемелерді бағалауға сыни көзқарастың маңыздылығын атап көрсетеді.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде «сот дәлелдемелері» ұғымының келесі анықтамасын ұсынуға болады: сот дәлелдер нақты мән-жайлар туралы мәліметтер және олардың нақты іс бойынша дәлелдемелер нысанасына кіретін фактілерді растау және теріске шығару үшін пайдаланылатын көздері, қолданыстағы заңнаманың іс жүргізу нормаларына толық сәйкес алынған, рәсімделген және зерттелген фактілер.

Қорытынды

Сот дәлелдемелері нақты іс үшін маңызы бар нақты жағдайлар туралы мәліметтерді ғана емес, сонымен бірге істі сот процесінде жан-жақты, объективті және әділ қарауға негіз болады. Олардың маңыздылығы тек ақпарат беруден асып түседі; олар шындықты анықтайтын және заңдылықты қамтамасыз ететін құрал.

Сот дәлелдемелерінің тиімділігі олардың мағыналық сенімділігі мен өзектілігіне ғана емес, сонымен қатар оларды жинау, рәсімдеу және сотқа ұсыну кезінде іс жүргізу нормаларының сақталуына байланысты екенін атап өту маңызды. Бұл сот міндетінің дәлелдемелерді бағалау мен түсіндірудегі күрделілігін көрсетеді, одан тек заңды білуді ғана емес, сонымен қатар сыни талдау дағдыларын, сондай-ақ процестің әділдігі мен тиімділігі арасындағы тепе-теңдікті талап етеді. Сот дәлелдемелері істің нақты жағдайлары мен қолданылатын заң арасындағы көпір. Олар көптеген факторлардың өзара әрекеттесуінің нәтижесін білдіреді: тікелей дәлелдерден бастап күрделі сараптамалық бағалауға дейін. Бұл дәлелдемелердің іс жүргізу нормалары мен стандарттарына сәйкестігі олардың рұқсат етілуі мен дұрыстығын қамтамасыз етіп қана қоймай, процестің барлық қатысушыларының құқықтары мен мүдделерін қорғауға кепілдік береді. Дәлелдемелерді мұқият және жан-жақты талдауға негізделген әрбір сот шешімі сот төрелігіне және жалпы құқықтық жүйеге деген сенімді нығайтуға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Бентам И. О судебных доказательствах / пер с фр. И. Горонович. – Киев, 1976. – 440 с.
- 2 Бедняков И.Л. Теория доказательств в уголовном процессе. – Самара: Самарский юридический институт ФСИН России, 2017. – 152 б.
- 3 Поварнин С.И. Искусство спора. О теории и практике спора. – Петроград, 1923. – 73 с.
- 4 Дзюбенко А.А. О процессуальной самостоятельности суда как субъекта доказывания (взгляд практикующего судьи) // Российский судья. – 2008.
- 5 Волколуп О.В. Система уголовного судопроизводства и проблемы ее совершенствования. – 2003, с. 25.
- 6 Победкин А.В. Некоторые вопросы собирания доказательств // Государство и право. – 2003. – № 1. – С. 61.
- 7 Коркунов Н.М. Лекции по общей теории права. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. – 520 с.

- 8 Владимирова Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. – Тула: Автограф, 2000. – 464 с.
- 9 Гражданский процесс. Учебник / под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. – М., 1996. – 480 с.
- 10 Треушников М.К. Судебные доказательства. – М.: Городец, 2004. – 272 с.

REFERENCES

- 1 Bentam I. (1976) O sudebnyh dokazatel'stvah / per s fr. I. Goronovich. Kiev, 440 p. (In Russian).
- 2 Bednjakov I.L. (2017) Teorija dokazatel'stv v ugovnom processe. Samara: Samarskij juridicheskij institut FSIN Rossii, 152 p. (In Russian).
- 3 Povarnin S.I. (1923) Iskustvo spora. O teorii i praktike spora. Petrograd, 73 p. (In Russian).
- 4 Dzjubenko A.A. (2008) O processual'noj samostojatel'nosti suda kak sub#ekta dokazyvaniya (vzgljad praktikujushhego sud'i) // Rossijskij sud'ja. (In Russian).
- 5 Volkolup O.V. (2003) Sistema ugovnogo sudoproizvodstva i problemy ee sovershenstvovaniya, p. 25. (In Russian).
- 6 Pobedkin A.V. (2003) Nekotorye voprosy sobiraniya dokazatel'stv // Gosudarstvo i pravo. No. 1. P. 61. (In Russian).
- 7 Korkunov N.M. (2010) Lekcii po obshhej teorii prava. M.: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJEN), 520 p. (In Russian).
- 8 Vladimirov L.E. (2000) Uchenie ob ugovnyh dokazatel'stvah. Tula: Avtograf, 464 p. (In Russian).
- 9 Grazhdanskij process. Uchebnik / pod red. V.A. Musina, N.A. Chechinoj, D.M. Chechota. M., 1996. 480 p. (In Russian).
- 10 Treushnikov M.K. (2004) Sudebnye dokazatel'stva. M.: Gorodec, 272 p. (In Russian).

ТУРЫСБЕК Р.Б.,*¹

докторант.

*e-mail: Rysbek.turysbek@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0001-9321-6668

ЖАНИБЕКОВ А.К.,¹

PhD, ассоциированный профессор.

e-mail: zhan.akin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1116-2123

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ ОСНОВ И ЗНАЧИМОСТИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В РАМКАХ СУДОПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются особенности исследования основ и значимости доказательств в рамках судопроизводства. Акцент делается на анализе концептуальных и практических аспектов сбора, оценки и использования доказательств в судебных процессах. Основное внимание уделяется механизмам доказывания и критериям оценки доказательств, а также влиянию этих факторов на справедливость и эффективность судебных разбирательств. Рассматриваются различные типы доказательств, включая письменные, устные и материальные, и их роль в обеспечении правосудия. Анализируются как традиционные, так и современные подходы к доказыванию, подчеркивая важность адаптации правовой системы к изменениям в информационных технологиях и цифровизации. В статье делается акцент на важности соблюдения процедурных гарантий и защиты прав участников судебного процесса в контексте доказывания. Статья подробно освещает вопросы правовой природы и классификации доказательств, обсуждая, как различные юридические системы подходят к определению и использованию различных видов доказательств. Особое внимание уделяется вопросам надлежащего процессуального подхода и установления истины в судебном разбирательстве, а также роли и значимости презумпции невиновности в контексте судебного доказывания.

Ключевые слова: судопроизводство, доказательства, оценка доказательств, судебный процесс, правосудие, механизмы доказывания.

TURYSBEK R.B.,*¹

PhD student.

*e-mail: Rysbek.turysbek@inbox.ru

ORCID ID: 0000-0001-9321-6668

ZHANIBEKOV A.K.,¹

PhD, associate professor.

e-mail: zhan.akin@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-1116-2123

¹Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan

PECULIARITIES OF INVESTIGATING THE BASIS AND SIGNIFICANCE OF EVIDENCE IN LEGAL PROCEEDINGS

Abstract

The article examines the features of the study of the foundations and significance of evidence in the framework of legal proceedings. The emphasis is on the analysis of conceptual and practical aspects of the collection, evaluation and use of evidence in court proceedings. The main focus is on the mechanisms of proof and criteria for evaluating evidence, as well as the impact of these factors on the fairness and effectiveness of judicial proceedings. Various types of evidence, including written, oral and material, and their role in ensuring justice are considered. Both traditional and modern approaches to evidence are analyzed, emphasizing the importance of adapting the legal system to changes in information technology and digitalization. The article focuses on the importance of observing procedural guarantees and protecting the rights of participants in the judicial process in the context of evidence. The article highlights in detail the issues of the legal nature and classification of evidence, discussing how different legal systems approach the definition and use of different types of evidence. Special attention is paid to the issues of due process and the establishment of the truth in court proceedings, as well as the role and importance of the presumption of innocence in the context of judicial evidence.

Key words: legal proceedings, evidence, evaluation of evidence, judicial process, justice, mechanisms of proof.

3 CRIMINAL LAW, CRIMINAL PROCESS ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ҮРДІС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

МРНТИ 10.79.21
УДК 343.12
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-36-43>

ЖУРСИМБАЕВ С.К.,¹

д.ю.н., профессор.

e-mail: skemali@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-6452-1046

КЕМАЛИ Е.С.,*¹

к.ю.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: e.kemali@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-4337-8332

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

О ВАЖНОСТИ ПРИНЯТИЯ ЗАКОНА В ОТНОШЕНИИ ЧАСТНЫХ ДЕТЕКТИВОВ

Аннотация

Возложенная на государство обязанность охраны прав человека выполняется правоохранительными и судебными органами. Вместе с тем по объективным и субъективным причинам указанные органы не всегда могут оперативно восстановить социальную справедливость. К примеру, правоохранительные органы по делам о мошенничестве зачастую отказывают жертве преступления, ссылаясь на наличие гражданско-правовых отношений. Есть и другие жизненные ситуации, когда ввиду загруженности или отсутствия оснований правоохранительные органы не в состоянии удовлетворить запросы граждан. Данные вопросы возможно было бы делегировать частным детективам, деятельность которых до сих пор законом не урегулирована, хотя фактически существует. Поэтому Главой государства еще в 2010 г. было внесено предложение о введении в стране частной детективной деятельности [1]. В Послании народу Казахстана в 2012 г. Президент Республики еще раз напомнил о необходимости доработки законопроекта о частной детективной деятельности. Мажилис Парламента Республики рассмотрел законопроект в 2015 г., но отложил его на неопределенный срок. Хотя введение института частных расследований не потребует каких-либо бюджетных расходов, закон до сих пор не принят. Этот закон необходим простым законопослушным гражданам и индивидуальным предпринимателям для реализации своих конституционных прав, которые при необходимости могут обратиться за помощью не только к государственным, но и к частным сыщикам. В этой связи авторами в статье рассматриваются вопросы необходимости принятия закона «О частной детективной деятельности», приводятся конкретные доводы. Авторами статьи изложены исторические этапы законопроектной деятельности, зарубежный опыт частной детективной деятельности, проанализированы проблемные вопросы и предложены пути решения.

Ключевые слова: частный детектив, детектив, сбор информации по судебному делу, конкуренция, наблюдение, поиск пропавших без вести граждан, частная детективная деятельность, детективные услуги, профессиональная сыскная деятельность.

Введение

Частная детективная деятельность — это самостоятельная деятельность по оказанию на договорной основе услуг физическим и юридическим лицам по защите законных прав и интересов своих клиентов, осуществляемая посредством оказания сыскных услуг при помощи специфических методов и средств.

Современная криминогенная обстановка, интенсификация оперативно-служебной деятельности органов правопорядка, развитие частной собственности требуют в ряде случаев делегирования не свойственных правоохранительным органам полномочий частным сыскным агентствам.

Данные агентства могут стать неотъемлемой частью системы обеспечения правопорядка и внести существенный вклад в защиту прав личности, в рамках правового поля оказывать те услуги, которые государство предоставить не в состоянии.

С другой стороны, значительное число бывших сотрудников правоохранительных органов с богатым жизненным и практическим опытом, рано вышедших на пенсию по выслуге лет либо уволенных по собственному желанию, изъявили бы желание заниматься подобной деятельностью.

Зачастую к ним проявляют интерес криминальные группы, вовлекая в преступную деятельность, либо бывшие сотрудники под прикрытием частных охранных агентств занимаются незаконной сыскной, а фактически оперативно-разыскной деятельностью.

Частная сыскная деятельность по аналогии с деятельностью частных судебных исполнителей должна стать неперенным атрибутом рыночной экономики как во многих развитых странах, что будет соответствовать идее введения в стране института юридических лиц публичного права.

Актуальность темы подтверждается теоретической и практической значимостью проблем, связанных с совершенствованием правоохранительной деятельности. Также решение поднимаемых в статье вопросов представляется необходимым для уголовно-процессуального права, оперативно-разыскной деятельности, нормотворчества, теории прав человека и др.

Основные положения

Более 20 лет тому назад Указом «О мерах по повышению эффективности правоохранительной деятельности и судебной системы в Республике Казахстан» от 17 августа 2010 г. Главой государства поручено Правительству внести предложение о введении в стране института частной детективной деятельности.

В соответствии с этим Правительство приняло постановление от 17 сентября 2010 г. и утвердило план мероприятий по реализации Указа, согласно которому МВД РК совместно с заинтересованными государственными органами должно было внести предложение о введении в республике института частной детективной деятельности к 15 ноября того же года.

27 января 2012 г. в своем Послании народу Казахстана первый президент Республики еще раз напомнил о необходимости оперативно завершить законопроект о частной детективной деятельности. Наконец, Правительство своим постановлением от 30 мая 2013 г. № 548 внесло на рассмотрение Мажилиса Парламента проект Закона Республики Казахстан «О частной детективной деятельности». Разработчиком было Министерство юстиции [3].

Научно-правовая экспертиза выдала заключение, что проект закона может быть внесен на дальнейшее рассмотрение с учетом указанного предложения экспертов, с предложением проработать вопрос о праве частных детективов применять физическую силу и специальные средства в своей профессиональной деятельности.

Научная антикоррупционная экспертиза также пришла к выводу, что проект закона может быть внесен на дальнейшее рассмотрение. Аналогичные выводы и предложения были и со стороны научно-криминологической и научно-экономической экспертизы.

Национальная экономическая палата Казахстана «Союз «Атамекен» в своем экспертном заключении просила учесть представленные ими предложения и замечания при доработке ос-

нового законопроекта. Однако Мажилис Парламента Республики отложил рассмотрение законопроекта до 29 мая 2015 г. Но, как говорят, воз и ныне там.

Материалы и методы

Методологическую основу составляют исследования в изучении общественных, социальных, правовых явлений, сформированные научные позиции и категории познания. В ходе исследования широко применялись привычные методы и приемы познания: исторический, логический, сравнительный, аналитический и другие методы.

Литературный обзор

Следует отметить, что в связи с введением в Российской Федерации частной детективной деятельности эта проблема рассмотрена в трудах российских ученых-юристов, среди которых Б.Г. Соколов, В.В. Черняев, В.Б. Белорусов и В.В. Марущенко и др. Отдельные вопросы освещены Д.И. Бедняковым, В.М. Зажицким, В.И. Шестаковым, С.А. Шейфером, А.Ю. Шумиловой.

В целом по данной проблеме еще достаточно много «белых пятен», тем более в сфере казахстанской науки. В данном направлении следует отметить научные работы казахстанских ученых Ахпанова А.Н., Когамова М.Ч., Нуртаева Р.Т. Отдельное диссертационное исследование на тему «Уголовно-процессуальные проблемы регулирования частной детективной деятельности в Республике Казахстан» проведено Сабитовым С.М. [2].

Результаты и обсуждение

Несмотря на отсутствие законодательства, регулирующего деятельность детективов, в Казахстане, по данным средств массовой информации, частным сыском занимаются почти две тысячи человек, хотя многие не отважились рекламировать себя. И не совсем понятно, почему такое несерьезное отношение исполнительной и законодательной ветви власти, хотя данный институт не требует финансовых вложений и существует во всех странах, и давно [4].

История свидетельствует, что первое агентство подобного рода возникло во Франции. Оно было организовано в 1834 г. знаменитым Франсуа Видоком, который, выйдя в отставку, решил создать свою частную полицию. Задачей новой организации была защита предпринимателей от коммерческих преступлений – злостных банкротств. За небольшую абонементную плату бюро бралось поставлять предпринимателям сведения о кредитоспособности тех или иных дельцов и владельцев магазинов. Позже частные сыскные бюро и конторы стали возникать во многих государствах Западной Европы [5, с. 17–20].

Идея организации в Соединенных Штатах Америки частного сыска принадлежала Аллану Пинкертону. Именно он открыл первое в США частное детективное агентство, эмблемой которого стало изображение широко открытого глаза, а девизом – выражение «мы никогда не спим». Это агентство в середине XIX века прославилось не только на территории между Атлантическим и Тихим океанами, но достигло мировой славы [6].

Впоследствии аналогичные предприятия, возникшие на фоне еще недостаточно эффективно действующих государственных субъектов борьбы с преступностью получили широкое распространение во многих странах. Детективные агентства занимались розыском людей, вещей, домашних животных и раскрытием различных преступлений. На сегодня частный сыск получил широкое распространение также в Великобритании, Германии, Италии, Канаде, Японии и других странах.

После Второй мировой войны в связи с ростом общеуголовной и «беловоротничковой» преступности, слабостью правоохранительных органов постепенно произошла диверсификация функций на государственные и частные. Полицейские органы занимались официально зарегистрированными пра, а частные агентства – защитой интересов частной собственности.

Детективная, или сыскная деятельность представляет собой лицензируемый вид деятельности по оказанию детективных (сыскных) услуг физическим и юридическим лицам на договорной (возмездной) основе частными детективами в целях защиты законных прав и интересов

своих клиентов. При этом частная детективная деятельность не умаляет значение правоохранительной деятельности государственных органов, а предоставляет физическим и юридическим лицам возможность выбора способа защиты своих прав и законных интересов. Детективные услуги востребованы во многих развитых странах и способствуют более эффективной защите граждан и организаций. В настоящее время в США вопросы регистрации частных сыскных фирм отнесены к юрисдикции штатов. Главное условие их деятельности – регистрация и получение лицензий, которые выдают специально определенные в законе органы исполнительной власти штата либо ее официальные представители [7, с. 415–417].

В Канаде деятельность частных сыскных бюро регулируется специальными актами, являющимися составными частями законодательства провинций. Каждая провинция, исходя из местных условий, разрабатывает и принимает свои акты, в которых оговариваются условия создания и деятельности частных бюро [8].

В Великобритании функционирует значительное число частных сыскных агентств, услугами которых пользуются как отдельные граждане, так и промышленные компании [9].

В Италии введение в 1989 г. нового Уголовно-процессуального кодекса практически легализовало деятельность частных сыскных бюро, сделав их полноправными участниками судебного процесса, которые могут давать консультации и оказывать помощь защите в ходе сбора доказательств в пользу обвиняемого [10].

Деятельность частных детективов во Франции регулируется Законом «Об организации профессии частного детектива» («Organisant la profession de detective prive»). Согласно этому закону частный детектив имеет право осуществлять мероприятия, направленные на поиск безвестно отсутствующих лиц, поиск похищенного или утерянного имущества; сбор информации о семейном положении, моральных качествах, платежеспособности лица; сбор доказательств или поиск фактических данных, которые могут привести к разоблачению лица в совершении преступления, прекращению конфликтов между лицами и т.п.; выявление промышленного шпионажа; осуществление иной деятельности, не запрещенной согласно действующему законодательству Франции [11].

В СССР частная сыскная деятельность как таковая не существовала, а в современной России получила официальный статус тридцать лет назад, с момента принятия Закона «О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации» от 11 марта 1992 г. [12].

К сожалению, в Казахстане страхи отдельных высокопоставленных чиновников и депутатов о том, что якобы детективы начнут собирать компрометирующие материалы на политическую элиту страны, напрочь запретили рассмотрение законопроекта. Некоторые стали предполагать, что под видом частных детективов в Казахстане могут обосноваться представители зарубежной контрразведки. И никому не приходило в голову, что иностранным разведчикам или частным лицам, желающим собирать компрометирующие материалы на высокопоставленных чиновников, вообще нет необходимости получать лицензии частного детектива – им, наоборот, сподручнее работать вне поля зрения властей. Поражает уровень их мышления. Ведь для незаконных действий не нужны никакие законы.

Тем более введение института частного сыска не требует никаких бюджетных затрат, а польза от них очевидна. Закон о частной детективной деятельности нужен прежде всего простым законопослушным гражданам, индивидуальным предпринимателям для реализации своих конституционных прав, которые получают возможность при необходимости обращаться за помощью не только к государственным, но и к частным структурам. Очень жаль, что отчасти непонимание и искаженное представление отдельных граждан о деятельности частного детектива ставит под сомнение вопрос о его необходимости. Многие заикнулись на том, что частный детектив якобы нужен только для контроля над тем, с кем встречаются тайком жена или муж.

Также ошибочно мнение, что частный детектив выступает альтернативой органам полиции. При всем желании он не может полностью их заменить, поскольку не имеет таких властных полномочий, как полицейский. Если орган дознания или следователь, будучи субъектом уголовного процесса, сможет применять меры процессуального принуждения, производить выемку документов или вещественных доказательств, имеющих значение для дела, а также множество оперативно-розыскных и следственных действий, то частному детективу, вне сом-

нения, не предоставят такие полномочия. Другое дело, что он находит свою нишу за счет того, что не обременен решением множества дел, как полицейский, и сможет выполнить работу, не относящуюся к функциональным обязанностям правоохранительных органов.

Нередки случаи, когда подросток, попав в негативный круг общения, подвергается влиянию сверстников и у него меняются интересы или же, поссорившись с родителями, убегает из дома. Бывает, что престарелый человек с ослабленной памятью, оказавшись на улице, не может найти свой дом. В таких случаях любой нормальный человек готов сполна заплатить частнику за то, чтобы выручить близкого ему человека из беды. Особенно частный сыск необходим в условиях, когда раскрываемость преступлений по отдельным видам оставляет желать лучшего. А сколько находится в розыске должников и лиц, виновных в преступных деяниях, скрывающихся от пострадавших и правосудия?

Когда в Россию приехал знаменитый бразильский футболист Пеле, москвичи пожаловались на качество поставляемой из этой латиноамериканской страны одноименного кофе. И он немедленно обратился к частным детективам, поскольку у полиции проблем без этого предостаточно. Частным детективам через магазины, где продавался такой кофе, и его поставщиков удалось быстро выявить место в Подмоскowie, где его изготавливали подпольно.

У частного детектива – непочатый край работы по сбору сведений по уголовным и гражданским делам на договорной основе с участниками процесса; по сбору информации для деловых переговоров, выявлению некредитоспособных или ненадежных деловых партнеров; по поиску без вести пропавших граждан и утраченного гражданами или организациями имущества, по выяснению биографических и других характеризующих личность данных об отдельных гражданах при заключении ими трудовых и иных контрактов; по установлению недобросовестной конкуренции.

Кроме всего, потерпевший по уголовным делам является стороной уголовного преследования (обвинения) и вправе при необходимости прибегать к услугам частного детектива, а по делам частного обвинения услугой частного детектива может воспользоваться та или иная сторона. Но все перечисленное лишь видимая часть айсберга.

При принятии данного закона главная проблема в том, какие действия законодатель сможет разрешить частному детективу в ходе его сыскной деятельности, кроме наведения справок, внешнего наблюдения и осмотра различных объектов для получения необходимой информации. Несомненно, ему будет запрещено вторгаться в личную жизнь, взламывать электронные почты, заниматься установкой прослушивающей аппаратуры и скрытых камер, а также оказывать физические меры воздействия на людей по желанию заказчика. Но если лишить их каких-то очень важных необходимых прав, то частный детектив не в состоянии оказать своему клиенту надлежащую услугу. Из-за множества ограничений он изначально будет обречен на неудачу или вынужден будет идти на нарушение процессуальных норм и выйти за пределы дозволенного. Надо найти золотую середину, чтобы и частный детектив мог оказать удовлетворяющую клиента услугу, и были бы предусмотрены нормы, не позволяющие ему нарушать конституционные права и законные интересы граждан.

Есть и еще одна проблема, которую следует учесть в этом вопросе. Если заранее не предусмотреть некоторые механизмы регулирования, может произойти нарушение служебных требований и коммерциализация некоторых видов правоохранительной деятельности. С одной стороны, тотальный контроль органов внутренних дел над деятельностью частного детектива может превратить его в обыкновенного информатора, а с другой – недобросовестный сотрудник полиции, по долгу службы обладающий значительной информацией, может систематически «сливать» ее частному детективу, чтобы быть в доле его гонорара.

Заключение

На сегодняшний день частная детективная деятельность в стране существует де-факто и завуалирована под частные охранные агентства, зачастую нарушающие конституционные права граждан на неприкосновенность частной жизни.

Зарубежный опыт показывает, что частный детектив является самостоятельным участником в раскрытии и расследования преступлений.

Легитимизация этой лицензионной деятельности в Казахстане позволила бы снизить данные риски посредством строжайшего контроля и надзора со стороны уполномоченных органов, направить деятельность частных детективов в нужное русло, создав рабочие места, использовать их потенциал.

Также это позволит оказывать содействие органам правопорядка в пресечении, раскрытии и профилактике уголовных правонарушений, будет способствовать развитию состязательной модели уголовного процесса.

Частная детективная (сыскная) деятельность должна регламентироваться отдельным законом, так как специальная сфера, отличная от охранной деятельности, связана с государственными органами, обеспечивающими борьбу с различного рода правонарушениями.

В целом проект закона «О частной детективной деятельности» может гармонично вписаться в действующее законодательство с учетом предварительной его доработки с участием представителей науки, практики и широких кругов общественности.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 В Казахстане появятся частные детективы // URL: <https://tengrinews.kz/news/v-kazahstane-poyavyatsya-chastnyie-detektivyi-61536/> (дата обращения: 04.01.2004)
- 2 Сабитов С.М. Уголовно-процессуальные проблемы регулирования частной детективной деятельности в Республике Казахстан. Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD). – Семей, 2020. – 157 с.
- 3 Досье на проект Закона Республики Казахстан «О частной детективной деятельности» (30.05.2013 г.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31382137
- 4 Каково быть частным детективом в Казахстане. URL: <https://ru.sputnik.kz/20181012/kazakhstan-chastnye-detektivy-7582054.html> (дата обращения: 04.01.2024)
- 5 Торвальд Ю. Сто лет криминалистики / Пер. с нем. М.Б. Колдаевой / Под редакцией Н.С. Алексеева. – Алматы: «Жеті жарғы», 1995. – 439 с.
- 6 Philip P. Purpura. Security and Loss Prevention. An Introduction. Book (Sixth Edition 2013). URL: <https://www.sciencedirect.com/book/9780123878465/security-and-loss-prevention#book-info> (дата обращения: 07.01.2024)
- 7 Freda Adler, Gerhard O.W. Muller, William S. Laufer. Criminology. 1995. 566 p.
- 8 The Canadian Private Investigators Resource Center and MySudo Partnership. March 24, 2021. URL: <https://www.cpirc.com/the-investigators-journal/> (дата обращения: 04.01.2024)
- 9 Официальный сайт Правительства Великобритании. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/12/contents> (дата обращения: 06.01.2024)
- 10 Codice Penale (approvato con Regio Decreto n. 1398 del 19 ottobre 1930, come modificato dal Decreto Legislativo. 11 maggio 2018, no. 63. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/479247> (accessed: 06.01.2024)
- 11 Об организации профессии частного детектива: закон Франции. URL: <http://www.vigilis.be/upload/documents/wetPrivDecFR.pdf> (дата обращения: 12.01.2024)
- 12 Закон «О частной детективной и охранной деятельности в Российской Федерации». 11.03.1992 г. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc (дата обращения: 23.12.2023)

REFERENCES

- 1 V Kazahstane pojavjatsja chastnye detektivy // URL: <https://tengrinews.kz/news/v-kazahstane-poyavyatsya-chastnyie-detektivyi-61536/> (data obrashhenija: 04.01.2004). (In Russian).
- 2 Cabitov C.M. (2020) Ugolovno-processual'nye problemy regulirovanija chastnoj detektivnoj dejatel'nosti v Respublike Kazahstan. Dissertacija na soiskanie stepeni doktora filosofii (PhD). Semej, 157 p. (In Russian).
- 3 Dos'e na proekt Zakona Respubliki Kazahstan «O chastnoj detektivnoj dejatel'nosti» (30.05.2013 g.). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31382137. (In Russian).
- 4 Kakovo byt' chastnym detektivom v Kazahstane. URL: <https://ru.sputnik.kz/20181012/kazakhstan-chastnye-detektivy-7582054.html> (data obrashhenija: 04.01.2024). (In Russian).
- 5 Torval'd Ju. (1995) Sto let kriminalistiki / Per. s nem. M.B. Koldaevoy / Pod redakciej N.S. Alekseeva. – Almaty: «Zheti zharfy», 439 p. (In Russian).

- 6 Philip P. Purpura. Security and Loss Prevention. An Introduction. Book (Sixth Edition 2013). URL: <https://www.sciencedirect.com/book/9780123878465/security-and-loss-prevention#book-info> (data obrashhenija: 07.01.2024). (In English).
- 7 Freda Adler, Gerhard O.W. Muller, William S. Laufer. (1995) Criminology, 566 p. (In English).
- 8 The Canadian Private Investigators Resource Center and MySudo Partnership. March 24, 2021. URL: <https://www.cpirc.com/the-investigators-journal/> (data obrashhenija: 04.01.2024). (In English).
- 9 Oficial'nyj sajt Pravitel'stva Velikobritanii. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2001/12/contents> (data obrashhenija: 06.01.2024). (In Russian).
- 10 Codice Penale (approvato con Regio Decreto n. 1398 del 19 ottobre 1930, come modificato dal Decreto Legislativo. 11 maggio 2018, no. 63. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/ru/text/479247> (accessed: 06.01.2024). (In English).
- 11 Ob organizacii professii chastnogo detektiva: zakon Francii. URL: <http://www.vigilis.be/upload/documents/wetPrivDecFR.pdf> (data obrashhenija: 12.01.2024). (In Russian).
- 12 Zakon «O chastnoj detektivnoj i ohranoj dejatel'nosti v Rossijskoj Federacii». 11.03.1992 g. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc (data obrashhenija: 23.12.2023). (In Russian).

ЖУРСИМБАЕВ С.К.,¹

з.ғ.д., профессор.

e-mail: skemali@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-6452-1046

КЕМАЛИ Е.С.,^{*1}

з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: e.kemali@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-4337-8332

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ЖЕКЕ ДЕТЕКТИВТЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ЗАҢ ҚАБЫЛДАУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ

Андатпа

Мақалада «жеке детективтік қызмет туралы» заңды қабылдау мәселелері қарастырылған. Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде бекітеді, оның ең жоғары құндылықтары адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары болып табылады. Мемлекет бұл міндетті әртүрлі тәсілдермен - азаматтарға өзін-өзі қорғау және қажетті қорғаныс құқығын беру, осы мақсатта құқық қорғау органдарына жүгіну, құқықтар мен бостандықтарды сот арқылы қорғау, сондай-ақ өз құқықтары мен бостандықтарын заңмен тыйым салынбаған басқа тәсілдермен қорғауға мүмкіндік беру арқылы орындайды. Аталған қызмет түрін енгізу қажеттілігі тәуелсіздік алғаннан кейін қоғамда болған экономикалық және саяси өзгерістерден туындайды. Жеке меншік нысандарының тууы коммерциялық құрылымдардың едәуір санының өсуіне алып келді, олардың ақпараттық және басқа да қауіпсіздігін қамтамасыз ете алмады-мемлекеттік құқық қорғау органдары қабілетсіз болды. Мұның бәрі әлеуметтік пайдалы адам қызметінің жаңа түрін - тиісті заңның қабылдануымен құқықтық мәртебеге ие болуы керек жеке детективтік қызметті бастау қажеттілігіне әкелді. Мемлекет басшысы 2010 жылы республикада жеке детективтік қызмет институтын енгізу туралы ұсыныс енгізді. 2012 жылы Қазақстан халқына Жолдауында Республика Президенті жеке детективтік қызмет туралы заң жобасын аяқтау қажеттігін тағы да еске салды. Республика Парламентінің Мәжілісі 2015 жылы заң жобасын қарады, бірақ белгісіз мерзімге кейінге қалдырды, бірақ әлі шешім қабылданған жоқ. Жеке тергеу институтын енгізу ешқандай бюджеттік шығындарды қажет етпесе де, заң әлі қабылданбады. Бұл заң қарапайым заңға бағынатын азаматтар мен жеке кәсіпкерлерге өздерінің конституциялық құқықтарын іске асыру үшін қажет, олар қажет болған жағдайда тек мемлекеттік емес, сонымен қатар жеке құрылымдардан көмек сұрай алады.

Тірек сөздер: жеке детектив, детектив, сот ісі бойынша ақпарат жинау, бәсекелестік, бақылау, хабар-ошарсыз кеткен азаматтарды іздеу, жеке детективтік қызмет, детективтік қызмет, кәсіби ізденіс қызметі.

ZHURSIMBAYEV S.K.,¹

Doctor of law, professor.

e-mail: skemali@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-6452-1046

KEMALI E.S.,*¹

c.l.s., associate professor.

*e-mail: e.kemali@turan-edu.kz

ORCID ID: 0000-0002-4337-8332

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

ABOUT THE IMPORTANCE OF THE ADOPTION OF THE LAW IN RELATION TO PRIVATE DETECTIVES

Abstract

The article discusses the need for the adoption of the law “On private detective activity”. The Republic of Kazakhstan claims to be a democratic, secular, legal and social state, the highest values of which are a person, his life, rights and freedoms. The State fulfills this obligation in various ways - by granting citizens the right to self-defense and necessary defense, to apply to law enforcement agencies for this purpose, to judicial protection of rights and freedoms, as well as by providing an opportunity to defend their rights and freedoms in other ways not prohibited by law. The need to introduce this type of activity is caused by the economic and political changes that have occurred in society since independence. The birth of a private form of ownership has led to the growth of a significant number of commercial structures, which state law enforcement agencies are unable to ensure information and other security. All this necessitates the emergence of such a new type of socially useful human activity - private detective work, which should receive a legal status with the adoption of an appropriate law. Back in 2010, the Head of State made a proposal to introduce the institute of private detective work in the republic [1]. In a Message to the People of Kazakhstan in 2012, the President of the Republic once again recalled the need to finalize the draft law on private detective work. The Majilis of the Parliament of the Republic considered the bill in 2015, but postponed it indefinitely. Although the introduction of the institute of private investigations will not require any budget expenditures, the law has not yet been adopted. This law is necessary for simple law-abiding citizens and individual entrepreneurs to exercise their constitutional rights, who, if necessary, can seek help not only from public but also private investigators.

Key words: private detective, detective, collection of information on a court case, competition, surveillance, search for missing citizens, private detective work, detective services, professional detective work.

FTAXP 10.79.01
ӘОЖ 343
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-44-48>

ТУЛЕБАЕВА А.С.,^{*1}

З.Ф.М., сениор-лектор.

*e-mail: a.tulebayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-7184-2403

БУКАЛЕРОВА Л.А.,²

З.Ф.Д., профессор.

e-mail: bukalerova-la@rudn.ru

ORCID ID: 0000-0003-2794-5074

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Ресей халықтар достығы университеті,

Москва қ., Ресей

ҚЫЛМЫСҚА БАРҒАН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕЛИНКВЕНТТІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТАРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа

Мақалада қылмысқа барған жасөспірімдердің девианттық, оның ішінде, делинквентті мінез-құлықтарының мәселелері сараланды. Сонымен қатар мұнда жасөспірімдердің девианттық мінез құлықтарының пайда болу себептері, олармен күрес жолдары, алдын алу мәселелері қарастырылды. Сонымен қатар қылмысқа барған жасөспірімдердің құқықтық қатынастарда жеке дара түсініктері мен ерекшеліктері зерттелді. Бұл мақалада делинквентті мінез-құлықтың әртүрлі аспектілері және оның қалыптасу механизмі зерделенді. Қылмысты әлеуметтік тұрғыда зерттеу мен жеке тұлғаны әлеуметтендіру мәселелері, жасөспірімдерге әсер етуші орта, «қылмыстық бедел» түсінігінің ортаны бұзу мәселелері қамтылды. Бұл жұмыс кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыс деңгейін төмендету мәселелерін шешуге кешенді психологиялық-педагогикалық тәсілді қарастырады.

Тірек сөздер: девианттық мінез-құлық, делинквентті мінез-құлық, нигилизм, кәмелетке толмағандар, жасөспірім, мінез-құлық нормалары, қылмыс, құқық бұзушылық.

Кіріспе

Қылмыс қоғамды бүлдіретін әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылады. Қоғамдық қауіптілік деңгейіне жеткен және қылмыстық заңмен анықталған девиантты мінез-құлықтың салыстырмалы түрде тұрақты кең таралған түрі ретінде анықтауға болады. Кәмелетке толмағандар мен жастар арасындағы қылмыс түсінігі 14 пен 29 жас аралығындағы жас топтарымен байланысты, дегенмен бірқатар тенденциялар кіші жас топтарында да орын алады. ҚР Қылмыстық кодексінің 80 бабына сәйкес кәмелетке толмағандар деп қылмыстық құқық бұзушылық жасаған уақытта жасы он төртке толған, бірақ он сегізге толмаған адамдар танылады [1].

Делинквентті мінез-құлықтың себептерін бірден бірнеше пәндер – әлеуметтану, психология, құқықтану зерттейді. Қазақстанда бұндай балалар мәселесі негізінен социологтардың, заңгерлердің, криминологтардың және басқа да мамандардың еңбектерінде қарастырылды. Оларды зерттеу заңсыз мінез-құлық себептерін, қылмыскердің дүниетанымын және құқық бұзушылықтың жалпы заңдылықтарын ашуға көмектеседі. Мінез-құлық нормалары мен ауытқуларды бағалаудың бірнеше тәсілдері бар. Әлеуметтік көзқарас қоғамдық қауіп немесе адам қауіпсіздігі идеясына негізделген. Оған сәйкес қоғамға және адамның айналасындағы адамдарға анық немесе ықтимал қауіпті мінез-құлық девиантты деп жіктелуі керек.

Сонымен делинквентті мінез-құлыққа қылмыстық жазаға әкеп соқпайтын ұсақ бұзақылық құқық бұзушылықтардың әртүрлі түрлері жатады, қылмыстық мінез-құлыққа қылмыстық

жазаға әкеп соғатын әрекеттер жатады. Бірақ делинквентті де, қылмыстық мінез-құлық та белгілі бір тұлға жататын әлеуметтік, мәдени және жас топтарына байланысты ерекшелігі бар ауытқулардың түрлері [2]. Бір адам немесе топ үшін ауытқу болатын зат басқа немесе басқалар үшін әдет болуы мүмкін. Жоғарғы тап өзінің мінез-құлқын норма деп санайды, ал басқа тап өкілдерінің, әсіресе төменгі топ өкілдерінің мінез-құлқын ауытқу деп санайды. Мінез-құлық топтың мәдени нормаларына қатысты. Бірақ делинквентті мінез-құлық елдің заңдарына қатысты абсолютті. Төменгі әлеуметтік тап өкілдерінің көше тонауын қалыпты табыс түрі немесе әлеуметтік әділеттілікті орнату тәсілі деп санауға болады. Бірақ бұл ауытқу емес, қылмыс, өйткені абсолютті норма бар – тонауды қылмыс ретінде квалификациялайтын құқықтық норма [3].

Қаланың қылмыстар жиі орын алатын аймақтары криминогендік деп, ал тұрғындардың құқық бұзушылық әрекеттерге жиі баратын санаттары тәуекел топтары деп аталады. Олардың ішінде, әсіресе, жастар бар. Бұл тенденцияның қайнар көзі – биологиялық және әлеуметтік жетілу дәрежесінің, жасөспірімнің өзіне қоятын талаптары мен қоғам тарапынан қойылған талаптар арасындағы сәйкессіздік. Дамып келе жатқан ағзаның физиологиялық ерекшеліктеріне байланысты жасөспірім белсенділіктің жоғарылауымен сипатталады, бірақ әлеуметтік жетілмегендіктен ол өзін-өзі бақылауға әлі дайын емес. Ол өз әрекетінің барлық салдарын болжауды білмейді, жеке адамның бостандығы мен тәуелсіздігін дұрыс түсінбейді [4].

Материалдар мен әдістер

Қарастырылған мәселені зерттеу барысында жасөспірімдердің девианттық, делинквентті мінез-құлықтарының мәселелерін реттейтін әрі қамтитын құқықтық жүйедегі заңнамалар мен статистикалық деректер, аталған мәселе бойынша тұжырым жасаған заңтанушы ғалымдардың еңбектері зерделенді. Зерттеу барысында шетелдік және отандық зерттеушілердің психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік еңбектеріне салыстырмалы талдау жасалды.

Әдебиетке шолу

Бұл мәселе шетелдік ғалымдарды да, делинквентті мінез-құлықты балалардың тағдырына бей-жай қарамайтын отандық зерттеушілерді де қызықтырады. Қылмысқа барған жасөспірімдердің девианттық, делинквентті мінез-құлықтарының мәселелері бойынша келесідей ғалымдардың еңбектері сараланды: Е.В. Змановская, В.Д. Менделевич, А.Ю. Егоров, Е.Н. Кондрат, Л.С. Саблина, В.Н. Кудрявцев, Ш.Е. Джаманбалаева, С.И. Оспанов, А.Г. Сапрунов, Ж.И. Намазбаева, Л.О. Сарсенбаева, Т.М. Шалгимбаев, К.М. Арымбаева.

Негізгі ережелер

Кәмелетке толмағандар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыстың ерекше белгілері:

Біріншіден, оның жоғары латенттілігі (яғни ашылған қылмыстардың толық болмауы). Соның салдарынан қылмыстың нақты деңгейі тіркелгеннен 2–3 есе жоғары. Кешігу келесі факторлармен байланысты:

- а) кәмелетке толған жәбірленушілер құқық қорғау органдарына үнемі хабарласа бермейді;
- б) қылмыстардың едәуір бөлігі өз ортасында жасалса, олар кейбір жағдайларда ата-аналарға, мұғалімдерге, полиция қызметкерлеріне хабарлауды болдырмайды;
- в) құқық қорғау органдарында қазіргі уақытта күштер мен ресурстар жеткіліксіз, сондықтан оларды ауыр қылмыстарға қарсы күреске шоғырландыруға тырысады, бұл ретте онша ауыр емес қылмыстар туралы мәлімдемелер (ал бұл кәмелетке толмағандар жасаған барлық қылмыстардың 4/5 құрайды, яғни ұрлық, бұзақылық, тонау) жиі тіркелмейді және оларға көп жағдайда ешқандай шара қолданылмайды [5].

Екіншіден, өскелең ұрпақ арасында, кәмелетке толмағандар арасында қылмыстық белсенділіктің жоғарылауымен сипатталады. Жасөспірімдер арасындағы қылмыс басқа жастар топтарымен салыстырғанда 1,5 есе жоғары.

Үшіншіден, кәмелетке толмағандар қылмысы негізінен топтық сипатта болады – жасалған 5 қылмыстың 3-і.

Төртіншіден, кәмелетке толмағандар мен жастардың қылмысы, ересектердің қылмысына қарағанда әлдеқайда көп, онымен күресу шараларына, отбасы, білім беру мекемелері, әлеуметтік қызметкерлер және қоғам тарапынан бақылау деңгейі «әлсіз». Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жартысына жуығы ата-ананың қадағалауының жоқтығынан жасалады [6].

Тұрақсыз отбасымен қатар, білім беру және кәсіптік оқыту саласындағы балалардың құқықтарының бұзылуы да тұрақсыздандыратын факторлар екені сөзсіз. Мінез-құлықты алыстату механизмі нормативтік реттеудің өзара әрекеттесуін, тұлғалық ерекшеліктерін, оның нормаға қатынасын және нақты өмірдегі конфликті жағдайды талдау арқылы ашылады. Мінез-құлыққа шиеленіс жағдайының ауырлығы мен ұзақтығы, тұлғаның оған бейімделу ерекшеліктері және басқа факторлар әсер етеді. Қылмыстың өршіп тұрғаны фонында жастардың жаппай құқықтық нигилизмі төтенше жағдайлардың ережелері мен шараларының енгізілуіне әкеліп соқтырады, олар ақырында қалыпты өмір нормасына айналады.

Нәтижелер мен талқылау

Жастарға қылмыстық ықпалдың күшеюі нәтижесінде олардың санасы мен мінез-құлқында маңызды өзгерістер орын алады.

Біріншіден, оның әлеуметтік әл-ауқаты айтарлықтай өзгерді. Онда жастар мен жасөспірімдер қылмысының өсуіне байланысты қауіптілік сезімі басым (бұл ұлдарға қарағанда қыздарда жиі кездеседі). Жас жігіттер арасында қылмыстың осы түріне байланысты әлеуметтік салауаттылық, бір жағынан, оған немқұрайлы қараумен, екінші жағынан, өшпенділікпен сипатталады. Қарама-қарсы болып көрінетін бұл сезімдер бір-бірімен толығымен байланысты және бірін-бірі толықтырады. Дегенмен, олардың қарым-қатынасы өз алдына қауіпті, өйткені қылмысқа өшпенділік немесе немқұрайлылық танытатын максималист жас жігіт, әдетте, оған қарсы тұруға дайын емес. Бір жағдайда ол жәбірленуші, ал екіншісінде қылмысқа қатысушы болады. Екі жағдайда да қылмысқа қарсы тұру мүмкін емес.

Екіншіден, жастардың басым бөлігінің құқық қорғау органдарына қылмыспен күресуде көмек көрсетуге құлықсыздығы байқалады. Бұл ұстанымның қылмыс әлемінің ықпалымен ғана емес, құқық қорғау органдарының қызметіне баға берумен де байланысы болса керек. Көбінесе полиция қызметкерлеріне мазақ ретінде лақап аттар қою жастар арасында кең таралғаны кездейсоқ емес.

Үшіншіден, жастарға криминогендік әсер етудің бірдей маңызды көрінісі – олардың санасына және мінез-құлқына қылмыстық субмәдениет элементтерінің, ең алдымен, «қылмыскер жаргоны», қылмыстық түрме фольклорының және типтік түрме тақырыптары бар тату-суреттердің енуі. «Қылмыскер жаргоны» әсіресе жас жігіттердің қарым-қатынасында жиі қолданылады, олардың арасында басқа жастармен қарым-қатынас кезінде қылмыстық әлемге тән лексиканы үнемі қолданатындар көп. Бұл былайша айтқанда еліктеу.

Төртіншіден, қазіргі жағдайда жастардың мінез-құлқын құқықтық реттеушілерді әлсірету өте маңызды. Бұл, ең алдымен, құқықтық нигилизмнің кеңеюімен және құқық бұзушылыққа жол беруге деген көзқарастың қалыптасуымен байланысты. Жасөспірімдердің көпшілігі құқық бұзушылық жасауға әбден болатын жағдайларды мойындайды. Бастауыш, орта кәсіптік және негізгі жалпы (9 жылдық) білімі барлар қылмыс жасау мүмкіндігін мойындайды. Көбінесе құқық бұзушылықтарды толық емес немесе толық тоғыз жылдық бастауыш кәсіптік білімі бар 16 мен 21 жас аралығындағы жастар жасайды. Жұмыс істейтін және оқитын жастар арасында көше қылмыстары басым. Әкімшілік құқық бұзушылық қыздар арасында жиі кездеседі [7].

Қорытынды

Қорытындылай келе, құқық бұзушылық заңда және өзге де нормативтік құқықтық актілерде белгіленген тәртіп ережелерін сақтамау. Олар теріс қылық және қылмыс болып екіге бөлінеді. Теріс әрекеттерге қоғам белгілеген талаптар мен мінез-құлық ережелерін бұзу жатады.

Қылмыс – бұл қоғамға қауіпті және қылмыстық жауаптылық туғызатын әрекет. Екі ұғым да – теріс қылық пен қылмыс – әлеуметтік-психологиялық білім тұрғысынан да қарастырылады және жеке тұлғаның делинквентті мінез-құлқын білдіреді.

Сонымен кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтарына әсер ететін көптеген факторлар бар, бірақ олардың өзі құқыққа қарсы мінез-құлықтың қалыптасуының шарты және оның себебі олардың өзара әрекеттесуінде жатыр. Кәмелетке толмағандардағы ауытқушылық пен құқық бұзушылықтың пайда болуына әкелетін қауіп факторларының әсерін жою үшін олармен туылғаннан дерлік күресу қажет: отбасында, балабақшалар мен мектептерде жұмыс істеу, кәмелетке толмағандардың мінез-құлқы мен жүріс-тұрысын қадағалау, теледидар, смартфон, интернет желісінде маңызсыз ақпараттарды алуын қадағалау.

Бұндай күрделі кезең – бүкіл қоғам үшін сынақ, біз жас ұрпаққа, олардың жеке тұлға ретінде өміршендігіне, әлеуметтік кемелденуіне көңіл бөлуіміз керек. Сондай-ақ кәмелетке толмағандар арасындағы қадағалаусыз және құқық бұзушылықтың алдын алудың мемлекеттік жүйесіне арналған заң әзірлеу және қабылдау өте маңызды. Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы заңының 34-бабына сәйкес, балалардың шығармашылық және ғылыми қабілетін дамыту үшін ұйымдар құруды, кино және бейнефильмдер, теледидар және радио хабарларын шығаруды, балаларға арналған газеттер, журналдар, кітаптар басып шығаруды қолға алу қажет [8].

ӘДЕБИЕТТЕР

- 1 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ // «Егемен Қазақстан» 09.07.2014 ж. № 132(28356). URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
- 2 Кондрат Е.Н. Профилактика делинквентного поведения несовершеннолетних. – СПб., 2006. – 168 с.
- 3 Кудрявцев В.Н. Борьба мотивов в преступном поведении. – М., 2007. – 52 с.
- 4 Саблина Л.С. Криминогенное поведение несовершеннолетних. – СПб., 2003. – 352 с.
- 5 Джаманбалаева Ш.Е. Общество и подросток: социологический аспект девиантного поведения. – Алматы, 2009 г. – 278 с.
- 6 Оспанов С.И. Социология права. – Алматы: Раритет, 2007.
- 7 Бекмұратова Г.Т. Қазіргі кезеңдегі мінез-құлқында ауытқуы бар жеткіншектер тұлғасының өзіндік сана-сезімдердің ерекшеліктері / автореф. ... канд. психол. наук. – Алматы, 2008. – 30 с.
- 8 Қазақстан Республикасындағы баланың құқықтары туралы 2002 жылғы 8 тамыздағы N 345 Заңы // Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы. 2002 ж. № 17. 154-құжат. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_

REFERENCES

- 1 Qazaqstan Respublikasynyñ Qylmystyq kodeksi 2014 jylǵy 3 şildedegı No. 226-V QRZ // «Egemen Qazaqstan» 09.07.2014 j. No. 132(28356). URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>. (In Kazakh).
- 2 Kondrat E.N. (2006) Profilaktika delinkventnogo povedenija nesovershennoletnih. SPb., 168 p. (In Russian).
- 3 Kudrjavcev V.N. (2007) Bor'ba motivov v prestupnom povedenii. M., 52 p. (In Russian).
- 4 Sablina L.S. (2003) Kriminogennoe povedenie nesovershennoletnih. SPb., 352 p. (In Russian).
- 5 Dzhamanbalaeva Sh.E. (2009) Obshhestvo i подросток: sociologicheskij aspekt deviantnogo povedenija. Almaty, 278 p. (In Russian).
- 6 Ospanov S.I. (2007) Sociologija prava. Almaty: Raritet. (In Russian).
- 7 Bekmūratova G.T. (2008) Kazırgı kezendegı minez-kūlqynda auytquy bar jetkınşekter tūlǵasynyn ózındik sana-sezimderdiñ erekselikleri / avtoref. ... kand. psihol. nauk. Almaty, 30 p. (In Kazakh).
- 8 Qazaqstan Respublikasyndaǵy balanyñ qūqyqtary turaly 2002 jylǵy 8 tamyzdaǵy N 345 Zańy // Qazaqstan Respublikasy Parlamentiniñ Jarşysy. 2002 j. No. 17. 154-qūjat. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z020000345_. (In Kazakh).

ТУЛЕБАЕВА А.С.,*¹

м.ю.н., сениор-лектор.

*e-mail: a.tulebayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-7184-2403

БУКАЛЕРОВА Л.А.,²

д.ю.н., профессор.

e-mail: bukalerova-la@rudn.ru

ORCID ID: 0000-0003-2794-5074

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Российский университет дружбы народов,

г. Москва, Россия

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ, СОВЕРШЕННЫХ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Аннотация

В статье выделяются проблемы девиантного, в том числе делинквентного поведения подростков, вовлеченных в преступную деятельность. Кроме того, здесь были рассмотрены причины возникновения девиантного поведения подростков, способы борьбы с ними и вопросы профилактики. Кроме того, были изучены отдельные понятия и особенности подростков, участвующих в преступных правоотношениях. В данной статье рассматриваются различные аспекты делинквентного поведения и механизм его формирования. Освещены исследование преступности с социальной точки зрения и проблемы социализации личности, среды, влияющей на подростков, проблемы среды понятия «криминальная репутация». В данной работе рассматривается комплексный психолого-педагогический подход к решению проблем снижения уровня преступности среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: девиантное поведение, делинквентное поведение, нигилизм, несовершеннолетние, молодежь, нормы поведения, преступление, правонарушение.

TULEBAYEVA A.S.,*¹

m.j.s., senior lecturer.

*e-mail: a.tulebayeva@turan-edu.kz

ORCID ID: 0009-0001-7184-2403

BUKALEROVA L.A.,²

d.l.s., professor.

e-mail: bukalerova-la@rudn.ru

ORCID ID: 0000-0003-2794-5074

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Peoples' Friendship University of Russia,

Moscow, Russia

THEORETICAL PROBLEM OF DELINQUENT BEHAVIOR OF MINOR AND ADULT CONSTITUENCY

Abstract

The article highlights the problems of deviant, including delinquent, behavior of teenagers involved in criminal activity. In addition, the reasons for the occurrence of deviant behavior among teenagers, methods of combating them, and prevention issues were discussed here. In addition, separate concepts and features of teenagers involved in criminal legal relations were studied. Various aspects of delinquent behavior and the mechanism of its formation are considered in this article. Illuminated study of crime from a social point of view and problems of socialization of personality, environment affecting teenagers, problems of the environment concept of "criminal reputation". In this work, a complex psychological-pedagogical approach to solving the problem of reducing the level of crime among minors is considered.

Key words: deviant behavior, delinquent behavior, nihilism, minors, youth, norms of behavior, crime, offense.

IRSTI 10.83.11
UDC 343.265.2
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-49-57>

BEKBAUOVA A.A.,*¹

m.l.s., senior lecturer.

*e-mail: abikosha_07@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6338-7909

¹K. Zhubanov's Aktobe Regional University,
Aktobe, Kazakhstan

LEGAL REGULATION OF PAROLE AND EARLY RELEASE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: STATUS, PROBLEMS, PROSPECTS

Abstract

The article is devoted to the analysis of the content and significance of the institution of conditional early release from serving a criminal sentence imposed by a judicial authority. The paper focuses on the existing disagreements among scientists regarding the goals and objectives pursued by this institute. An important aspect is the need to integrate international universal standards into the field of penal enforcement legislation, including issues related to the passport of convicts. The regulations formulate requirements concerning the preparation of persons released on parole for their social adaptation, as well as taking into account individual characteristics and the nature of the committed criminal offense when establishing probation supervision. The conditions under which it is possible to revoke passport and other related aspects are also being considered. Within the framework of this study, an analysis of the key principles and criteria determining the expediency of applying the mechanism of passport is carried out. In addition, the restrictions related to its use and the consequences of canceling this exemption are discussed, taking into account the obligations imposed on the person who was granted such an exemption. Among the last issues, controversial aspects stand out, in particular, concerning the commission of two or more administrative offenses by a person. It is indicated that conditional early release may be revoked in the case of a homogeneous administrative offense similar to a previously committed criminal offense. To substantiate the identified inconsistencies in criminal legislation, the international documents of the Council of Europe are analyzed, which, although they are advisory in nature, represent international standards in the field of protecting human rights and legitimate interests. In addition, this paper examines the practice of applying legislation by judicial authorities when considering applications for parole, as well as the legislative specifics of regulating public relations in this area in developed countries.

Key words: release on parole, national legislation, international universal standards, law enforcement practice of courts, serving a sentence, complimentary person, revocation.

Introduction

Conditional early release (CER) is an important institution of criminal law aimed at the rehabilitation of convicted persons and their integration into society. In modern conditions, the motivation of persons who have committed criminal offenses to correct their behavior and refrain from further illegal actions is becoming a key aspect determining the effectiveness of this mechanism.

The purpose of applying parole is not only to reduce the term of punishment, but also to create incentives for convicts to help them improve. Parole serves as a kind of indicator of successful resocialization, allowing the court and law enforcement agencies to assess to what extent the convict has realized his guilt and is ready to change his behavior.

An important aspect is that parole is applied to those individuals who have demonstrated positive dynamics in their behavior in the conditions of a correctional institution. This can be manifested in participation in rehabilitation programs, compliance with the regime, as well as the absence of disciplinary violations. Thus, parole becomes not only a measure of punishment, but also a tool that promotes the social adaptation of convicts.

By using parole, the state fulfills its function of protecting society while simultaneously providing convicts with an opportunity for rehabilitation. This creates a balance between the need for punishment and the desire to restore law and order through rehabilitation. It is important to note that the successful

use of parole requires a comprehensive approach, including psychological support, professional training and social adaptation, which ultimately helps to reduce the level of recidivism and increase the safety of society as a whole.

Accordingly, parole is an important tool in the criminal justice system aimed at motivating convicted offenders to reform and prevent reoffending [1].

Materials and methods

The methodological basis for the analysis of various aspects of legislative regulation and practical implementation of the institution of parole is the logical method, which allows through a detailed analysis of the content of key concepts to study the current issues of this topic. To identify the characteristic features, as well as discrepancies between the theoretical and practical aspects of the study, a special legal method was used. The comparative legal method provided an opportunity to study the experience of applying the institution of parole in developed countries. For a deeper understanding of the content of this institution and the presentation of various points of view of scientists, a formal legal method was used.

Literature review

The presence of the institution of parole in criminal law is supported by many experts in the field of jurisprudence. As A.S. Gorelik notes, this institution is one of the forms of implementing the principle of justice, allowing a person who shows correction to avoid serving the entire sentence. This indicates that the appropriate number of punitive measures provided for by the established type of punishment was applied to him [2, p. 16]. The motivation for law-abiding behavior of convicts, according to Y.M. Tkachevsky, implies the completion of a person's stay in a correctional institution, provided that the requirements related to release are met within the established period [3, p. 77]. According to A.A. Piontkovsky, the institution under study is part of the punitive mechanism, the impact of which ceases upon its direct implementation [4, p. 52]. The content of the institution of parole, writes A. Skakov, includes the absence of the need to continue serving the sentence subject to the strict fulfillment of the conditions established by the judicial authority [5, p. 20]. S.K. Gokel argues that the institution under consideration does not represent a manifestation of the punitive function of criminal punishment, but serves as a means of influencing the convicted person, aimed at his or her correction. In addition to this, a number of scientists believe that the significance of the institution of releasing a convicted person from serving the remainder of the term established by a court sentence lies in his or her motivation to comply with the law and order in the correctional facility, as well as in encouraging other convicted persons who have demonstrated a positive attitude toward their situation and behavioral correction. Effective implementation of the process of correction of a convicted person is based on his or her desire to return to society, to family and to work. The most justified opinion seems to be that of A.A. Piontkovsky, according to whom the institution of parole functions as a measure of influence on a person who has committed an offense, with the aim of promoting his or her correction and preventing future illegal actions [6, p. 43]. This institution, considered as a measure that helps change the attitude of a person towards the committed offense, can be characterized as the end of serving a sentence in a correctional institution. This presupposes the presence of the convicted person in the family and society for the remaining term with the obligation to comply with the norms of lawful behavior and the conditions established by law. In addition, there is a constant threat of cancellation of the status of freedom with the possibility of returning to a correctional institution in the event of a violation of the said order.

Main provisions

According to some legal scholars, the institution of parole is sectoral, that is, according to Malin P.M., it is implemented by the norms of criminal legislation [4, p. 88]. The essence of the institution under study, including the grounds for its application and the list of criminal penalties, is determined by the norms of criminal legislation. The procedure for implementing the institution of release, as well

as the judicial procedure for considering petitions, are regulated by the norms of criminal procedure legislation. The organization of the process of serving a sentence, as well as the procedures for release and probation, is carried out in accordance with the provisions of criminal executive legislation.

According to the provisions of the Minimum Standards of Rules for the Treatment of Prisoners, a key aspect of preparing a convicted person for life outside the correctional institution before the end of their sentence is taking into account the individual characteristics of each person. To implement this procedure, it is necessary to introduce a specialized regime, which may include both an extension of the term of stay in the correctional institution and the provision of parole with subsequent supervision by the competent authorities, as well as the provision of social support.

Conditional early release from serving the sentence imposed by the court is based on two key aspects: material and formal. The material basis is the fact of the convicted person's rehabilitation, which serves as the basis for making a decision on the application of this institution. The formal basis, in turn, is associated with the actual time spent by the convicted person in a correctional facility. For the successful implementation of conditional early release, positive dynamics in the process of rehabilitation of the convicted person are required, which eliminates the need to serve the full term of the sentence imposed by the court [7, p. 39]. The criteria for the correction of convicts are determined taking into account the specifics of serving a criminal sentence. In the case of deprivation of liberty, it is necessary to establish stricter requirements that will cover both the lawful behavior of the convict during the process of serving the sentence and the positive characteristics received from the administration of the correctional institution. The formal basis for assessing the correction is the fact of actually serving the term within the framework of the punishment established by the judicial body. The prolonged serving of the sentence by the convict gives the court the opportunity to make a decision on the degree of his correction.

Results and discussion

The article on parole is conditional in nature, since its application depends on the convicted person fulfilling the conditions established by law regarding his behavior. In this context, the remaining unserved portion of the sentence is considered a probationary period. Positive characteristics of the convicted person's behavior may serve as evidence of his rehabilitation. Therefore, the basis for applying the institution in question is the conclusion of the judicial body that there is no need for the convicted person to serve the entire appointed sentence. [8, p. 151]. The decision to apply parole depends on the specifics of the punishment regime and its measure. A mandatory condition for the application of this institution is serving a certain time or the corresponding term of punishment established by criminal law. The duration of this term is influenced by both the severity of the offense committed and the appointed punishment [7, p. 86]. The minimum term established by criminal law in this part is not less than six months.

For those sentenced to life imprisonment, the term after which parole is possible is twenty-five years of actual punishment, provided that it is established that there is no need to serve the entire appointed term. If the convicted person fulfills the terms of the procedural agreement, this term may be reduced to fifteen years.

Criminal legislation sets certain restrictions for filing an application for parole. In particular, this applies to persons convicted of terrorist and extremist crimes that resulted in the death of the victims; for particularly serious crimes; as well as for crimes against sexual inviolability. An exception to this rule applies to minors who have committed such acts against other minors aged fourteen to eighteen years. The conditional nature of the institution in question implies that its cancellation depends on the behavior of the convicted person [9, p. 352]. The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan establishes the grounds under which it is possible to return a convicted person to a correctional facility. Such grounds include the presence of two or more administrative penalties, failure to comply with the conditions of parole, as well as failure to appear within five days for registration with the authorized body.

The commission of multiple administrative offences by persons released on parole causes contradictions with international standards concerning the rights of individuals released from serving a sentence. In particular, this affects the requirement for the establishment by the court or other

authorized body of individual obligations for such persons. Parole may be cancelled in the event of the commission of two or more administrative offences, which implies the presence of certain obligations for the released person. The contradiction lies in the fact that the institution in question, as a measure, imposes specific individual obligations on the person who has been granted parole. In this regard, one can agree with the position of L.V. Chuprina, according to which parole may be cancelled only in the event of the commission of an administrative offence, if it is directly related to a previously committed criminal act. The absence of such unity between the offenses indicates the inappropriateness of continuing to serve the sentence, given the goals of saving repressive measures and preventing crime [10].

In accordance with the provisions of the Council of Europe Recommendation, the grounds for revoking parole must be clearly defined, taking into account the obligations imposed on the specific person who has been granted such release. In the event of non-compliance with these obligations, the competent authority must respond by issuing warnings or recommendations. In the event of significant violations, the authority responsible for deciding on the revocation of parole must be notified. The powers of this authority should include the imposition of new recommendations, warnings, and the establishment of stricter obligations, including the possibility of temporary revocation of parole. These measures constitute adequate sanctions for failure to fulfill the obligations imposed on the released person. In this context, these standards reveal contradictions with national legislation. The Council of Europe Recommendations, being international standards in the field of human rights and freedoms, are of a recommendatory nature and do not oblige member states to implement them in their legislation.

This document considers parole as an alternative to imprisonment and emphasizes the need to implement this institution in accordance with the European Prison Rules on Community Sanctions. This document defines the conditions for the application of sanctions to persons sentenced to criminal penalties. In particular, if the convicted person fulfills the obligations imposed on him, a mechanism should be provided to reduce the duration and nature of these obligations. In addition, in the event of a violation of these obligations, the cancellation of parole should not occur automatically.

In addition, committing a crime with intent, through negligence or a criminal offense may lead to the cancellation of parole. Judicial practice in considering applications from convicts for early release demonstrates that a significant portion of released individuals do not commit offenses during the remaining period of serving their sentence. This indicates the high efficiency of this institution. Thus, its essence lies in a deeper individual approach to each convict and in providing the opportunity for a faster completion of serving the sentence. This desire to return to a free life is realized under the condition of appropriate behavior and a conscious attitude of the convict to his act in the process of serving the assigned sentence [8, p. 152]. By implementing the institution under study, it is possible to achieve the goal of correcting the convicted person.

The indication of the absence of the need to serve the entire sentence for the application of the institution of parole, enshrined in the Criminal Code, indicates the incomplete correction of the convicted person, which requires the application of other measures of influence, different from isolation from society. If there were a complete correction of the personality, then there would be no need to establish any restrictions or conditions of a criminal-legal nature, the observance of which is associated with the risk of cancellation of parole and return to a correctional institution to serve the remaining term of the sentence. In such a case, this person could be released from serving the sentence without any obligations and requirements, similar to the process of pardon.

Conditional early release from serving a sentence imposed by the court is applied to persons sentenced to imprisonment in cases where the court concludes that the full term of the sentence is not necessary to achieve the goals of correction. This implies that there is no need to continue strict criminal-legal control, including detention in places of deprivation of liberty, in order to implement correctional objectives. In this context, the essence of the process of restriction of liberty is the implementation of probationary control over the person to whom this measure of punishment has been imposed, as well as his stay at the place of residence without isolation in a specialized institution. If a person fails to comply with the conditions of serving a sentence in the form of restriction of liberty, the remaining term may be replaced with a measure of punishment in the form of imprisonment. It should be emphasized that it is advisable not to apply the institution of parole to convicts who have been sentenced to restriction of liberty, since this measure of criminal punishment does not imply isolation

from society, is of a milder nature and includes probationary control. The application of this measure implies that the conditions necessary for the correction of the convict have been established for him. In this regard, it seems necessary to clarify the application of the institution in question by amending the criminal legislation, limiting its use exclusively to persons sentenced to imprisonment. Based on this, it is advisable to exclude the concept of restriction of liberty from Article 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan.

Conditional early release can be carried out either in full or in part, which depends on the assignment of the main and additional punishment to the convicted person. Partial release is implemented within the framework of this approach [11, p. 84].

The grounds for filing petitions by convicted persons for release on parole are the provisions of the Criminal and Criminal Procedure Codes, as well as the regulatory resolution of the Supreme Court "On the judicial practice of parole from serving a sentence, replacing the unserved portion of a sentence with a more lenient type of punishment and reducing the term of the appointed sentence". In this context, serving the appointed term of punishment in accordance with legislative norms is not the only sufficient ground for filing a petition. The main task of the judicial body is to assess positive changes in the behavior of convicts, which requires an individual approach to each case. In this process, various aspects are taken into account, such as the attitude of the convict to compliance with the internal regulations of the correctional institution, to educational activities, to other convicts, as well as maintaining family ties and participation in social and educational events organized by the administration of the institution. Incentives and comments received during the period of serving the sentence, as well as compensation for material damage caused and other factors confirming positive changes in the behavior of the convict are also taken into account. In this context, serving the assigned sentence in accordance with the legal norms is not the only sufficient basis for filing a petition. The main task of the judicial body is to assess positive changes in the behavior of convicts, which requires an individual approach to each case. In this process, various aspects are taken into account, such as the attitude of the convict to compliance with the internal regulations of the correctional institution, to educational activities, to other convicts, as well as maintaining family ties and participation in social and educational events organized by the administration of the institution. Incentives and comments received during the period of serving the sentence, as well as compensation for material damage caused and other factors confirming positive changes in the behavior of the convict are also taken into account. The specified data are analyzed throughout the entire time the convict is in the correctional institution. When considering each petition, it is necessary to take into account such factors as the social danger and the consequences of the crime committed by the convict, as well as the attitude of the victims to the act, compensation for material and moral damage caused. These criteria are important for assessing the degree of correction of the convicted person and must be taken into account by the judicial body when making a decision on parole.

The problem of compensation for damage, both in material and moral aspects, remains relevant in the conditions of insufficient employment of convicts. In this regard, the fulfillment of this obligation is often possible only with the participation of the family, parents or other relatives of the convict. This circumstance can be used by victims to achieve mercantile goals, which creates additional difficulties in the process of compensation for damage. In addition, the importance of compensation for damage increases in cases where the convicted person receives treatment in a medical institution during the actual period of serving the sentence. In such circumstances, the convict is unable to work, which leads to a lack of income. Often, parole is associated with the need to seek specialized medical care.

As for the opinion of the victims, it reflects their attitude towards the consequences caused by the unlawful act of the convicted person, as well as the presence of consequences that continue to affect the victim and his/her family. This opinion is also important for the decision on the possibility of releasing the convicted person and for determining the obligations imposed on him/her. A similar approach is provided for in the legislative systems of countries such as Great Britain, France, Canada, Germany and others. When considering applications for parole, it is important to take into account the position of the injured party both when making the decision and when establishing the corresponding obligations in the event of a positive decision. In a number of countries, such as Great Britain, the opinion of the victims is taken into account in both cases. In this regard, it seems appropriate to introduce a similar procedure into national legislation in order to protect the rights of victims.

Results and discussion

From the analysis of law enforcement practice in developed countries it follows that the need to take into account the opinion of victims when considering applications for parole is relevant not for all categories of cases, but only for serious and especially serious crimes. In such cases, procedural consideration of other cases does not require such a complex procedure, since the nature and social danger of the committed act do not have a significant impact on the victim, and the term of punishment is relatively short.

In order to ensure the right of victims to express their position, it is necessary to introduce a system of compensation for expenses related to their arrival at the court hearing. Given that the judicial body is often located in the place where the correctional institution is located, victims may face restrictions in the ability to attend the hearing for material, transport and other reasons. In this regard, it seems appropriate to legislatively secure the possibility of conducting the trial online or provide monetary compensation to cover the associated costs.

In this context, compensation for damage caused to the convicted person is possible through various mechanisms of reconciliation with the injured party. According to the Supreme Court's regulatory ruling, the impossibility of full compensation for damage due to objective reasons, such as the convicted person's disability or illnesses that prevent him from working, cannot serve as grounds for refusing to satisfy the petition for parole.

When analyzing Article 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which regulates the content and application of the institution of parole, attention should be paid to paragraphs 2 and 5 of Part 3. Paragraph 2 establishes the condition for releasing a convicted person from serving a sentence for a particularly serious crime, while paragraph 5 concerns a similar punishment upon fulfillment of the terms of a procedural agreement. In the first case, the minimum term of actual serving of the sentence is not less than half of the appointed term, and in the second - not less than one third. The implementation of these provisions raises certain questions and requires additional clarification. The practice of applying these provisions by the courts remains unclear, since paragraph 5 of Part 3 of Article 72 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan does not provide for a requirement for the need to conclude a new procedural agreement if such an agreement was previously concluded and executed. As a result, in most cases of law enforcement practice, the courts prefer to apply paragraph 2 of this article, which establishes a significantly longer actual term of serving the sentence.

In practice, the main grounds for refusing to satisfy petitions by judicial bodies are the lack of results in achieving the goals of punishment and social justice, the negative position of the victim, the lack of compensation for harm, the lack of information confirming the rehabilitation of the convicted person and his positive attitude towards compliance with the law, as well as the presence of information negatively characterizing the behavior of the convicted person. In most cases, the first of these grounds is used as the main justification for refusing parole. In this context, it should be emphasized that punishment, according to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, is a measure of state coercion, which is established in accordance with the verdict of a judicial body. The punishment is imposed at the time of sentencing. In this regard, bringing to social justice is also considered as one of the goals of punishment, which begins to be realized from the moment the judicial act is announced. Thus, the goal is considered to be achieved when a punishment is imposed within the framework of the court's verdict, which indicates the completion of this process. In practice, the courts interpret the moment of achieving this goal as the period of serving the appointed sentence. In this regard, the question arises about the advisability of using the institution of parole.

Conclusion

The institution of parole currently occupies an important place in the criminal justice system and is actively used in various countries. Its development and improvement are due to changes in the socio-economic and legal spheres, which makes it a relevant tool in the context of humanization of criminal legislation.

The state's legal policy in the field of criminal law is aimed at creating conditions that facilitate the rehabilitation of convicts. The main principle of this policy is humanity, which implies respect for human rights and the desire to rehabilitate persons who have committed crimes. Parole is considered a measure that allows convicts who have positive characteristics and have demonstrated changes in their behavior to return to normal life in society. This institution not only helps reduce overcrowding in correctional institutions, but also serves as an incentive for convicts, encouraging them to comply with the rules of law and order, both during the period of serving their sentence and after its completion. Parole becomes a form of motivation that allows convicts to realize the importance of their rehabilitation and social adaptation.

Thus, parole is an important element of criminal policy aimed at rehabilitation and integration of convicts into society. Its application requires a thorough assessment of the individual characteristics of each convict, as well as consideration of the social danger of the committed act. It is important that the decision-making process on the application of this institution be based on the principles of justice and humanity, which will ultimately contribute not only to the correction of convicts, but also to an increase in the level of security in society.

REFERENCES

- 1 Lavrent'ev V.Ju. On the issue of the legal nature of urgent release from punishment. 2021. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-yuridicheskoy-prirode-uslovno-dosrochnogo-osvobozhdeniya-ot-otbyvaniya-nakazaniya?ysclid=luxsggh7c182336812> (accessed: 13.03.2024)
- 2 Gorelik A.S. Criminal-legal problems of punishment for crimes and offenses: author's abstract of dissertation at soisk.uch.step. Tomsk: State University, 1991. 52 p.
- 3 Tkachevskij Ju.M. Amendments to the criminal legislation // Law. 2002. No. 2. P. 77.
- 4 Tuljanskij D.V. Study of execution of contracts in criminal proceedings. Moscow: Jurlitinform, 2010. 184 p.
- 5 Скаков А. Условно-досрочное освобождение: теоретические и правовые аспекты // Фемида. – 2011. – № 12. – С. 20.
- 6 Permenev R.O. Legal nature of urgent release from punishment // Новый юридический вестник. – 2018. – № 4(6). – С. 42–44.
- 7 Наумов А.В. Российское уголовное право. Курс лекций. Т.1. – М., 2011. – 624 с.
- 8 Commentary on the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / Edited by Rahmetova S.M., Rogova I.I. Almaty: Norma-K, 2016. 752 p.
- 9 Bekmambetov A.B., Revin V.P. Criminal law of the Republic of Kazakhstan. Public domain. Almaty: Zhety Zhargy, 2015. 502 p.
- 10 Popova V.V. Development of the institution of urgent release from punishment under Russian law // URL: <https://moluch.ru/conf/law/archive/181/10/31> (accessed: 16.04.2024)
- 11 Golovanova N.A. Criminal law in England: educational aid for universities. Moscow: Jurajt, 2023. 188 p.

REFERENCES

- 1 Lavrent'ev V.Ju. (2021) On the issue of the legal nature of urgent release from punishment. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-yuridicheskoy-prirode-uslovno-dosrochnogo-osvobozhdeniya-ot-otbyvaniya-nakazaniya?ysclid=luxsggh7c182336812> (accessed: 13.03.2024). (In English).
- 2 Gorelik A.S. (1991) Criminal-legal problems of punishment for crimes and offenses: author's abstract of dissertation at soisk.uch.step. Tomsk: State University, 52 p. (In English).
- 3 Tkachevskij Ju.M. (2002) Amendments to the criminal legislation // Law. No. 2. P. 77. (In English).
- 4 Tuljanskij D.V. (2010) Study of execution of contracts in criminal proceedings. Moscow: Jurlitinform, 184 p. (In English).
- 5 Skakov A. (2011) Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie: toreticheskie i pravovye aspekty // Femida. 12. No. P. 20. (In Russian).
- 6 Permenev R.O. (2018) Legal nature of urgent release from punishment // Novyj juridicheskij vestnik. No. 4(6). – P. 42–44. (In English).

- 7 Naumov A.V. (2011) Rossijskoe ugovnoe pravo. Kurs lekcij. V. 1. M., 624 p. (In Russian).
- 8 Commentary on the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan / Edited by Rahmetova S.M., Rogova I.I. Almaty: Norma-K, 2016. 752 p. (In English).
- 9 Bekmambetov A.B., Revin V.P. (2015) Criminal law of the Republic of Kazakhstan. Public domain. Almaty: Zhety Zhargy, 502 p. (In English).
- 10 Popova V.V. Development of the institution of urgent release from punishment under Russian law // URL: <https://moluch.ru/conf/law/archive/181/10/31> (accessed: 16.04.2024). (In English).
- 11 Golovanova N.A. (2023) Criminal law in England: educational aid for universities. Moscow. 188 p. (In English).

БЕКБАУОВА А.А.,*¹

З.ғ.м., аға оқытушы.

*e-mail: abikosha_07@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6338-7909

Қ. Жұбанов атындағы

¹Ақтөбе өңірлік университеті,

Ақтөбе қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАРТТЫ ТҮРДЕ МЕРЗІМІНЕН БҰРЫН БОСАТУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ: ЖАҒДАЙЫ, МӘСЕЛЕЛЕРІ, БОЛАШАҒЫ

Аңдатпа

Мақала сот органы тағайындаған қылмыстық жазаны өтеуден шартты түрде мерзімінен бұрын босату институтының мазмұны мен маңыздылығын талдауға арналған. Жұмыста ғалымдар арасында осы институт көздейтін мақсаттар мен міндеттерге қатысты бар келіспеушіліктерге назар аударылады. Сотталғандарды шартты түрде мерзімінен бұрын босатуға қатысты мәселелерді қоса алғанда, халықаралық әмбебап стандарттарды қылмыстық-атқару заңнамасы саласына интеграциялау қажеттілігі маңызды аспект болып табылады. Нормативтік актілерде шартты түрде мерзімінен бұрын босатылатын адамдарды олардың әлеуметтік бейімделуіне дайындауға, сондай-ақ пробациялық қадағалауды белгілеу кезінде жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтың жеке ерекшеліктері мен сипатын есепке алуға қатысты талаптар тұжырымдалады. Сондай-ақ шартты түрде мерзімінен бұрын босатуды қайтарып алуға болатын жағдайлар және басқа да байланысты аспектілер қарастырылады. Осы зерттеу аясында шартты түрде мерзімінен бұрын босату механизмін қолданудың орындылығын анықтайтын негізгі принциптер мен критерийлерге талдау жасалады. Сонымен қатар, оны пайдалануға байланысты шектеулер және осындай босату берілген адамға жүктелген міндеттемелерді ескере отырып, осы босатуды жоюдың салдары талқыланады. Соңғы мәселелердің ішінде даулы аспектілер, атап айтқанда, адамның екі немесе одан да көп Әкімшілік құқық бұзушылық жасауына қатысты. Бұрын жасалған қылмыстық құқық бұзушылыққа ұқсас біртекті әкімшілік құқық бұзушылық жасалған жағдайда шартты түрде мерзімінен бұрын босатудың күші жойылуы мүмкін екендігі көрсетіледі. Қылмыстық заңнамада анықталған сәйкессіздіктерді негіздеу үшін Еуропа Кеңесінің Халықаралық құжаттары талданады, олар ұсынымдық сипатта болса да, адамның құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау саласындағы халықаралық деңгейдегі стандарттар болып табылады. Сонымен қатар, бұл жұмыста сот органдарының шартты түрде мерзімінен бұрын босату туралы өтініштерді қарау кезінде заңнаманы қолдану тәжірибесі, сондай-ақ дамыған елдердегі осы саладағы қоғамдық қатынастарды реттеудің заңнамалық ерекшеліктері зерттеледі.

Тірек сөздер: шартты түрде мерзімінен бұрын босату, ұлттық заңнама, халықаралық әмбебап стандарттар, соттардың құқық қолдану тәжірибесі, жазасын өтеу, сотталған адам, күшін жою.

БЕКБАУОВА А.А.,*¹

М.Ю.Н., старший преподаватель.

*e-mail: abikosha_07@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-6338-7909

¹Актюбинский региональный университет
имени К. Жубанова,
г. Актобе, Казахстан

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВ УСЛОВНО-ДОСРОЧНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

Статья посвящена анализу содержания и значения института условно-досрочного освобождения от отбывания уголовного наказания, назначенного судебным органом. В работе акцентируется внимание на существующих разногласиях среди ученых относительно целей и задач, которые преследует данный институт. Важным аспектом является необходимость интеграции международных универсальных стандартов в сферу уголовно-исполнительного законодательства, включая вопросы, касающиеся условно-досрочного освобождения осужденных. В нормативных актах формулируются требования, касающиеся подготовки лиц, освобождаемых условно-досрочно, к их социальной адаптации, а также учета индивидуальных особенностей и характера совершенного уголовного правонарушения при установлении пробационного надзора. Также рассматриваются условия, при которых возможен отзыв условно-досрочного освобождения, и другие связанные аспекты. В рамках данного исследования проводится анализ ключевых принципов и критериев, определяющих целесообразность применения механизма условно-досрочного освобождения. Кроме того, обсуждаются ограничения, связанные с его использованием, и последствия отмены данного освобождения с учетом обязательств, возложенных на лицо, которому было предоставлено такое освобождение. Среди последних вопросов выделяются спорные аспекты, в частности касающиеся совершения лицом двух и более административных правонарушений. Указывается, что условно-досрочное освобождение может быть аннулировано в случае совершения однородного административного правонарушения, аналогичного ранее совершенному уголовному. Для обоснования выявленных несоответствий в уголовном законодательстве анализируются международные документы Совета Европы, которые, хоть и носят рекомендательный характер, представляют собой стандарты международного уровня в сфере защиты прав и законных интересов человека. Кроме того, в данной работе исследуется практика применения законодательства судебными органами при рассмотрении ходатайств об условно-досрочном освобождении, а также законодательные особенности регулирования общественных отношений в этой области в развитых странах.

Ключевые слова: освобождение в условно-досрочном порядке, национальное законодательство, международные стандарты, правоприменительная практика судов, отбывание наказания, осужденное лицо, отмена.

МРНТИ 10.79.21
УДК 343.12
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-58-66>

ТУРСЫНБЕКОВА С.П.,*¹

М.Ю.Н., главный специалист.

*e-mail: s.parhatovna@mail.ru

ORCID ID: 0009-0005-9417-6317

¹Национальный центр по правам человека
в Республике Казахстан,
г. Астана, Казахстан

ПРЕСТУПНЫМ ПРОЯВЛЕНИЯМ – НАДЕЖНЫЙ ЗАСЛОН

Аннотация

В современных условиях глобализации преступность, выйдя за пределы национальных систем, стала предметом озабоченности всего мирового сообщества, в том числе и Казахстана. Общеизвестно, что минимизировать преступность лишь уголовно-правовыми мерами не представляется возможным. Главенствующая роль здесь отведена предупредительным мерам с участием всех субъектов профилактики преступности, деятельность которых не достигает поставленных целей и задач. Именно поэтому в целях повышения эффективности уполномоченными органами в настоящее время ведется нормотворческая работа по пересмотру существующих подходов в данной сфере. В этой связи автором статьи дана оценка существующих законодательных и организационно-распорядительных профилактических мер, а также представлена криминологическая характеристика преступности. На основании анализа статистических данных и действующей системы профилактики преступности автором статьи предложен ряд мер по совершенствованию законодательства в сфере профилактики. Полученные результаты могли бы быть полезны в нормотворческой деятельности и актуализации теоретических подходов в сфере профилактики преступности.

Ключевые слова: преступность, профилактика преступности, противодействие преступности, предупреждение преступности, криминологическая характеристика, правоохранительная деятельность, виктимология.

Введение

Любое общественно вредное деяние, причиняющее ущерб сложившемуся порядку общественных отношений в широком смысле и нарушение правоохранительной нормы, за которое предусмотрена санкция в узком смысле, является правонарушением. Вне сомнения, правонарушения наносят невосполнимый ущерб личности, экономике, экологии, общественному порядку и безопасности, государственной власти и другим объектам посягательства.

Поэтому повышение эффективности противодействия преступности и ее предупреждения (профилактики) всегда стоит на повестке дня не только в нашей стране, но и во всем мировом сообществе.

При этом под предупреждением преступности понимается стройная многоуровневая система мер государственного и общественного характера, направленных на устранение причин и условий преступности либо их нейтрализацию и тем самым способствующих сокращению преступности [1, с. 121].

Президент республики К-Ж. Токаев в Послании–2024 определил обеспечение безопасности граждан стратегическим приоритетом, призвав сделать Казахстан территорией комфортной и безопасной жизни. Глава государства отметил, что «во многих странах, в том числе и в некоторых развитых государствах, бушует настоящая эпидемия преступности и беспорядков. Перед правоохранительными и профильными государственными органами поставлена задача обеспечить всестороннюю безопасность граждан. МВД обязано принимать жесткие меры в отношении всех правонарушений: от мелкого хулиганства и вандализма до незаконной иммиграции и тяжких уголовных преступлений» [2].

Необходимо признать, что в стране с первых дней независимости уделялось и уделяется огромное внимание проблемам, связанным с преступностью, посредством устранения или нейтрализации порождающих ее причин, устранению способствующих ей негативных явлений. Казахстан, как и все мировое сообщество, с научной точки зрения придерживается классической школы криминологии (основатель – ученый XVII в. Чезаре Беккариа), согласно которой «лучше предупреждать преступления, чем наказывать за них» [3, р. 58].

Закрепление и внедрение принципов верховенства права, ускоренные темпы развития государства и усиление роли институтов гражданского общества определили потребность в законодательных актах нового поколения.

В стране только за последние десятилетия принят ряд кодифицированных актов. Введены в действие новые Уголовный, Уголовно-процессуальный, Уголовно-исполнительный кодексы, Кодекс об административных правонарушениях, Административный процедурно-процессуальный кодекс, законы «О противодействии коррупции», «О профилактике правонарушений», о семейно-бытовом насилии и многие другие нормативные правовые акты, которые в целом отвечают современным реалиям и вызовам.

Принят ряд законов, направленных на совершенствование отношений в сфере обеспечения общественной безопасности. Закреплены основные направления государственно-правовой политики, суть которых состоит в насыщении правовой инфраструктуры идеями и ценностями доктрины правового государства.

Четко определены основные направления развития законодательства, а также реформы судебной и правоохранительной системы. Существенной модернизации подверглась и судебная система, в результате чего приняты меры, направленные на расширение доступа к правосудию, повышение эффективности и прозрачности, а также на укрепление независимости судебной системы.

Стратегическим компасом стали Концепция правовой политики Республики Казахстан до 2030 г., утвержденная Указом Президента Республики от 15 октября 2021 г., и Концепция обеспечения общественной безопасности в партнерстве с обществом на 2024–2028 гг. (в сфере профилактики правонарушений).

Особо радуют законы, подписанные Главой государства 15 апреля 2024 г., направленные в защиту прав женщин и детей. В мире практически каждая третья женщина в возрасте от 15 лет сталкивается с физическим или сексуальным насилием и каждый год более 45 тысяч женщин умирают от рук своих партнеров.

Следует отметить, что в Советском Союзе насилие в семье было «закрытым» вопросом. Обсуждение этой проблемы на государственном уровне было своего рода табу. Публично о насилии в семье заговорили в 1993 г., когда по инициативе женских общественных организаций в печати появились первые публикации, посвященные этой проблеме [4, с. 14].

К примеру, распространенной проблемой в США является насилие в семье, от которого ежегодно страдают около 10 миллионов человек где каждая четвертая женщина и каждый девятый мужчина являются жертвами домашнего насилия [5].

Материалы и методы

Методологическую основу подготовленной статьи составили положения материалистической диалектики. Автором использовались методы исторического, логического, системного и сравнительно-правового анализа.

В частности, по предмету исследования проанализированы теоретические изыскания, статистические данные, проведен мониторинг законодательства, затрагивающего сферу профилактики уголовных правонарушений.

Вопросы предупреждения (профилактики) преступности традиционно рассматриваются как через призму ее отдельных видов, так и преступности в целом.

Литературный обзор

Различные аспекты предупреждения преступности рассматривались такими отечественными учеными, как Н.М. Абдиров, А.Н. Агыбаев, Е.О. Алауханов, К.Ж. Балтабаев, У.С. Джекебаев, Е.И. Каиржанов, А.Х. Миндагулов, Р.Т. Нуртаев, С.М. Рахметов и ряд других.

В контексте рассматриваемого вопроса следует отметить научные труды А.Х. Миндагулова, подготовившего учебник «Профилактика преступлений», и Б.Ж. Жунусова, издавшего монографию на тему «Проблемы уголовной политики».

Безусловно, работы всех авторов в рассматриваемой сфере имеют важное научное и практическое значение, однако многие из них требуют дальнейшей разработки и актуализации в свете возникновения новых вызовов и угроз, а также кардинальных социально-экономических и законодательных изменений.

Основные положения

На сегодняшний день статистические данные по Казахстану показывают, что с 2018 по 2023 гг. в семейно-бытовой сфере совершено 5958 уголовных правонарушений. Только в 2023 г. в семейно-бытовой сфере совершено 108 убийств, или 11% от общего количества преступлений в этой же сфере [6].

В связи с этим криминализация бытового насилия, несомненно, положительным образом повлияет на динамику снижения роста преступлений в семьях.

В целях более надежной защиты прав казахстанцев принят Конституционный закон «Об уполномоченном по правам человека в Республике Казахстан», который значительно расширил возможности омбудсмана. Также одной из особенностей данного закона стало укрепление аппарата института вплоть до создания региональных представительств. Институт уполномоченного по правам человека стал связующим звеном между частными и должностными лицами и своего рода рупором, привлекающим внимание к конкретному факту нарушения.

Ключевая миссия омбудсмана на сегодня – это предотвращение нарушений прав человека и содействие обеспечению верховенства закона, выявление системных нарушений и проблем, которые требуют решений на законодательном уровне.

И есть надежда, что консолидация органов власти и правоохранителей, а также организованное взаимодействие всех заинтересованных ведомств по реализации Послания Главы государства надежно обеспечит безопасность наших граждан.

Результаты и обсуждение

На сегодняшний день картина преступности стала более реальной. В целом при установлении жесткого требования – нулевой терпимости к любым правонарушениям, обеспечены полнота и достоверность уголовной статистики.

Общеизвестно, что преступность измеряется тремя показателями: состоянием, структурой и динамикой. В указанной статье проведен анализ состояния преступности и ее динамики, под которым понимается движение преступности в целом и ее основных структурных показателей в сторону роста либо снижения за определенный период времени [7, с. 42].

Если проанализировать состояние преступности в Республике Казахстан по степени тяжести, то оно выглядит следующим образом (таблица 1) [8].

По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам, в 2023 г. в Казахстане произошло снижение преступности на 11% (с 157 473 до 140 272). В том числе на:

14,9% (с 44 106 до 37 548) по тяжким преступлениям;

12,6% (с 67 340 до 58 874) по преступлениям средней степени тяжести;

4% (с 22 741 до 21 826) по преступлениям небольшой степени тяжести;

15,7% (с 2241 до 2 593) возросло количество дел по особо тяжким преступлениям [7].

Таблица 1 – Уровень преступности в Республике Казахстан по степени тяжести

Годы	Всего правонарушений, зарегистрированных в ЕРДР	из них			
		небольшой тяжести	средней тяжести	тяжкие	особо тяжкие
2010	131 896	15 969	90 189	22 784	2954
2011	206 801	17 620	156 002	2965	3522
2012	287 681	25 460	228 444	30 696	3081
2013	359 844	43 990	279 389	33 836	2629
2014	341 291	39 608	271 592	27 941	2150
2015	386 718	65 771	249 822	28 741	2165
2016	361 689	47 729	246 396	28 116	1944
2017	316 418	39 571	219 772	24 278	2134
2018	292 286	35 532	206 309	19 462	1835
2019	243 462	32 702	157 118	25 540	1812
2020	162 783	24 030	72 142	41 933	2069
2021	153 884	22 422	71 238	39 093	2253
2022	157 473	22 741	67 340	41 106	2241
2023	140 272	21 826	58 874	37 548	2593
2024 за 1п/г	68 992	10 880	26 517	18 830	1556

Примечание: Составлено автором на основе источника [8].

В сфере обеспечения общественного порядка и гражданской защиты общий уровень преступности по стране в истекшем году значительно снизился. В частности, количество убийств сократилось на 11%, краж – на 27%, хулиганства – на 28%, случаев причинения тяжкого вреда здоровью – на 2%. Фактов скотокрадства стало меньше на 14%. В этом направлении раскрыто 661 преступление, пресечена деятельность 112 преступных групп, задержано 614 скотокрадов. Число разбоев снизилось на 28%, грабежей – на 13%, правонарушений на улицах – на 8%. В стране пресечено 8,2 млн нарушений Правил дорожного движения. Задержаны 20,5 тыс. водителей в состоянии алкогольного и наркотического опьянения. Лишены водительских прав 22 тыс. человек. Для обеспечения правопорядка по стране функционируют более 1,2 млн видеокамер.

При помощи камер полицейские раскрыли 9,2 тыс. преступлений и пресекли 513 тыс. административных правонарушений. Ужесточены механизмы противодействия семейно-бытовому насилию. С 1 июля полиция перешла от заявительного на выявительный характер регистрации бытовых правонарушений, что позволяет возбуждать соответствующие дела без заявления потерпевших. Согласно Комплексному плану по борьбе с наркоманией и наркобизнесом, в результате космического мониторинга ареалов произрастания культивируемой конопли установлено 265 наркоплантаций. По итогам операции «Канал» изъято свыше 2,5 т наркотиков, в том числе более тонны «синтетики» и опиоидов [8].

Правительство Казахстана в интересах объединения усилий всех государственных органов в реализации антинаркотической политики в стране приняло постановление от 11 сентября 2024 г., а именно создан специальный орган – Комитет по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков МВД РК, формирующий национальную политику в области наркотиков и на который возложено решение широкого круга задач в указанной сфере.

Население полностью поддерживает уголовно-правовую политику страны, нацеленную на обеспечение стабильности в обществе, безопасности личности, ее прав и свобод, а также государства от криминальных угроз.

Освобождение от бумажной волокиты, оперативное расследование дел, исключение фальсификации, оборудование видеокамерами кабинетов допросов, оснащение видеорегистраторами сотрудников правоохранительных органов при задержании ими лиц и при изъятии вещественных доказательств, несомненно, стали надежным фактором исключения незаконных

методов ведения расследования. Все это в совокупности позволило повысить доверие населения к деятельности правоохранительных органов.

Стремление Казахстана приблизиться к уровню обеспеченности соблюдения прав человека и его законных интересов наиболее развитым странам и амбициозные задачи, стоящие перед страной, требуют дальнейшего совершенствования действующей системы права и применения эффективных механизмов, направленных на выработку и использование всех возможных инструментов противодействия сегодняшним рискам и угрозам. Современные вызовы и сегодняшняя обстановка требуют дальнейшего поступательного развития уголовного права.

Однако следует помнить, что еще в начале 90-х годов известным ученым криминологом Карпец И.И. справедливо указывалось, что «стабильность уголовного законодательства и судебной практики по его применению есть показатель устойчивости общественных отношений. В таких условиях повышается и эффективность уголовного закона, его воспитательная роль, что само по себе имеет немаловажное значение для дела борьбы с преступностью» [10, с. 125]. При этом данный тезис нашел отражение и в Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 г.

Важным шагом в укреплении общественной безопасности является атмосфера нетерпимости даже к мелким правонарушениям. Борьба с уголовными правонарушениями и охрана общественного порядка должны стать нормой повседневной жизни каждого гражданина. И основополагающим принципом данной идеи должна стать консолидация всего общества и формирование в нем нетерпимости к любому виду правонарушений.

Тем более принцип «нулевой терпимости» к правонарушениям давно закреплен в стратегических документах нашей страны. Политика «нулевой терпимости» означает негативную реакцию общества на любые правонарушения, будь то мелкое хулиганство, в том числе несоблюдение тишины в ночное время, курение в общественных местах, оставление мусора в подъездах. Иначе говоря, гражданин, заметив любое правонарушение, не должен оставаться равнодушным, а быть ответственным за порядок и безопасность в стране.

Главное, нетерпимость к любым правонарушениям становится важным шагом в укреплении общественной безопасности. И для обеспечения безопасности необходима реакция даже на самые мелкие правонарушения. Общий порядок на улицах, в общественных местах играет определяющую роль и влияет в целом на уровень преступности.

Согласно теории «разбитых окон», попустительство в отношении даже мелких правонарушений приводит к росту числа преступлений, в том числе серьезных [11, с. 461].

Ключевой момент в этой политике состоит не в тяжести наказания, а в его неотвратимости. И реализация комплекса системных мер по борьбе с преступностью и решительные действия властей в части реализации «нулевой терпимости», несомненно, позволят добиться постепенного снижения наиболее распространенных преступлений.

Законодатель еще с 1 января 2015 г. в УК ввел понятие «уголовное правонарушение», которое в зависимости от степени общественной опасности и наказуемости подразделяется на преступления и уголовные проступки. Следует заметить, УК предусматривает 171 уголовный проступок, из них 58 составов переведены из Кодекса об административных правонарушениях, 9 новых и 104 действовавших составов преступлений небольшой тяжести.

Правоприменительная практика подтверждает эффективность введения института уголовного проступка.

К сожалению, требования закона «О профилактике правонарушений» от 29 апреля 2010 г. реализуются формально, хотя в законе конкретно определена компетенция всех субъектов профилактики правонарушений.

Не все субъекты профилактики правонарушений – государственные органы, органы местного самоуправления, организации и граждане, осуществляющие профилактику правонарушений, работают на должном уровне. В соответствии с законом акимы на местах обязаны представлять для утверждения в соответствующие местные представительные органы персональный состав межведомственных комиссий по профилактике правонарушений и обеспечивать их деятельность.

Также они обязаны принимать меры по устранению причин и условий, способствующих совершению правонарушений. Органы внутренних дел ведут профилактический учет и осу-

осуществляют контроль, а также взаимодействуют с гражданами и организациями, участвующими в охране общественного порядка и профилактике правонарушений.

Определенные компетенции возложены на органы юстиции, органы по делам государственной службы и противодействию коррупции, военную полицию, учреждения образования и здравоохранения и на другие государственные учреждения. Большую ответственность несут прокуроры на местах. Они обязаны не только осуществлять высший надзор за соблюдением законности в сфере профилактики правонарушений, но и обеспечивать координацию деятельности правоохранительных органов в данной сфере.

Общую координацию деятельности субъектов профилактики правонарушений осуществляет Межведомственная комиссия по профилактике правонарушений, образованная при Правительстве Республики Казахстан.

На наш взгляд, действенность нового разрабатываемого Закона «О профилактике правонарушений» будет более эффективной, если Межведомственная комиссия по итогам года будет давать надлежащую оценку о состоянии преступности и профилактики правонарушений в каждой области, районе и населенном пункте, а также в конкретном ведомстве, предприятии и организации. Положительный результат будет еще весомее, если гласно поощрять конкретные регионы и соответствующие государственные органы, где достигнуто снижение правонарушений.

В то же время следует строго спрашивать с должностных лиц, ответственных за обеспечение законности и правопорядка на вверенных им участках. Тогда не будет неординарных случаев наподобие кордайских или сатпаевских событий.

Одним из важных и очень актуальных нововведений стало обеспечение прозрачности деятельности органов раскрытия и расследования правонарушений. С помощью интернет-портала «Карта уголовных правонарушений» общественность должна знать о состоянии преступности в отдельных регионах и в стране в целом, характеризующем криминальную ситуацию. Существующая уникальная карта позволяет отследить концентрацию преступности конкретного района, жилого комплекса, двора, вплоть до конкретного дома, что позволяет общественности контролировать эффективность работы органов внутренних дел.

Таким образом, профилактика правонарушений, в том числе правовое воспитание граждан, проведение профилактических и оперативно-розыскных мероприятий, а также взаимодействие с институтами гражданского общества в сложившихся условиях требуют нового подхода.

В связи с этим требуется принятие нового закона в сфере профилактики правонарушений, поскольку большой объем и разрозненность законодательства по профилактике правонарушений обуславливают появление многочисленных противоречий и пробелов, а также вызывают трудности в правоприменении.

Общеизвестно, что обилие нормативных актов, их «витиеватость и размытость» не способствуют ни запоминанию, ни пониманию их не только гражданами, но и юристами.

Не зря Ш. Монтескье сказал, что, «законы должны для всех иметь одинаковый смысл», чтобы обеспечить справедливость и равенство перед законом.

Заключение

Основные причины криминальных проявлений являются самой острой проблемой в криминологии. Причины слабой эффективности профилактической работы многочисленны. Одной из них является недостаточно полное представление всей сложности и глубины данной проблемы. Преступность детерминирована огромным количеством причин: экономических, социальных, организационных, социально-психологических и т.д., которые неподвластны правоохранительным органам.

Поэтому не лишне напомнить, что есть такая наука криминология – учение о преступности, ее детерминантах, а также о защите от нее. Являясь специфической отраслью права, криминология призвана дать объективную информацию о преступности как явлении и мерах ее предупреждения.

Преступления и преступность – серьезнейшие пороки человека и общества, сложный феномен, издавна являющийся спутником человечества, и на протяжении тысячелетий люди пы-

таются постичь их сущность, искать иные способы воздействия на нее. Чтобы понять природу этого негативного явления в обществе, объяснить его происхождение, осмыслить, от чего зависит существование преступности, необходимо продолжить глубокое изучение и исследование причин и условий преступности.

В поле зрения и объектом пристального внимания ученых и практиков должна быть и латентная преступность, являющаяся серьезным криминогенным фактором, детерминирующим дальнейшее распространение преступности, а также виктимология. Под виктимологией понимается дисциплина, изучающая природу и причины виктимизации для оказания как помощи жертвам преступлений, так и мер по предотвращению виктимизации [12, с. 611].

Роль криминолога в сфере предупреждения преступности сводится к анализу причинности и детерминации преступности, выявлению криминогенных обстоятельств, которые в дальнейшем должны служить ориентиром для разработки соответствующих программ.

Необходимо признать, что криминология в Казахстане сегодня находится на недостаточно высоком научном уровне. Со стороны ученых и специалистов пока не наблюдается предложений новых идей, а исследуемые проблемы не всегда отличаются существенной новизной.

Криминологические центры должны обеспечить изучение объективных и субъективных факторов, влияющих на состояние, уровень и структуру, а также на динамику преступности; изучение личности преступника; выявление механизма совершения конкретного преступления; определение основных направлений и мер предупреждения преступности и т.д.

Самостоятельного и глубокого исследования требуют вопросы виктимологии и ее профилактики, направленные на выявление и устранение или нейтрализацию факторов, обстоятельств и ситуаций, влияющих на формирование виктимного поведения, обуславливающего совершение правонарушений.

Основным субъектом обеспечения профилактики является государство, осуществляющее функции в этой области через государственные органы, органы местного самоуправления, организации всех форм собственности, субъекты квазигосударственного сектора и должностные лица. В связи с чем следует конкретно закрепить норму о полномочиях Межведомственной комиссии по профилактике правонарушений.

Также следует закрепить норму, обязывающую органы прокуратуры координировать деятельность правоохранительных органов и осуществлять высший надзор за соблюдением законности в данной сфере.

И последнее. Нам представляется, что в статье 1 «Основные понятия» следует конкретно раскрыть, что подразумевается под термином «компетенция», часто упоминаемым в проекте закона «О профилактике правонарушений», разработанном в настоящее время уполномоченным органом и проходящем стадию согласования.

Данный термин (от лат. *competo* – добиваюсь; соответствую, подхожу), как правило, раскрывает сферу профессиональной деятельности, в которой человек компетентен, и отражает его статус в организации, область ответственности. И нередко понимается как набор знаний, навыков и личного опыта, необходимый для эффективного выполнения определенной деятельности, или как круг знаний, в котором человек хорошо осведомлен.

На наш взгляд, будет целесообразным в соответствующих нормах слово «компетенция» заменить на слова: «полномочия, права и обязанности», чтобы данный термин был понятен обычным гражданам.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Алауханов Е.О. Криминология. Учебник. – СПб.: Издательство «Юридический центр-Пресс», 2001. – 608 с.
- 2 Токаев К-Ж. Послание народу Казахстана «Справедливый Казахстан: закон и порядок, экономический рост, общественный оптимизм». URL: <https://www.akorda.kz/> (дата обращения: 12.11.2024)
- 3 Freda Adler, Gerhard O.W. Mueller, William S. Laufer. Criminology. 1995, 566 p.
- 4 Кемали М. Защита женщин от насилия (криминологические и уголовно-правовые проблемы). – Алматы: ИЦ «Интерлигал», 2005. – 190 с.

- 5 Martin R. Huecker, Kevin C. King, Gary A. Jordan, William Smock. Domestic Violence. 2017.
- 6 Ластаев А. Из специального доклада о противодействии семейно-бытовому насилию. – 2021. URL: <https://sozmedia.kz/31159/> (дата обращения: 15.12.2024)
- 7 Каиржанов Е. Криминология. Общая часть. – Алматы: Оркениет, 2000 – 288 с.
- 8 Комитет по правовой статистике и специальных учетов. Статистические отчеты. URL: pravstat.prokuror.gov.kz/rus. (дата обращения: 16.10.2024)
- 9 Итоги 2023 года 29 декабря 2023. URL: <https://www.zakon.kz> (дата обращения: 15.11.2024)
- 10 Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. – М.: Россиск. право, 1992. – 432 с.
- 11 Frank E. Hagan. Introductions to criminology: theories, methods, and criminal behavior. 2002, 577 p.
- 12 Sue Titus Reid. Crime and Criminology. 2022, p. 611.

REFERENCES:

- 1 Alauhanov E.O. (2001) Kriminologija. Uchebnik. SPb.: Izdatel'stvo «Juridicheskij centr-Press», 608 p. (In Russian).
- 2 Tokaev K-Zh. Poslanie narodu Kazahstana «Spravedlivyj Kazahstan: zakon i porjadok, jekonomicheskij rost, obshhestvennyj optimizm». URL: <https://www.akorda.kz/> (data obrashhenija: 12.11.2024). (In Russian).
- 3 Freda Adler, Gerhard O.W. Mueller, William S. (1995) Laufer. Criminology, 566 p. (In English).
- 4 Kemali M. (2005) Zashhita zhenshhin ot nasilija (kriminologicheskie i ugovovno-pravovye problemy). Almaty: IC «Interligal», 190 p. (In Russian).
- 5 Martin R. Huecker, Kevin C. King, Gary A. Jordan, William Smock. (2017) Domestic Violence. (In English).
- 6 Lastaev A. (2021) Iz special'nogo doklada o protivodejstvii semejno-bytovomu nasiliju. URL: <https://sozmedia.kz/31159/> (data obrashhenija: 15.12.2024). (In Russian).
- 7 Kairzhanov E. (2000) Kriminologija. Obshhaja chast'. Almaty: Orkeniet, 288 p. (In Russian).
- 8 Komitet po pravovoj statistike i special'nyh uchotov. Statisticheskie otchety. URL: pravstat.prokuror.gov.kz/rus. (data obrashhenija: 16.10.2024). (In Russian).
- 9 Itogi 2023 goda 29 dekabrja 2023. URL: <https://www.zakon.kz> (data obrashhenija: 15.11.2024). (In Russian).
- 10 Karpec I.I. (1992) Prestupnost': illjuzii i real'nost'. M.: Rossisk. pravo, 432 p. (In Russian).
- 11 Frank E. (2002) Hagan. Introductions to criminology: theories, methods, and criminal behavior, 577 p. (In English).
- 12 Sue Titus Reid. (2022) Crime and Criminology, p. 611. (In English).

ТУРСЫНБЕКОВА С.П.,*¹

з.ғ.м., бас маман.

*e-mail: s.parhatovna@mail.ru

ORCID ID: 0009-0005-9417-6317

¹Қазақстан Республикасындағы адам құқықтары
жөніндегі ұлттық орталығы,
Астана қ., Қазақстан

ҚЫЛМЫСТЫҚ КӨРІНІСТЕРГЕ – ЫҚПАЛДЫ ТОЙТАРЫС

Аңдатпа

Жаһанданудың қазіргі жағдайында қылмыс ұлттық жүйелерден асып, бүкіл әлемдік қоғамдастықтың, оның ішінде Қазақстанның алаңдаушылығына айналды. Қылмысты тек қылмыстық-құқықтық шаралармен азайту мүмкін емес екені белгілі. Мұндағы басты рөл қылмыстың алдын-алудың барлық субъектілерінің қатысуымен алдын-алу шараларына арналған, олардың қызметі мақсаттар мен міндеттерге жетпейді. Сондықтан тиімділікті арттыру мақсатында уәкілетті органдар қазіргі уақытта осы саладағы қолданыстағы тәсілдерді қайта қарау бойынша нормашығармашылық жұмыстар жүргізуде. Осыған байланысты, мақала

авторы қолданыстағы заңнамалық және ұйымдастырушылық-әкімшілік алдын алу шараларына баға берді, сондай-ақ қылмыстың криминологиялық сипаттамасын ұсынды. Статистикалық деректерді және қылмыстың алдын алудың қолданыстағы жүйесін талдау негізінде мақала авторы алдын алу саласындағы заңнаманы жетілдіру бойынша бірқатар шараларды ұсынды. Алынған нәтижелер заң шығару қызметінде және қылмыстың алдын алу саласындағы теориялық тәсілдерді өзектендіруде пайдалы болуы мүмкін.

Тірек сөздер: қылмыс, қылмыстың алдын алу, қылмысқа қарсы іс-қимыл, қылмысты ескерту, криминологиялық сипаттама, құқық қорғау қызметі, виктимология.

TURSYNBEKOVA S.P.,*¹

m.l.s., chief specialist.

*e-mail: s.parhatovna@mail.ru

ORCID ID: 0009-0005-9417-6317

¹National Center for Human Rights in the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

A RELIABLE BARRIER TO CRIMINAL MANIFESTATIONS

Abstract

In modern conditions of globalization, crime, having gone beyond national systems, has become a matter of concern for the entire world community, including Kazakhstan. It is well known that it is not possible to minimize crime by criminal law measures alone. The main role here is assigned to preventive measures involving all subjects of crime prevention, whose activities do not achieve their goals and objectives. That is why, in order to increase efficiency, the authorized bodies are currently conducting normative work to review existing approaches in this area. In this regard, the author of the article gives an assessment of existing legislative and organizational and administrative preventive measures, as well as presents criminological characteristics of crime. Based on the analysis of statistical data and the current crime prevention system, the author of the article suggests a number of measures to improve legislation in the field of prevention. The results obtained could be useful in norm-setting activities and updating theoretical approaches in the field of crime prevention.

Key words: crime, crime prevention, crime control, crime deterrence, criminological characteristics, law enforcement activities, victimology.

4 INTERNATIONAL AND COMPARATIVE LAW ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚ МЕЖДУНАРОДНОЕ И СРАВНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

МРНТИ 10.81.35
УДК 343.851.5
JEL K14

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-67-73>

ТОРГАУТОВА Б.А.,*¹

к.ю.н., ассоциированный профессор.

*e-mail: bota1313@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8793-3297

ОСМАНАЛИЕВ К.М.,²

д.ю.н., профессор.

e-mail: dandybai73@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-5415-1582

¹Университет «Туран»,

г. Алматы, Казахстан

²Кыргызский национальный

университет им. Ж. Баласагына,

г. Бишкек, Кыргызстан

К ВОПРОСУ ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ДЕЯНИЯ, СОВЕРШЕННЫЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ПРЕСТУПНЫХ ЦЕЛЯХ

Аннотация

В данной статье рассматривается уголовная ответственность за преступления, совершенные с использованием искусственного интеллекта (ИИ) в преступных целях. В работе выявляются такие проблемы, как динамично развивающаяся обстановка с участием искусственного интеллекта, которая формирует криминологические риски, а именно получение информации в телекоммуникационных сетях и объектах информационной инфраструктуры, которые, как говорится в статье, не защищены ни от каких атак. В исследовании мы опираемся на научные работы зарубежных и отечественных авторов, которые были опубликованы в разные периоды времени по исследованию искусственного интеллекта, а также на информацию, распространяемую средствами массовой информации. Таким образом, исходя из данной проблемы была рассмотрена необходимость внедрения нормативно-правового регулирования в ситуации с искусственным интеллектом и разработки от различных нападений.

Ключевые слова: искусственный интеллект, уголовная ответственность, робот, программисты, разработчики.

Введение

Искусственный интеллект был мечтой человечества на протяжении веков как в художественной литературе, так и в философии. Но с экспоненциальным технологическим прогрессом в последние десятилетия это стало реальностью. Сегодня зависимость человека от технологий искусственного интеллекта существенно возросла. От автоматизированных автомобилей

до беспилотных летательных аппаратов, от информатики до медицины, от ассистентов с искусственным интеллектом в телефонах до адвокатов с искусственным интеллектом – вряд ли найдется сфера повседневной жизни, которая осталась бы не затронутой ИТ.

Искусственный интеллект помог сделать жизнь человека проще, качественнее и эффективнее, экономя драгоценное время и энергию. Точного определения искусственного интеллекта не существует. В просторечии это способность адаптироваться или импровизировать в соответствии с полученной обратной связью для решения проблем и ситуаций, выходящих за рамки predetermined набора запросов и инструкций, с помощью которых был запрограммирован ИИ. Однако, как и у любой технологии, у него есть своя доля плюсов и минусов [1].

Динамично развивающиеся общественные отношения с участием искусственного интеллекта формируют значительные криминологические риски: информация, достигаемая в информационно-телекоммуникационных сетях, в силу своих физических свойств представляет наибольшую угрозу противоправному воздействию, возникающему из искусственного интеллекта, программного обеспечения и электронных информационных систем критических объектов информационной инфраструктуры, которые в настоящее время не выделяются средствами и методами защиты от атак кибернетических объектов, что четко актуализирует разработку научно обоснованных позиций относительно сравнительного правового регулирования ситуации с искусственным интеллектом и разработку правовых моделей защиты от возможных нападениях [2].

В настоящее время известно, что цифровые инновации могут использоваться как для общественного блага, так и в преступных целях. Прежде всего это относится к киберпреступности, уровень агрессии которой растет с каждым годом.

Сегодня исследователи отмечают в качестве тренда продвижение законодательного регулирования доктринальных разработок. По этой причине наука уголовного права часто последовательно и обоснованно критикует положения Уголовного кодекса. Эта ситуация кажется неприемлемой. Законодательные изменения, особенно криминализация, должны объективно представлять изменения в структуре той или иной сферы общественных отношений и, в свою очередь, оперативно действовать с обоснованной законодательной позицией, которая может основываться на проверенных теоретических разработках науки [3]. Человечество стоит на пороге эпохи, когда расширение горизонтов использования искусственного интеллекта приведет к новой цифровой революции.

Среди отраслей, характеризующихся высоким уровнем, область цифровых технологий занимает одно из ведущих мест. Существует одна из областей, несущих наибольшие криминологические риски – деятельность по созданию, внедрению и использованию искусственного интеллекта. Как справедливо отмечают ученые, темпы развития систем и устройств с ИИ требуют полного пересмотра всех отраслей права. Конечно, внедрение искусственного интеллекта в деятельность человека очень многообещающе, поскольку объем данных, которые он собирает и обрабатывает, превосходит современные системы, предполагающие участие человека [4].

Таким образом, настоящая исследовательская статья будет посвящена этому вопросу. Цель состоит не в том, чтобы предписать какие-либо правила или положения о смирительной развивающейся ИИ, а в том, чтобы выделить общие принципы, которые могут помочь в разработке конкретных законов по этому вопросу в будущем, в то же время обеспечивая гибкость и адаптируемость к быстро меняющимся технологиям. В статье предпринята попытка найти решение этой юридической загадки, связанной с уголовной ответственностью субъекта искусственного интеллекта.

Материалы и методы

Необходимость правового регулирования искусственного интеллекта в Казахстане впервые была озвучена в Концепции правовой политики на 2021–2030 гг. [4]. Было обнаружено, что существует как минимум два фактора, определяющих необходимость принятия правил для технологий искусственного интеллекта и, в частности, для робототехники:

1) решение проблем распределения ответственности в связи с потерями, причиненными искусственным интеллектом и роботами; и

2) решать проблему определения права собственности на объекты интеллектуальной собственности на произведения, созданные с использованием искусственного интеллекта.

Таким образом, несмотря на отсутствие четкого регулирования ИИ, Казахстан выделил два основных направления юридической работы по разработке правил функционирования ИИ.

Основные положения

Технология искусственного интеллекта влечет за собой ряд соответствующих юридических проблем. Прежде всего, если объект искусственного интеллекта причинит вред какому-либо лицу или имуществу, кто будет нести уголовную ответственность за такой вред? Является ли это самим объектом искусственного интеллекта (например, роботами), производителем/программистом (программист также может быть третьей стороной, работающей на производителя, однако для понимания мы будем рассматривать их как производителей), пользователем, т.е. владельцем/покупателем объекта искусственного интеллекта? Во-вторых, какие элементы преступления должны быть доказаны в таком случае субъектом искусственного интеллекта? В-третьих, если объект искусственного интеллекта, такой как робот, сам будет признан виновным, то какие наказания будут наложены на такой объект искусственного интеллекта? Существует множество подобных юридических вопросов, которые еще предстоит урегулировать. Имеющаяся правовая практика в отношении уголовной ответственности субъектов искусственного интеллекта очень минимальна, практически нет законодательства или судебных дел по этому вопросу, особенно в Республике Казахстан.

Следует отметить, что вышеупомянутые вопросы ответственности за ущерб, нанесенный искусственному интеллекту и интеллектуальной собственности (т.е. должен считаться автором произведения, созданного искусственным интеллектом), активно обсуждаются во всем мире. Сегодня международному сообществу еще предстоит разработать единый подход к регулированию искусственного интеллекта.

Учитывая основные положения данного обзора, мы понимаем, что существует острая необходимость законодательного регулирования использования искусственного интеллекта в Казахстане. Законодательство Казахстана должно как минимум определить следующие основные положения для дальнейшего развития искусственного интеллекта:

- 1) какова природа искусственного интеллекта и каковы его характеристики?
- 2) кто может быть признан автором и владельцем авторских прав на искусственный интеллект?
- 3) кто несет ответственность за ущерб, причиненный использованием искусственного интеллекта?
- 4) Какие данные может собирать и использовать искусственный интеллект и при каких условиях?

С нашей точки зрения, проблемы использования ИИ в преступных целях должны решаться при внедрении системы искусственного интеллекта, основанной на действующем законодательстве.

Литературный обзор

Стремительное развитие новых технологий и рост их применения повлекли за собой рост количества научных публикаций, посвященных вопросам правосубъектности искусственного интеллекта, ответственности за ущерб, нанесенный искусственным интеллектом, и многое другое.

В зарубежной правовой литературе на протяжении нескольких десятков лет формируется «робоправо», или «право роботов», как самостоятельная предметная область исследования.

Так, например, доктор юридических наук Апостолова Н.Н. [5] в своей работе «Искусственный интеллект в судопроизводстве» изучает вред ИИ и ответственность за причиненный вред, в котором говорится, что «процесс создания и развития таких серьезных и опасных для человечества технологий недопустимо отдавать на откуп очень небольшого числа специалистов. Иначе это может привести к чудовищно бесчеловечным и катастрофическим для подавляющего большинства людей последствиям. В соответствующих законах должны быть четко определе-

ны не только цели создания и применения ИИ, но и кто, как контролирует и отвечает за его работу. Предложение о наделении искусственного интеллекта особой правоспособностью, равно как и рекомендация наделить наиболее продвинутых роботов статусом «электронного лица», способного нести ответственность за причиненный ими вред в тех случаях, когда они принимают решение самостоятельно, без вмешательства человека, могут быть применимы лишь для гражданско-правовой сферы. В случаях с административной и уголовной ответственностью такой подход неприемлем, поскольку для их реализации необходимо осознанное осуществление прав и выполнение обязанностей (равнозначная человеку самооценка себя в окружающем мире, своих поступков и действий). Эти виды ответственности неразрывно связаны с психологией личности человека, с чувством и осознанием такой ответственности».

Войниканис Е.А., Семенова Е.В., Тюляев Г.С. [6] рассматривают «Искусственный интеллект и право: вызовы и возможности самообучающихся алгоритмов», а Морхат П.М. изучает такую проблему, как «Правосубъектность искусственного интеллекта в сфере права интеллектуальной собственности: гражданско-правовые проблемы».

В Казахстане научные публикации по указанным вопросам практически отсутствуют, но все же Нестерова Е.В. [7], кандидат юридических наук, смогла раскрыть сущность проблемы «Правовой режим информации и прав на нее по законодательству Республики Казахстан». В данной работе рассматриваются положения о проектах нормативно-правовых актов разного уровня, регулирующих процессы цифровизации, информатизации, использования технологий, обработки информации и пр. По ее мнению, такой процесс закономерен, «поскольку цифровая трансформация отраслей и развитие инновационной экономики являются неотъемлемыми компонентами достижения глобальной конкурентоспособности».

Результаты и обсуждение

Прежде чем двигаться дальше, необходимо обязательно понять, что такое самообучающийся искусственный интеллект, а затем изучить, может ли это соответствовать основным элементам определения виновности в уголовном праве, чтобы понять, имеет ли модель прямой ответственности для искусственного интеллекта какую-либо реальную возможность. Искусственный интеллект относится к машинам, которые в некотором качестве могут мыслить разумно, как люди. Он предназначен для стимулирования мыслительных процессов человека с использованием вычислительной мощности компьютера. Говорят, что это процесс создания машин, которые могут действовать способом, воспринимаемым человеком как разумный. Теперь самообучающиеся машины с искусственным интеллектом делают еще один шаг вперед.

Искусственный интеллект создает дополнительную сложную проблему. Сам факт привлечения программистов к ответственности за халатность становится крайне несостоятельным в случае самообучающегося искусственного интеллекта. Халатность включает в себя два компонента: разумную предсказуемость и знание вероятных последствий действия или бездействия, а также разумную обязанность проявлять осторожность. Когда дело доходит до такого самообучающегося искусственного интеллекта, предсказать его поведение становится очень сложно. Она постоянно развивается, принимая форму, совершенно отличную от той, с которой начиналась. Разработчики могут предсказать некоторые будущие риски, но не всегда. Более того, недобросовестное вмешательство третьей стороны также не может быть учтено. Следовательно, в таком случае привлечение программистов к ответственности становится неуместным. Во многих случаях, не из-за собственного недостатка, а из-за модели самообразования, продвигаемой оспариваемым искусственным интеллектом, программисты могут просто не обладать достаточной квалификацией, чтобы предвидеть риски потенциального вреда, создаваемого искусственным интеллектом. В более широком смысле разумный стандарт медицинской помощи будет неясен. Основанная на знаниях причина, присутствующая в халатности, таким образом, может полностью отсутствовать.

Смертная казнь, тюремное заключение и штраф являются распространенными наказаниями по уголовному праву. Аналогичные наказания с определенными модификациями могут быть применены к объектам искусственного интеллекта. Например, постоянное удаление программного обеспечения объекта искусственного интеллекта имело бы аналогичный эффект, как

смертная казнь для людей. Кроме того, временное удаление программного обеспечения может быть приравнено к тюремному заключению для преступников-людей. Общественные работы могут быть аналогичным наказанием для объекта искусственного интеллекта. Это стирает сущность искусственного интеллекта-нарушителя и делает его еще более неспособным к совершению каких-либо преступлений. Другим более распространенным наказанием является тюремное заключение. То же самое может быть распространено и на нарушителя, использующего искусственный интеллект, когда временное удаление его программного обеспечения или любой другой способ вывода его из использования на определенный период достигает тех же целей ограничения свободы нарушителя. Поскольку это не физическое лицо, заключение цифрового нарушителя в тюрьму не привело бы к достижению каких-либо жизненно важных целей. Для всех своих целей он находится всего лишь в другом компьютерном зале, таким образом, воображаемые таким образом тюрьмы в таком случае должны быть более метафоричными. Цель состоит в том, чтобы добиться тех же эффектов, в данном случае необходимо переосмыслить способ любого человеческого наказания, чтобы оно эффективно достигало поставленных целей.

В целом ЕС работает над установлением новых строгих правил в отношении различных технологий искусственного интеллекта, таких как ChatGPT, чат-робот, который недавно попал в заголовки газет, поскольку в ЕС пока нет правил, касающихся ChatGPT или аналогичных систем искусственного интеллекта, но два года назад Комиссия ЕС подготовила первое законодательное предложение в отношении рамок новых правил в области искусственного интеллекта и представила его государствам-членам и Европейскому парламенту. Это предложение ввело бы некоторые ограничения и правила прозрачности в использовании систем искусственного интеллекта. Если предложение станет законом, системы искусственного интеллекта, такие как ChatGPT, также должны будут использоваться в соответствии с этими правилами [8].

Новые правила для искусственного интеллекта, которые, как ожидается, будут применяться одинаково во всех государствах-членах, используют подход, основанный на оценке риска. В предложении комиссии системы искусственного интеллекта классифицируются по четырем основным группам: неприемлемый риск, высокий риск, ограниченный риск и минимальный риск.

Системы искусственного интеллекта, которые считаются явной угрозой безопасности жизни, средствам к существованию и правам людей, относятся к группе неприемлемого риска. Ожидается, что использование систем в этих областях будет запрещено.

Системы искусственного интеллекта или приложения, которые идут вразрез со свободной волей людей, манипулируют человеческим поведением или проводят социальную оценку, также запрещены.

Далее, в группу высокого риска попадают такие области, как критически важная инфраструктура, образование, хирургия, оценка резюме при приеме на работу, кредитные рейтинги, доказательства, иммиграция, предоставление убежища и пограничный контроль, проверка проездных документов, системы биометрической идентификации, а также судебные и демократические процессы.

К системам искусственного интеллекта, относящимся к группе высокого риска, будут предъявлены строгие требования до их выпуска на рынок. Эти системы должны быть недискриминационными, а результаты должны быть наблюдаемыми и подлежать надлежащему человеческому надзору.

Согласно правилам, подразделения безопасности смогут использовать системы биометрической идентификации в общественных местах в особых случаях, таких как терроризм и тяжкие преступления. Однако такое использование систем искусственного интеллекта будет ограничено и зависит от разрешения судебных органов. Системы, входящие в группу ограниченного риска, также должны будут соответствовать определенным обязательствам по прозрачности.

Согласно предложению чат-боты также входят в группу ограниченного риска. Цель состоит в том, чтобы пользователи, общающиеся с чат-ботами, осознавали, что они взаимодействуют с компьютером. Такие приложения, как видеоигры с поддержкой искусственного интеллекта или спам-фильтры, относятся к группе минимального риска. Системы искусственного интеллекта в этой группе, которые представляют незначительный риск для прав или безопасности отдель-

ных лиц или вообще не представляют никакого риска, не будут подвергаться вмешательству. Таким образом, исходя из действий ЕС в Республике Казахстан, возможно, также внедрят запрет либо какие-то ограниченные меры по использованию искусственного интеллекта в преступных целях, но об этом пока ничего не сказано.

Заключение

Рост искусственного интеллекта и его приложений в ближайшие десятилетия неизбежен. Если все конкретные требования уголовной ответственности, применимые к людям, могут быть распространены на корпорации, то нет причин, по которым их нельзя было бы применить и к объектам искусственного интеллекта. Наличие строгих правовых принципов для регулирования уголовной ответственности субъектов искусственного интеллекта обеспечило бы лучший общественный порядок и упростило бы определение соответствующих обязательств в случае любого правонарушения со стороны субъекта искусственного интеллекта, что в итоге привело бы к благосостоянию людей.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Мыльников В.В., Мыльников А.В. Роботизация промышленного производства на базе искусственного интеллекта // Организатор производства. – 2014. – № 3. – С. 5–11.
- 2 Сидорова Е. Все, что нужно знать об искусственном интеллекте. URL: <https://ru.ihodl.com/technologies/2017-09-16/vsyo-chto-nuzhno-znat-obiskusstvennom-intellekte/>
- 3 Шершульский В. Юриспруденция и искусственный интеллект: наступает эпоха беспрецедентных вызовов. URL: <http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/yurisprudentsiya-i-iskusstvennyy-intellekt-nastupaet-epokhabespretsedentnykh-vyzovov>.
- 4 Карлюк М.В. Этические и правовые вопросы искусственного интеллекта. URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/eticheskie-i-pravovye-voprosy-iskusstvennogo-intellekta>
- 5 Апостолова Н.Н. Искусственный интеллект в судопроизводстве. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-v-sudoproizvodstve>
- 6 Войниканис Е.А., Семенова Е.В., Тюляев Г.С. Искусственный интеллект и право: вызовы и возможности самообучающихся алгоритмов // Вестник ВГУ. Серия: Право. – 2018. – № 4. – С. 137–148.
- 7 Нестерова Е.В. Правовой режим информации и прав на нее по законодательству Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32145977
- 8 Морхат П.М. Правосубъектность искусственного интеллекта в сфере права интеллектуальной собственности: гражданско-правовые проблемы. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. – М., 2018. – 44 с.

REFERENCES

- 1 Myl'nik V.V., Myl'nik A.V. (2014) Robotizacija promyshlennogo proizvodstva na baze iskusstvennogo intellekta // Organizator proizvodstva. No. 3. P. 5–11. (In Russian).
- 2 Sidorova E. Vse, chto nuzhno znat' ob iskusstvennom intellekte. URL: <https://ru.ihodl.com/technologies/2017-09-16/vsyo-chto-nuzhno-znat-obiskusstvennom-intellekte/>. (In Russian).
- 3 Shershul'skij V. Jurisprudencija i iskusstvennyj intellekt: nastupaet jepoha besprecedentnyh vyzovov. URL: <http://ru.valdaiclub.com/events/posts/articles/yurisprudentsiya-i-iskusstvennyy-intellekt-nastupaet-epokhabespretsedentnykh-vyzovov>. (In Russian).
- 4 Karljuk M.V. Eticheskie i pravovye voprosy iskusstvennogo intellekta. URL: <http://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/eticheskie-i-pravovye-voprosy-iskusstvennogo-intellekta>. (In Russian).
- 5 Apostolova N.N. Iskusstvennyj intellekt v sudoproizvodstve. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/iskusstvennyy-intellekt-v-sudoproizvodstve>. (In Russian).
- 6 Vojnikanis E.A., Semenova E.V., Tjuljaev G.S. (2018) Iskusstvennyj intellekt i pravo: vyzovy i vozmozhnosti samoobuchajushhihsja algoritmov // Vestnik VGU. Serija: Pravo. No. 4. P. 137–148. (In Russian).
- 7 Nesterova E.V. Pravovoj rezhim informacii i prav na nee po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32145977. (In Russian).
- 8 Morhat P.M. (2018) Pravosub#ektnost' iskusstvennogo intellekta v sfere prava intellektual'noj sobstvennosti: grazhdansko-pravovye problemy. Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni doktora juridicheskikh nauk. M., 44 p. (In Russian).

ТОРГАУТОВА Б.А.,*¹

З.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

*e-mail: bota1313@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8793-3297

ОСМОНАЛИЕВ К.М.,²

З.ғ.д., профессор.

e-mail: dandybai73@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-5415-1582

¹«Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Ж. Баласағын атындағы Қырғыз

ұлттық университеті,

Бішкек қ., Қырғызстан

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІ ҚЫЛМЫСТЫҚ МАҚСАТТА ПАЙДАЛАНУМЕН ЖАСАЛҒАН ІС-ӘРЕКЕТТЕР ҮШІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ЖАУАПТЫЛЫҚ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ

Аңдатпа

Бұл мақалада қылмыстық мақсатта жасанды интеллект (ЖИ) қолдану арқылы жасалған қылмыстық жауапкершілік қарастырылады. Жұмыста криминологиялық тәуекелдерді қалыптастыратын жасанды интеллекттің қатысуымен қарқынды дамып келе жатқан жағдай, атап айтқанда, мақалада айтылғандай, ешқандай шабуылдан қорғалмаған телекоммуникациялық желілерде және ақпараттық инфрақұрылым объектілерінде ақпарат алу сияқты проблемалар анықталады. Жұмыс барысында біз шетелдік және отандық авторлардың жасанды интеллектті зерттеу бойынша әртүрлі уақыт кезеңдерінде жарияланған ғылыми жұмыстарына, сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдары тарататын ақпаратқа сүйендік. Осылайша, осы мәселені талқылай отырып, жасанды интеллект жағдайында нормативтік-құқықтық реттеуді енгізу және әртүрлі шабуылдарды дамыту қажеттілігі қарастырылды.

Тірек сөздер: жасанды интеллект, қылмыстық жауапкершілік, робот, бағдарламашылар, әзірлеушілер.

TORGAUTOVA B.A.,*¹

c.l.s., associate professor.

*e-mail: bota1313@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-8793-3297

OSMONALIYEV K.M.,²

Doctor of law, professor.

e-mail: dandybai73@mail.ru

ORCID ID: 0009-0000-5415-1582

¹Turan University,

Almaty, Kazakhstan

²Kyrgyz National University

named after Zh. Balasagyn,

Bishkek, Kyrgyzstan

ON THE ISSUE OF CRIMINAL LIABILITY FOR ACTS COMMITTED WITH THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE FOR CRIMINAL PURPOSES

Abstract

This article discusses criminal liability committed with the use of artificial intelligence (AI) for criminal purposes. The paper identifies such problems as a dynamically developing environment with the participation of artificial intelligence, which forms criminological risks, namely, obtaining information in telecommunications networks and information infrastructure facilities, which, as stated in the article, are not protected from any attacks. In the study, we rely on the scientific works of foreign and domestic authors, which were published in different periods of time on the study of artificial intelligence, as well as information disseminated by the media. Thus, based on this problem, the need for the introduction of regulatory regulation in the situation with artificial intelligence and protection from various attacks was considered.

Key words: artificial intelligence, criminal liability, robot, programmers, developers.

IRSTI 73.37.17
UDC 347.822.42
JEL K19

<https://doi.org/10.46914/2959-4197-2024-1-1-74-82>

DAYETOVA A.A.,*¹

PhD student.

*e-mail: aidadayetova@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-1430-9879

SERALIYEVA A.M.,²

c.l.s., associate professor.

e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3786-8757

¹Almaty Academy of the

Ministry of Internal Affairs of the

Republic of Kazakhstan

named after M. Esbolatov,

Almaty, Kazakhstan

²Abai Kazakh National Pedagogic University,

Almaty, Kazakhstan

HISTORICAL ESSAY ON THE FORMATION OF LEGAL NORMS IN THE FIELD OF AIR TRAFFIC SAFETY OR OPERATION OF AIR TRANSPORT

Abstract

The article analyzes the development of legal regulation of air transport safety in Kazakhstan. The stages of transition from the Soviet legal system to the national legislation, including adaptation of ICAO international standards, are considered. Special attention is paid to the changes in the regulatory framework after the ratification of the Chicago Convention and the role of ICAO in ensuring the safety of international civil aviation. Key legislative acts regulating air transport operation and safety issues are described. The authors emphasize the importance of introducing national aircraft de-icing regulations and improving the system of certification of aviation activities. A comparative analysis of criminal norms on air transport safety in the legislation of the USSR and Kazakhstan is also carried out. The article emphasizes the need for further integration with international standards and modernization of legal regulation of the aviation industry of Kazakhstan.

Key words: air transport, airspace, aviation, traffic safety, air transport operation.

Introduction

The development of legal norms in the field of traffic safety and air transport operation in Kazakhstan has a long and multifaceted history, starting from the Soviet period and ending with modern normative standards. The transition from the Soviet legal system to the national one, taking into account international standards, ensured high requirements for aviation safety in Kazakhstan. However, in the future, there will still be a significant amount of work to be done to improve the legal framework, integrate with international standards and develop new technologies in this area.

Materials and methods

The study employs a multidisciplinary research approach, integrating historical, systemic, comparative legal, and logical methods to analyze the development of legal norms governing air transport safety in Kazakhstan. A historical analysis traces the transition from Soviet-era aviation regulations to contemporary national laws, emphasizing the impact of international standards, particularly

those of the International Civil Aviation Organization (ICAO). The systemic method allows for a structured examination of Kazakhstan's evolving regulatory framework, identifying key legislative milestones and institutional adaptations. The comparative legal method facilitates a juxtaposition of Soviet, Kazakhstani, and international aviation safety standards, highlighting convergences and discrepancies. Finally, the logical method is applied to assess the consistency and effectiveness of regulatory changes, ensuring a comprehensive understanding of the legal transformations in air traffic safety. Primary sources include legislative acts, ICAO regulatory documents, government resolutions, and judicial interpretations, supplemented by academic legal analysis.

Literature review

Legal scholarship on air transport safety has evolved significantly, with substantial contributions from international legal frameworks, national legislation, and academic discourse. The foundational regulatory framework for civil aviation stems from the Chicago Convention of 1944, which established ICAO and introduced key safety standards. ICAO's role in shaping global aviation regulations is extensively documented, emphasizing its standard-setting mechanisms, safety recommendations, and compliance protocols. Research highlights the adaptation of these standards by sovereign states, including Kazakhstan, which formally integrated ICAO principles into its national aviation legislation post-independence.

Comparative legal studies provide insights into the Soviet Union's Air Code (1961) and its subsequent modifications, outlining a centralized, state-controlled approach to aviation safety. Following Kazakhstan's independence in 1991, legal scholars have analyzed the transition from Soviet-era legal provisions to an independent regulatory framework, marked by the 1992 ratification of the Chicago Convention and subsequent aviation safety laws. Studies also explore the criminalization of aviation offenses in Kazakhstan's legal system, comparing them with international best practices.

Recent academic discussions focus on modern challenges in air transport safety, including aircraft certification, anti-icing regulations, and accident investigation protocols. Researchers underscore the increasing alignment of Kazakhstan's aviation laws with ICAO standards, while also identifying gaps in regulatory enforcement and risk mitigation strategies. Additionally, legal analyses emphasize the role of national aviation safety programs, industry compliance mechanisms, and cross-border collaboration in improving flight safety.

Overall, the literature underscores the dynamic interplay between national and international regulatory frameworks, advocating for continuous updates to legal norms in response to technological advancements and evolving global safety standards.

Main provisions

Before independence in 1991, the Republic of Kazakhstan was part of the Soviet Union, and the legal system was oriented towards all-Union standards, including the field of civil aviation. In the USSR, air transport safety was one of the most important tasks, given the high level of state and military significance of aviation, as well as the intensive development of the civil aviation fleet.

One of the key acts of Soviet legislation was the Air Code of the USSR, which was adopted in 1969 and regulated both safety issues and the operation of aircraft. The Air Code of the USSR, a single legislative act containing in a systematic presentation the legal norms regulating public relations associated with the use of the airspace of the USSR and determining the procedure for the activities of civil aviation and civil aeronautics. The Air Code of the USSR was adopted in 1961 (put into effect on January 1, 1962; "Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR", 1961, no. 52, art. 538) [1]. It establishes that the USSR has complete and exclusive sovereignty over the airspace of the Soviet state, i.e., all space above the land and water territory of the USSR. The Air Code of the USSR governs the procedure for registering and recording aircraft, the rights and obligations of their crews, the procedure for organizing, registering and operating aerodromes and airports, aircraft flights in the airspace of the USSR, as well as international flights in the airspace of the USSR; determines the procedure for implementing international air transportation of passengers, baggage and cargo, the use

of civil aviation and civil aeronautics in the sectors of the national economy of the USSR; regulates the procedure for issuing permits by the Ministry of Civil Aviation of the USSR for the construction and operation of aerodromes, the procedure for coordinating with this ministry the construction of buildings and structures, high-voltage power lines, communication lines and other structures at a distance of 10 to 30 km, and structures 200 m or more high – up to 75 km from the boundaries of aerodromes. Of great importance for the protection of aerodromes and airports, flight safety, public order, compliance with fire safety regulations, etc. are the legal norms of the Air Code of the USSR, establishing administrative responsibility for violating the relevant rules [1].

After independence in 1991, the Republic of Kazakhstan faced the need to adapt its legal system to international standards. During this period, the process of reviewing and developing new regulatory acts in the field of aviation started.

As a result of the signing of the Convention on International Civil Aviation (Chicago Convention) by 52 states in Chicago on December 7, 1944, under the UN [2], a specialized agency, the International Civil Aviation Organization (ICAO), was created and operates to oversee the safe and systematic growth of international air traffic [3]. The aim of ICAO is to meet the needs of the public for safe, regular, efficient and economical international air transport and to ensure the safe and orderly growth of international civil aviation throughout the world. It encourages the construction and operation of aircraft for peaceful purposes, as well as the establishment and development of airlines, airports and navigation equipment [3].

ICAO standards and recommendations can be divided into groups. The first group of standards and recommendations is aimed at improving the safety of international flights by establishing minimum levels of requirements that personnel, as well as the aircraft and equipment they operate, must meet. The second group of standards and recommendations is aimed at ensuring the safety of the flights themselves by introducing uniformity in order to prevent the possibility of emergency situations arising as a result of any errors in air traffic control procedures or errors related to the operation of aircraft and equipment. The same group of standards also establishes uniformity in the parameters of equipment and machinery used for aircraft navigation on international airlines in any part of the world, as well as uniformity of procedures for air traffic control in all countries of the world. The implementation of ICAO standards and recommendations is a voluntary matter for each sovereign State, but the Chicago Convention requires each State to notify ICAO immediately of differences, if any, between its own practices and those established by the international standard. These differences are promptly communicated by the ICAO Council to all ICAO Member States. International standards and recommendations, as well as amendments thereto, are adopted by the ICAO Council and then submitted to each ICAO Member State for approval. The effects of standards or recommendations become effective in relation to an ICAO Member State only when that State itself expresses a desire to adopt them as its national standards [4].

Results and discussion

The role of ICAO in the field of accident prevention is to: a) develop, within the framework of this manual, the overall concepts of accident prevention and provide guidance based on proven methods; b) establish international procedures for the investigation and reporting of accidents and incidents. This is achieved through Annex 13 – Aircraft Accident Investigation, Manual of Aircraft Accident Investigation and the Aircraft Accident/Incident Data Reporting System (ADREP); c) dissemination of accident and incident information through ADREP and other means; d) conducting specific safety studies based on ADREP data [5, p. 7].

Since unlawful intrusions into airspace continue to pose a serious threat to the safety and security of international civil aviation, ICAO is implementing a number of activities and programs aimed at preventing such intrusions. In response to the terrorist attacks on the United States on 11 September 2001, ICAO developed an Air Transport Security Action Plan and a safety training program, which currently includes seven training courses. ICAO currently maintains 10 safety training centers, promoting regional cooperation in this vital area.

In addition, ICAO responds to requests from developing countries for assistance in improving air transport systems and training aviation personnel. It has helped establish regional training centers in several developing countries and has provided opportunities for thousands of students to study in ICAO-registered schools. ICAO is currently developing a satellite-based system to meet the future needs of civil aviation for communications, navigation, radar surveillance and air traffic control. The system uses the latest advances in satellite and computer technology, data links and avionics to meet increasing operational needs. This integrated global system will enhance the safety, organization and operation of air transport. The system, endorsed by ICAO Member States, is currently being realized. ICAO cooperates with the International Air Transport Association (IATA), the International Association of Airport Councils (ACI), the International Federation of Air Transport Pilots Associations (IFALPA) and the International Council of Aircraft Owners and Pilots Associations (IAOPA) [3].

The first ICAO standards and recommendations on aircraft accident investigation were adopted following the first (1946) and second (1947) ICAO Specialized Divisional Meetings of Aircraft Accident Investigation Specialists, in April 1951, in the form of Annex 13 to the Chicago Convention [6].

In addition to the above, in 2017, ICAO issued ICAO Doc10 062 – Manual for Considering Cabin Safety Aspects in Aircraft Accident and Incident Investigations. This document contains guidance material primarily focused on cabin safety aspects and supplements the above-mentioned Investigation Manual [7].

It should be noted that these documents are among the sources of international air law, which is defined as the branch regulating relations between states on the use of airspace and the organization of international air communications. In the Republic of Kazakhstan, the Chicago Convention was ratified by the Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 1992 [8].

Today, the legal system of Kazakhstan in the field of air transport safety comprises a comprehensive set of regulatory acts, including both national laws and international agreements. The main acts are: Law of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 2010 No. 339-IV “On the Use of the Airspace of the Republic of Kazakhstan and Aviation Activities” [9]; Order of the Minister of Investments and Development of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2017 No. 505 “On approval of the Rules for the submission and investigation of aviation data and the investigation of aviation accidents and incidents in civil and experimental aviation” [10]; Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 11, 2016 No. 136 “On approval of the Flight Safety Program in the Sphere of Civil Aviation” [11]. In the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, offenses in air transport are considered in Chapter 14 “Transport criminal offenses” [12].

Kazakhstan, with its diverse climate and vast territory, faces regular risks associated with aircraft icing, so the adoption of the “Rules for Anti-Icing Protection of Aircraft on the Ground” dated 07.03.2023 [13] was an important step in improving the level of aviation safety and bringing national legislation in line with the recommendations of the International Civil Aviation Organization (ICAO), as well as the best practices of countries with similar climatic conditions (e.g. Canada, Russia, Scandinavian countries). The Rules define the procedure for anti-icing protection of aircraft on the ground in the civil aviation of the Republic of Kazakhstan. The key incentive for their development was the findings of the investigation of the accident with the Fokker-100 aircraft of BEK AIR on the impact of ground icing [14], according to which recommendations were crafted to develop and implement standard Rules for Anti-Icing Protection of Aircraft in order to improve the level of flight safety.

An important part of the regulatory framework is the certification system, which ensures the safety and quality of services in the aviation sector. This includes certification of airlines, pilots, aviation equipment and maintenance.

Considering the provisions of the Criminal Code of the Kazakh SSR of 1959, the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan as amended in 1997 and 2014, we can see that there are no significant changes in sanctions.

In accordance with the Union legislation, a set of measures for organizing air traffic and ensuring its safety was also created in Kazakhstan, which included standards for the technical operation of aircraft, the organization of air transportation and personnel training [1].

Table 1 – Criminal Code of the Republic of Kazakhstan

Criminal Code of the Kazakh SSR 1959	Criminal Code of the Republic of Kazakhstan 1997 (with amendments and additions as of 28.06.2012)	Criminal Code of the Republic of Kazakhstan 2014 (with amendments and additions as of 01.01.2025)
Article 71. Violation of traffic safety and transport operation rules Violation by a railway, water or air transport employee of traffic safety and transport operation rules that resulted in accidents with people, a crash, accident or other serious consequences, as well as poor-quality repair of transport vehicles, tracks, signaling and communication equipment that resulted in the same consequences, - shall be punishable by imprisonment for a term of three to fifteen years. The same acts, if they did not result in, but knowingly created a threat of the onset of the same consequences - shall be punishable by imprisonment for a term of one to three years or correctional labor for up to two years. Article 71-1. Violation of the procedure for using the airspace of the USSR and the Kazakh SSR Violation of the procedure for using the airspace of the USSR and the Kazakh SSR during flights of aircraft piloted by persons who are not air transport employees, missile launches, all types of shooting, blasting operations or other activities related to the lifting, movement or descent of material objects in the airspace of the USSR and the Kazakh SSR, resulting in accidents with people or other serious consequences, - shall be punishable by imprisonment for a term of two to ten years. The same acts, if they did not result in, but knowingly created a threat of the occurrence of the consequences provided for in the first part of this article, - shall be punishable by imprisonment for a term of up to one year or correctional labor for a term of up to two years, or a fine of up to three hundred rubles. Article 223. Violation of rules for maintaining order and safety of air traffic Violation of the rules established by the Air Code of the USSR and issued by the Ministry of Civil Aviation of the USSR on the maintenance of order and safety of air traffic and on the protection of property of the civil air fleet, as well as sanitary and fire safety rules of the civil air fleet, if the violation caused or could cause serious consequences and is not an malfeasance for the violator, - shall be punishable by imprisonment for up to three years, or correctional labor for up to two years, or a fine of up to three hundred rubles. Carriage of explosive or flammable substances by a passenger on an aircraft - shall be punishable by imprisonment for up to three years, or correctional labor for up to two years, or a fine of up to two hundred rubles. Actions provided for in part two of this article, which entailed serious consequences, - shall be punishable by imprisonment for a term of three to ten years.	Article 295. Violation of traffic safety rules and operation of rail, air or water transport 1. Violation of traffic safety rules or operation of rail, air, sea or river transport by a person who, by virtue of the work performed or the position held, is obliged to observe these rules, if this act has resulted through negligence in causing serious or moderate harm to a person's health - shall be punishable by correctional labor for a term of six months to two years, or by imprisonment for a term of up to two years, or by imprisonment for a term of up to two years, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years. 2. The same act, which through negligence resulted in the death of a person - shall be punishable by imprisonment for a term of up to seven years, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years. 3. The act specified in Part One of this Article, which resulted through negligence in the death of two or more persons - shall be punishable by imprisonment for a term of four to ten years, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years. 4. The act specified in Part One of this Article, if it did not result in, but knowingly created a threat of the occurrence of the consequences specified in Parts One, Two or Three of this Article - shall be punishable by a fine of up to one thousand monthly calculation indices, or by deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years, or by correctional labor for a term of up to one year, or by imprisonment for a term of up to one year, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to two years. Note. Transport shall mean all types of rail, sea, river and air transport, including small sea and river vessels. Amendments to the Criminal Code Article 295 as amended by the laws of RK dated 05.05.2000 N 47; dated 18.01.2011 N 393-IV.)	Article 344. Violation of traffic safety rules or operation of rail, air, sea or river transport Part 1 has been amended in accordance with the Law of the Republic of Kazakhstan dated 12.07.18 No. 180-VI (see old version) 1. Violation of traffic safety rules or operation of rail, air, sea or river transport by a person who, by virtue of the work performed or the position held, is obliged to comply with these rules, if this act has resulted, through negligence, in the infliction of serious or moderate harm to human health or in the infliction of major damage - shall be punishable by a fine of up to two thousand monthly calculation indices or correctional labor in the same amount, or community service for a term of up to six hundred hours, or imprisonment for a term of up to two years, or imprisonment for the same term, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years. 2. The same act, which through negligence resulted in the death of a person - shall be punishable by imprisonment for a term of up to seven years, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years. 3. The act provided for in part one of this article, which through negligence resulted in the death of two or more persons - shall be punishable by imprisonment for a term of four to ten years, with or without deprivation of the right to hold certain positions or engage in certain activities for a term of up to three years.
https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1004273	https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31318311&doc_	https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252&sub_id=3440000&pos=5442;-45#pos=5442;-45
Note: Compiled by the authors.		

Conclusion

Time is running out for aviation equipment now, and in recent decades the problem of ensuring aviation safety has become quite acute. States, to varying degrees, experience pressure from public opinion during the next emergency incident related to an aviation accident. Therefore, the problem of ensuring the safety of civil aviation aircraft and the possibility of its legal regulation is at the forefront of the aviation policy pursued by the governments of many countries [15, p. 119].

Despite significant progress in the legal regulation of the aviation sector, there are a number of challenges that the Republic of Kazakhstan faces in the field of air transport safety. One of the primary areas is the further improvement of the aircraft certification system, improvement of flight safety control procedures and advanced training of specialists. In addition, in the context of global changes in the aviation industry, it is necessary to actively work on harmonizing national standards with international requirements, which will allow Kazakhstan to maintain a high level of air transport safety and integrate into the global aviation system.

REFERENCES

- 1 The Air Code of the USSR was adopted in 1961 // Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR. 1961, no. 52, art. 538. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/006/091.htm> (accessed: 01.01.2025)
- 2 Convention on International Civil Aviation 1944. 2010. URL: https://wipo.lex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/ru/icao-ca/trt_icao_ca_002ru.pdf (accessed: 03.01.2025)
- 3 International Civil Aviation Organization. 2020. URL: <https://www.un.org/ru/ecosoc/icao/> (accessed: 03.01.2025)
- 4 Афанасьев В.Г. Международные отношения в области гражданской авиации. – М.: Междунар. отношения, 1983. – С. 78–79.
- 5 Manual on the prevention of aircraft accidents. 1984. Approved by the Secretary General and published with his authority. URL: <https://flightcenter.aero/sites/default/files/inline-files/icao-rukovodstvo-predotvrascheniyu-aviacionnykh-proisshestviy.pdf> (accessed: 05.01.2025)
- 6 Annex 13 “Aircraft Accident and Incident Investigation” to the Convention on International Civil Aviation 1944. ICAO, 2010. URL: http://www.6pl.ru/asmmap/Annexes/an13_cons_ru.pdf (accessed: 05.01.2025)
- 7 Manual to Considering Cabin Safety Aspects in Aircraft Accident and Incident Investigations. 2015. URL: <https://standart.aero/ru/icao/book/> (accessed: 06.01.2025)
- 8 Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 1992 on ratification of the Chicago Convention on International Civil Aviation. 2017. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/B920006300> (accessed: 07.01.2025)
- 9 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 2010 No. 339-IV “On the Use of the Airspace of the Republic of Kazakhstan and Aviation Activities”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30789893 (accessed: 08.01.2025)
- 10 Order of the Minister of Investments and Development of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2017 No. 505 “On approval of the Rules for the submission and investigation of aviation data and the investigation of aviation accidents and incidents in civil and experimental aviation”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32902230 (accessed: 08.01.2025)
- 11 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 11.03.2016 No. 136 “On approval of the Flight Safety Program in the Sphere of Civil Aviation”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39617866 (accessed: 09.01.2025)
- 12 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated 03.07.2014 No. 226-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (accessed: 10.01.2025)
- 13 Order of the Acting Minister of Industry and Infrastructure Development of the Republic of Kazakhstan dated 07.03. 2023 No. 141 “On Approval of the Rules for Anti-Icing Protection of Aircraft on the Ground”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36724871&pos=4;-60#pos=4;-60 (accessed: 09.01.2025)

14 Department for Investigation of Accidents and Incidents in Transport. 2018. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/transport/about/structure/departments/Investigation/32127/1?lang=ru>. (accessed: 09.01.2025)

15 Гаптрахманова А.В. Международно-правовые основы обеспечения безопасности полетов Гражданской Авиации Международной Организацией Гражданской Авиации (ИКАО) // Юридическая наука. – 2013. – № 3. – С. 117–120.

REFERENCES

1 The Air Code of the USSR was adopted in 1961 // Bulletin of the Supreme Soviet of the USSR. 1961, no. 52, art. 538. URL: <https://www.booksite.ru/fulltext/1/001/008/006/091.htm> (accessed: 01.01.2025). (In English).

2 Convention on International Civil Aviation 1944. 2010. URL: https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/treaties/ru/icao-ca/trt_icao_ca_002ru.pdf (accessed: 03.01.2025). (In English).

3 International Civil Aviation Organization. 2020. URL: <https://www.un.org/ru/ecosoc/icao/> (accessed: 03.01.2025). (In English).

4 Afanas'ev V.G. (1983) Mezhdunarodnye otnosheniya v oblasti grazhdanskoj aviacii. M.: Mezhdunar. otnosheniya. P. 78–79. (In Russian).

5 Manual on the prevention of aircraft accidents. 1984. Approved by the Secretary General and published with his authority. URL: <https://flightcenter.aero/sites/default/files/inline-files/icao-rukovodstvo-po-predotvrascheniyu-aviacionnykh-proisshествii.pdf> (accessed: 05.01.2025). (In English).

6 Annex 13 “Aircraft Accident and Incident Investigation” to the Convention on International Civil Aviation 1944. ICAO, 2010. URL: http://www.6pl.ru/asmap/Annexes/an13_cons_ru.pdf (accessed: 05.01.2025). (In English).

7 Manual to Considering Cabin Safety Aspects in Aircraft Accident and Incident Investigations. 2015. URL: <https://standart.aero/ru/icao/book/> (accessed: 06.01.2025). (In English).

8 Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan dated July 2, 1992 on ratification of the Chicago Convention on International Civil Aviation. 2017. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/B920006300> (accessed: 07.01.2025). (In English).

9 Law of the Republic of Kazakhstan dated July 15, 2010 No. 339-IV “On the Use of the Airspace of the Republic of Kazakhstan and Aviation Activities”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30789893 (accessed: 08.01.2025). (In English).

10 Order of the Minister of Investments and Development of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2017 No. 505 “On approval of the Rules for the submission and investigation of aviation data and the investigation of aviation accidents and incidents in civil and experimental aviation”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32902230 (accessed: 08.01.2025). (In English).

11 Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated 11.03.2016 No. 136 “On approval of the Flight Safety Program in the Sphere of Civil Aviation”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39617866 (accessed: 09.01.2025). (In English).

12 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated 03.07.2014 No. 226-V. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575252 (accessed: 10.01.2025). (In English).

13 Order of the Acting Minister of Industry and Infrastructure Development of the Republic of Kazakhstan dated 07.03. 2023 No. 141 “On Approval of the Rules for Anti-Icing Protection of Aircraft on the Ground”. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36724871&pos=4;-60#pos=4;-60 (accessed: 09.01.2025). (In English).

14 Department for Investigation of Accidents and Incidents in Transport. 2018. URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/transport/about/structure/departments/Investigation/32127/1?lang=ru>. (accessed: 09.01.2025). (In English).

15 Gaptrahmanova A.V. (2013) Mezhdunarodno-pravovye osnovy obespecheniya bezopasnosti poletov Grazhdanskoj Aviacii Mezhdunarodnoj Organizaciej Grazhdanskoj Aviacii (IKAO) // Juridicheskaja nauka. No. 3. P. 117–120. (In Russian).

ДАЕТОВА А.А.,*¹

докторант.

*e-mail: aidadayetova@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-1430-9879

СЕРАЛИЕВА А.М.,²

з.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3786-8757

¹Қазақстан Республикасы ИМ М. Есболатов

атындағы Алматы академиясы,

Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық

педагогикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ҚОЗҒАЛЫС ҚАУІПСІЗДІГІ НЕМЕСЕ ӘУЕ КӨЛІГІН ПАЙДАЛАНУ САЛАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ НОРМАЛАРДЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ ТАРИХИ СИПАТТАМАСЫ

Андатпа

Мақала Қазақстанда қозғалыс қауіпсіздігін құқықтық реттеудің дамуын және әуе көлігін пайдалануды талдауға арналған. Халықаралық Азаматтық авиация ұйымының (ICAO) халықаралық стандарттарын бейімдеуді қоса алғанда, кеңестік құқықтық жүйеден ұлттық заңнамаға көшу кезеңдері қарастырылады. Чикаго конвенциясы ратификацияланғаннан кейінгі нормативтік базадағы өзгерістерге және халықаралық азаматтық авиацияның қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі ICAO рөліне ерекше назар аударылады. Әуе көлігін пайдалануды және ұшу қауіпсіздігі мәселелерін реттейтін негізгі заңнамалық актілер сипатталған. Авторлар әуе кемелерін мұздан қорғаудың ұлттық ережелерін енгізудің және авиациялық қызметті сертификаттау жүйесін жетілдірудің маңыздылығын атап көрсетеді. Сондай-ақ, КСРО мен Қазақстан заңнамасында әуе көлігінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі қылмыстық нормаларға салыстырмалы талдау жүргізілуде. Мақала халықаралық стандарттармен одан әрі ықпалдасу және Қазақстанның авиация саласын құқықтық реттеуді жаңғырту қажеттігін атап көрсетеді.

Тірек сөздер: әуе көлігі, әуе кеңістігі, авиация, қозғалыс қауіпсіздігі, әуе көлігін пайдалану.

ДАЕТОВА А.А.,*¹

докторант.

*e-mail: aidadayetova@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-1430-9879

СЕРАЛИЕВА А.М.,²

к.ю.н., ассоциированный профессор.

e-mail: aliya-mazhitovna@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3786-8757

¹Алматинская академия МВД

Республики Казахстан

им. М. Есболатова,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный педагогический

университет им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

ИСТОРИЧЕСКИЙ ОЧЕРК СТАНОВЛЕНИЯ ПРАВОВЫХ НОРМ В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ ДВИЖЕНИЯ ИЛИ ЭКСПЛУАТАЦИИ ВОЗДУШНОГО ТРАНСПОРТА

Аннотация

Статья посвящена анализу развития правового регулирования безопасности движения и эксплуатации воздушного транспорта в Казахстане. Рассматриваются этапы перехода от советской правовой системы к

национальному законодательству, включая адаптацию международных стандартов Международной организации гражданской авиации (ИКАО). Особое внимание уделяется изменениям в нормативной базе после ратификации Чикагской конвенции и роли ИКАО в обеспечении безопасности международной гражданской авиации. Описаны ключевые законодательные акты, регулирующие эксплуатацию воздушного транспорта и вопросы безопасности полетов. Авторы выделяют значимость внедрения национальных правил противообледенительной защиты воздушных судов и совершенствования системы сертификации авиационной деятельности. Также проводится сравнительный анализ уголовных норм по обеспечению безопасности воздушного транспорта в законодательстве СССР и Казахстана. Статья подчеркивает необходимость дальнейшей интеграции с международными стандартами и модернизации правового регулирования авиационной отрасли Казахстана.

Ключевые слова: воздушный транспорт, воздушное пространство, авиация, безопасность движения, эксплуатация воздушного транспорта.

REQUIREMENTS FOR THE DESIGN OF ARTICLES PUBLISHED IN THE EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Manuscripts are accepted in Kazakh, Russian and English through the official website of the journal (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>), which provides with the detailed instructions for authors about the process of submitting articles, as well as publication fees.

The text of the article must be typed in **WINWORD XP** or *. RTF (Reach text format). **Times New Roman** font, size **14**, the text must be typed in one interval and not exceed **12** pages.

IRSTI, **UDC** and **JEL** are printed in the upper left part of the sheet.

Then, in the upper right part of the sheet, the author's surname and initials, place of work, academic degree and title, name of the country and city, and e-mail are printed in three languages (Kazakh, Russian, and English). If there are several authors, indicate the main author of the article (with the*sign). In the middle of the sheet, **the name of the manuscript** is printed in capital letters, followed by **key words** (5-7 words, including no more than two phrases) in three languages. Then there is the text that should be printed without hyphenation, observing the following field sizes: left-30 mm, right-10 mm, top-15 mm, bottom-20 mm. The paragraph indent begins with the third character. Formulas must be given in the **formula editor** application (Microsoft Equation). **Tables, figures, and diagrams** are printed without fills.

In the text, references to the literature used are given in **square brackets**, the list of references is printed at the end of the article comprising 5-15 titles. The reference presented in the Cyrillic alphabet is given in two versions – in the original and in the Romanized alphabet (**transliteration** – <http://www.translit.ru>).

A short abstract (150-200 words, 14 size) should be given in three languages after the list of references, which indicates the purpose of the article and the research methods used. Then **the title of the article** is also printed in three languages.

Authors of the journal should adhere to the following requirements concerning the structure of the article in accordance with the headings (**title, abstract, key words, introduction, main provisions, materials and methods, literature review, results, discussion, conclusion, information about funding (if available), references, transliterated list of references**).

The headings of the structural elements of the article should be given in bold.

The text of the article must be original, not previously published anywhere.

The article is subjected to “blind” review, the reviewers are appointed by the Editorial board of the journal.

At the end of the article, please indicate your full name, return address, phone numbers, fax, and e - mail address.

The author (s) is/are responsible for the content of the article. The opinion of the Scientific and Editorial Board does not always coincide with the opinion of the author (s). The Editorial Board reserves the right to publish or reject articles.

In order to identify and prevent scientific plagiarism, in accordance with the “Regulations on the organization of activities for the identification and prevention of scientific plagiarism at Turan University”, the Editorial board of the journal checks articles submitted for publication for anti-plagiarism.

A link to our publication is required when reprinting it.

Our address: **050013, Almaty, Satpaev ave. 1A, Turan University**

Phone: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Website: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Editorial board

**EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW ЖУРНАЛЫНДА ЖАРИЯЛАНАТЫН
МАҚАЛАЛАРДЫ РӘСІМДЕУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

Материалдар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде журналдың ресми сайты (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>) арқылы қабылданады, онда авторларға мақалаларды жіберу үдерісі, сондай-ақ ақы төлеу туралы толық нұсқаулық бар.

Мәтін **WINWORD XP** немесе*. **RTF (Reach text format)** форматында терілуі тиіс. **Times New Roman** шрифт, **14** кегль. Жазба мәтіні бір жол аралығы арқылы теріліп, **12 беттен** аспауы тиіс.

Парақтың үстінгі сол жақ бұрышында **FTAMI, ӘОК және JEL** жазылады.

Одан әрі, парақтың оң жақ жоғары бөлігінде автордың тегі мен инициалдары, жұмыс орны, ғылыми дәрежесі мен атағы, ел мен қала атауы, e-mail үш тілде сөздер (қазақша, орысша және ағылшынша) жазылады, егер бірнеше автор болса – мақаланың негізгі авторын (* белгісімен) көрсетіңіз. Парақтың ортасына материалдың **атауы** бас әріптермен, одан әрі – **тірек сөздер** (5–7 сөз, екі сөз тіркесінен аспауы керек) үш тілде жазылады. Содан кейін мәтіннің келесі жиек мөлшерін сақтай отырып, **тасымалдаусыз** басу қажет: сол жақ – 30 мм, оң жақ – 10 мм, үстінгі – 15 мм, астыңғы – 20 мм сақтай отырып тасымалсыз жазылады. Азат жол үшінші белгіден басталады. Формулалар тек **формалар редакторы (Microsoft Equation)** қосымшасында терілу керек. **Кестелер, суреттер және схемалар** қосымша бояуларсыз жазылады.

Мәтінде **квадрат жақшалар** ішінде қолданылған әдебиеттерге сілтемелер, ал **қолданылған әдебиеттер** тізімі мақала соңына 5-15 атау көлемінде жазылады. Кириллицада ұсынылған әдебиеттер екі нұсқада - түпнұсқада және романизацияланған алфавитте (**транслитерация** - [http:// www.translit.ru](http://www.translit.ru)) беріледі.

Қолданылған әдебиеттер тізімінен кейін мақаланың мақсаты мен қолданылған зерттеу әдістері көрсетілген **андатпа** (150–200 сөз, 14 кегль) үш тілде жазылады. Одан әрі, мақаланың **атауы** үш тілде жазылады.

Журналдың потенциалды авторлары тақырыптарына сәйкес мақаланың құрылымы бойынша келесі ережелерді ұстануы тиіс (**атауы, андатпа, тірек сөздер, кіріспе, негізгі ережелер, материалдар мен әдістер, әдебиетке шолу, нәтижелер, талқылаулар, қорытынды, қаржыландыру туралы ақпарат (бар болса), әдебиеттер, транслитерацияланған әдебиеттер тізімі**).

Мақаланың құрылымдық элементтерінің тақырыптары қалың қаріппен көрсетілуі керек.

Мақала мәтіні еш жерде жарияланбаған түпнұсқалық нұсқада болуы тиіс.

Мақала жасырын рецензиялаудан өтеді, рецензенттерді журналдың редколлегиясы тағайындайды.

Мақаланың соңында толық аты-жөнін, кері мекенжайын, телефондарын, факсін, электрондық пошта мекенжайын (e-mail) көрсетуіңізді сұраймыз.

Мақаланың мазмұнына автор (авторлар) жауапты. Ғылыми-редакциялық кеңестің пікірі әрдайым автордың (авторлардың) пікірімен сәйкес келе бермейді. Редакциялық кеңес мақалаларды жариялау немесе қабылдамау құқығын өзіне қалдырады.

Ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу мақсатында «Тұран» университетінде ғылыми плагиатты анықтау және оның алдын алу жөніндегі қызметті ұйымдастыру туралы ережеге» сәйкес журнал редакциясы жариялауға ұсынылған мақалаларды антиплагиат бойынша тексерістен өткізеді.

Біздің басылымға қайта басылған кезде сілтеме міндетті.

Біздің мекен-жайымыз: **050013, Алматы қ., Сәтпаев көш., 16Аа, «Тұран» университеті.**

Анықтама телефоны: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Редакциялық алқа

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ, ПУБЛИКУЕМЫХ В ЖУРНАЛЕ EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW

Материалы принимаются на казахском, русском и английском языках через официальный сайт журнала (<https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>), в котором имеется подробная инструкция для авторов о процессе подачи статей, а также об оплате публикации.

Текст статьи должен быть набран в **WINWORD XP** или *. RTF (Reach text format). Шрифт **Times New Roman**, кегль **14**, текст должен быть набран через один интервал и не превышать **12** страниц.

В левой верхней части листа печатается **МРНТИ, УДК и JEL**.

Далее в правой верхней части листа печатаются на трех языках (казахском, русском и английском) фамилия и инициалы автора, место работы, ученая степень и звание, название страны и города, e-mail; если авторов несколько – указать основного автора статьи (знаком*). В середине листа прописными буквами печатаются **название** материала, далее – **ключевые слова** (5–7 слов, в том числе не более двух словосочетаний) на трех языках. Затем идет текст, который следует печатать **без переносов**, соблюдая следующие размеры полей: левое – 30 мм, правое – 10 мм, верхнее – 15 мм, нижнее – 20 мм. Абзацный отступ начинается с третьего знака. Формулы набирать только в приложении – **редактор формул (Microsoft Equation)**. **Таблицы, рисунки и схемы** печатаются без заливок.

В тексте в **квадратных скобках** даются ссылки на использованную литературу, **список литературы** печатается в конце статьи в количестве 5–15 наименований. Литература, представленная на кириллице, дается в двух вариантах – в оригинале и романизированным алфавитом (**транслитерация** – <http://www.translit.ru>).

После списка литературы должна быть **аннотация** (150–200 слов, 14 кегль) на трех языках, в которой указываются цель статьи и использованные методы исследования. Далее печатается **название статьи** также на трех языках.

Потенциальные авторы журнала должны в соответствии с заголовками придерживаться следующих правил по структуре статьи (**название, аннотация, ключевые слова, введение, основные положения, материалы и методы, литературный обзор, результаты, обсуждение, заключение, информация о финансировании (при наличии), литература, транслитерированный список литературы**).

Заголовки структурных элементов статьи должны быть выделены жирным шрифтом.

Текст статьи должен быть оригинальным, ранее нигде не опубликованным.

Статья проходит «слепое» рецензирование, рецензенты назначаются редколлегией журнала.

В конце статьи просим указать Ф.И.О. полностью, обратный адрес, телефоны, факс, адрес электронной почты (e-mail).

Ответственность за содержание статьи несет автор (авторы). Мнение Научно-редакционного совета не всегда совпадает с мнением автора (авторов). Редакционный совет оставляет за собой право публикации или отклонения статей.

В целях выявления и предотвращения научного плагиата в соответствии с «Положением об организации деятельности по выявлению и предотвращению научного плагиата в университете «Туран» редакцией журнала проводится проверка на антиплагиат статей, представленных для публикации.

Ссылка на наше издание при перепечатке обязательна.

Наш адрес: **050013, г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».**

Телефон для справок: **8(727) 260-40-18, 260-70-00.**

Сайт: <https://ejcrpp.turan-edu.kz/jour/index>

Редакционная коллегия

**EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL OF LAW
(ESJL)**

**Scientific and practical journal
№ 1(6) 2024**

Computer layout: Zhuikova M.A.
Proofreader: Skuratova I.M.

Signed to the press on 20.03.2024
Offset paper No. 1,62 x 84/16. Density 80g/m².
Conditional printed sheets 11,0 Conditional publishing sheets 11,4
Circulation 500 copies
Order No. 8

Editorial Office address:
The original layout was prepared by the editorial and
publishing Department of Turan University

г. Алматы, ул. Сатпаева, 16А, университет «Туран».
Тел.: 260-40-18, 260-70-00.

ДЛЯ ЗАМЕТОК

ДЛЯ ЗАМЕТОК
